

SUĐENJA ZA RATNE ZLOČINE U CRNOJ GORI

2009 - 2015

SUĐENJA ZA RATNE ZLOČINE U CRNOJ GORI (2009-2015)

Izdavač

NVO Akcija za ljudska prava
Podgorica, Crna Gora
Tel: +382 20 232 348, 232 358
Fax: +382 20 232 122
hra@t-com.me
www.hraction.org

Za izdavača

Tea Gorjanc Prelević

Autori

Bogdan Ivanišević
Tea Gorjanc Prelević

Autor fotografije na naslovnoj strani

Tomaž Bovha

Projekat su finansirali Biro za borbu protiv međunarodne trgovine drogom i sprovođenje zakona (INL) putem Ambasade Sjedinjenih Američkih Država u Podgorici.

i program Ljudska prava i upravljanje (*Human Rights & Governance Grants Program*) Fondacije za otvoreno društvo (*Open Society Foundations - OSF*).

Suđenja za ratne zločine u Crnoj Gori

2009-2015

Bogdan Ivanišević
Tea Gorjanc-Prelević

Akcija za ljudska prava

Podgorica

2016.

SADRŽAJ

Uvodne napomene	1
Rezime	3
Pregled suđenja i istraga	6
Suđenja prije proglašenja nezavisnosti Crne Gore	6
Suđenja posle proglašenja nezavisnosti Crne Gore	7
Potencijalne istrage	10
Dubrovačko ratište	10
„Vikend ratnici“ iz Crne Gore na ratištu u BiH	12
Pravosudni organi za procesuiranje ratnih zločina	13
Državno tužilaštvo	13
Sudovi	13
Edukacija državnih tužilaca i sudija koji su postupali u predmetima ratnih zločina	14
Pravna regulativa	15
Komandna odgovornost i zločin protiv čovječnosti	15
Međunarodne organizacije o procesuiranju ratnih zločina u Crnoj Gori	18
Ujedinjene nacije	18
Savjet Evrope	19
Evropska Unija	19
Analiza predmeta	21
Logor Morinj	21
Bukovica	27
Deportacija izbjeglica	34
Kaluđerski laz	47
Zaključak	53

Uvodne napomene

Analize presuda za ratne zločine objavljene u ovom izvještaju napisao je Bogdan Ivanišević, stručnjak za međunarodno humanitarno pravo i advokat u kancelariji *BDK Advokati* Beogradu. Tea Gorjanc-Prelević, izvršna direktorica NVO Akcija za ljudska prava – *Human Rights Action* (HRA) napisala je ostatak teksta. Zajedno su napisali poglavlja *Rezime* i *Zaključak* i uredili izvještaj.

Ivanišević i Gorjanc-Prelević su kao jedini pravnici bili članovi radne grupe koja je 2011. godine napisala Nacrt statuta Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava učinjenim na području nekadašnje SFRJ od 1991. do 2001. godine (REKOM). Oboje su diplomirali na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, a posle diplomске studije iz Međunarodnog prava završili na istom fakultetu u SAD, *American University Washington College of Law*.

Prvo izdanje izvještaja *Suđenja za ratne zločine u Crnoj Gori* Akcija za ljudska prava je objavila u maju 2013. godine zahvaljujući finansijskoj podršci Fondacije za otvoreno društvo (*Open Society Foundations*) kroz program Ljudska prava i upravljanje (*Human Rights & Governance Grants Program*).

Ovo dopunjeno izdanje je izrađeno 2016. godine zahvaljujući podršci Biroa za borbu protiv međunarodne trgovine drogom i za sprovođenje zakona (INL) Stejt Dipartmenta preko Ambasade Sjedinjenih Američkih Država u Podgorici.

Rezime

U Crnoj Gori je od 1995. godine do kraja 2015. godine vođeno ukupno šest krivičnih suđenja za ratne zločine izvršene na prostoru bivše Jugoslavije 90.-tih godina XX vijeka. Bilo je optuženo 36 osoba, a pravosnažno je osuđeno 10.

Prije nego što je Crna Gora postala nezavisna država 2006. godine, u Republici Crnoj Gori su sprovedena dva sudska postupka zbog ratnih zločina, u slučajevima Klapuh i Štrpci, u kojima su sva šestorica optuženih pravosnažno osuđeni. Bila su to četiri pripadnika vojske Republike Srpske (RS) iz Bosne i Hercegovine (BiH) i jedan njihov pomagač iz Crne Gore (CG), osuđeni za ubistvo tri člana porodice Klapuh na teritoriji Crne Gore, i jedan pripadnik vojske RS, koji je učestvovao u otmici i ubistvu putnika iz voza u mjestu Štrpci na teritoriji BiH.

Posle sticanja nezavisnosti Crne Gore, u periodu od 2009. do kraja 2015. godine, vođena su četiri sudska postupka protiv ukupno 30 optuženih za ratne zločine koji su izvršeni na teritoriji Crne Gore od 1991. do 1999. godine. Pravosnažno su osuđena samo četvorica optuženih i to samo u jednom predmetu vojnog logora Morinj, koji je Republika Hrvatska uputila na procesuiranje Crnoj Gori. Pravosnažno su oslobođeni odgovornosti 26 okrivljenih za ratne zločine u predmetima Morinj, Bukovica, Deportacija izbjeglica i Kaluđerski laz.

Razlozi za to što u Crnoj Gori nije bilo više osuđujućih presuda za ratne zločine leže u nespremnosti kako državnog tužilaštva tako i sudova da adekvatno primjene domaće i međunarodno krivično pravo, koje je u vrijeme izvršenja zločina obavezivalo Crnu Goru.

Ovaj zaključak se temelji na argumentima koji se iznose u nastavku, a koji su detaljnije obrazloženi u analizama presuda iz četiri predmeta koja su procesuirana u nezavisnoj državi Crnoj Gori - Morinj, Kaluđerski laz, Bukovica i Deportacija izbjeglica.

- 1. Optuženima je stavljano na teret isključivo neposredno izvršenje ili izdavanje naređenja za izvršenje krivičnih djela.** Državno tužilaštvo nije ni u jednoj optužnici koristilo institute saizvršilaštva ili pomaganja kao oblik odgovornosti osoba na srednjim ili višim pozicijama u vojnoj, policijskoj, ili političkoj hijerarhiji, niti je takve osobe tretiralo kao organizatore zločinačkih udruženja, iako su u pojedinim slučajevima postojali osnovi za primjenu tih instituta. Tužilaštvo nije nikada primjenilo ni institut komandne odgovornosti kao oblik odgovornosti pretpostavljenih koji su znali ili morali znati za zločin, a ništa nisu učinili da ga spriječe ili kazne.¹ Ovakav pristup je doveo do toga da je krug optuženih bio vrlo ograničen, jer nijedna osoba koja je zauzimala srednje ili više mjesto u vojnoj ili političkoj hijerarhiji nije optužena, pa samim tim ni osuđena za ratne zločine po ovom osnovu.
- 2. Ni Viši sud u Podgorici, kao prvostepeni, ni Apelacioni sud CG, kao drugostepeni, nisu koristili ovlašćenje da ispituju potencijalnu odgovornost okrivljenih po nekom od oblika odgovornosti koji nisu bili navedeni u optužnici.** Sud nije vezan za predloge tužioca u pogledu oblika odgovornosti², pa ima pravo da, na primjer, okrivljenog koga

¹ Detaljnije o ovom institutu vidjeti u narednom poglavlju Pravna regulativa.

² U ovom smislu, videti Tihomir Vasiljević i Momčilo Grubač, *Komentar Zakona o krivičnom postupku* (Beograd, 1999), str. 546 (navodeći presude Vrhovnog suda SR Hrvatske VSH Kž. 3477/65. i 2477/55, i odluku Vrhovnog suda

optužnica tereti kao izvršioca osudi kao pomagača. Pasivnost Višeg suda i Apelacionog suda je posebno došla do izražaja u predmetu Morinj. Takođe, sud je izbjegavao da pravno kvalifikuje činjenice navedene u optužnici, koje je i sam utvrdio, a koje su jasno upućivale na izvršenje još nekog krivičnog djela uz ono koje je tužilaštvo navelo u optužnici (slučaj "Deportacije") ili na potrebu za drugačijom pravnom kvalifikacijom djela (slučaj Bukovica, gdje je Apelacioni sud, nakon što je našao da nema mjesta za osudu za zločin protiv čovječnosti, mogao da ispita da li su okrivljeni izvršili ratni zločin protiv civilnog stanovništva)³.

3. U odnosu na zločine izvršene u vezi oružanog sukoba u BiH, **Apelacioni sud CG i Vrhovni sud CG su podržali pravno neutemeljen stav Višeg suda u Podgorici (u predmetu Deportacija) da ratni zločin može postojati samo ako je izvršen od strane pripadnika oružanih formacija strana u sukobu ili lica koja su bila „u službi“ takvih formacija**, i na njemu utemeljen zaključak da optuženi policajci u konkretnom predmetu nisu pripadali nijednoj od tih kategorija pa da nisu ni mogli da odgovaraju za ratni zločin. Ovaj pravni stav u odnosu na navodno potrebno svojstvo izvršilaca ratnog zločina je proizvoljan i bez osnova u domaćem ili međunarodnom pravu. **Zaključak da optuženi državni službenici CG nisu bili u službi strane u sukobu u BiH, iako su jednoj strani u tom sukobu - vojsci bosanskih Srba - isporučili izbjeglice da joj posluže za razmjenu ratnih zarobljenika, suprotan je činjenicama koje je sam sud utvrdio i elementarnoj logici. Ovakav stav sudova se jedino može objasniti motivacijom da se na svaki način podrži stav političkih vlasti da RCG i SRJ nisu podržavale bosanske Srbe u oružanom sukobu u BiH.**
4. **Viši sud u Podgorici, Apelacioni sud CG i Vrhovni sud CG su neosnovano restriktivno tumačili pravilo o identitetu optužbe i presude** u predmetima Deportacija izbjeglica i Bukovica. Prema ovim sudovima, kada optužnica upućuje na to da je određena međunarodnopravna norma povrijeđena postupanjem optuženih, ali to upućivanje nije učinjeno tačno ili dovoljno precizno, smatra se da norma međunarodnog prava "nije ugrađena u činjenični opis optužnice", odnosno da "nije opisana u činjeničnom opisu", pa sudu nije dozvoljeno da u presudi uputi na adekvatnu međunarodnopravnu normu i osudi optuženog, jer bi time prekoračio tužbeni zahtjev. Ovakav stav sudova pokazuje nerazumijevanje pravila o objektivnom identitetu optužbe i presude - pravila da sud nije vezan za pravnu ocjenu djela koju je tužilac iznio u optužnici⁴. **Sud je slobodan da drugačiju pravnu kvalifikaciju činjenica od one koju je tužilac iznio u optužnici, sve dok se i optužnica i presuda odnose na isti događaj, tj. na sve bitne činjenice o tom događaju.** U takvom slučaju, ne dolazi do promjene objektivnog identiteta optužbe.
5. **Apelacioni sud CG je svoj doprinos nekažnjivosti dao i time što je zauzeo neosnovan stav, u predmetu Bukovica, da se zločini počinjeni tokom 90.-tih godina XX vijeka ne mogu procesuirati kao zločini protiv čovječnosti, zato što u vrijeme izvršenja djela nije postojao međunarodni akt ratifikovan od strane SR Jugoslavije u kojem bi bila propisana zabrana zločina protiv čovječnosti.** Ovaj stav Apelacionog suda, podržan od Vrhovnog suda, je neosnovan, zato što je dovoljno da protivpravnost zločina protiv čovječnosti i elementi tih zločina budu utvrđeni pravilima međunarodnog *običajnog* prava, tako da pravila ne moraju biti kodifikovana u „međunarodnom aktu“, odnosno "propisima",

AP Vojvodine VSAVP Kž. 807/56); takođe, Goran P. Ilić i drugi, *Komentar Zakonika o krivičnom postupku* (Beograd, 2012), str. 868 (navodeći presudu Vrhovnog suda Republike Srbije VSS, Kzz. 20/02 od 12. novembra 2003).

³ "Sud nije vezan za predloge tužioca u pogledu pravne ocjene djela", član 369, st. 2, ZKP CG (*Sl. list CG, br. 57/2009, 49/2010, 47/2014 - odluka US, 2/2015 - odluka US, 35/2015*).

⁴ Isto.

kako je pogrešno utvrdio Apelacioni sud.⁵ Za razliku od ovog suda, specijalizovani Odjel za ratne zločine Suda BiH, koji je zbog uključenosti međunarodne zajednice u osnivanje i djelovanje suda otporan na lokalne političke uticaje i rukovodi se pravnim argumentima, godinama sudi i donosi osuđujuće presude za zločine protiv čovječnosti. Takođe, kako sud nije vezan pravnom kvalifikacijom tužioca, Apelacioni sud je mogao ispitati i utvrditi da radnje izvršenja zločina protiv čovječnosti u predmetu Bukovica odgovaraju radnjama izvršenja ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, ali se time nije bavio.

6. **Državno tužilaštvo ni jedan od četiri postupka, u predmetima Morinj, Bukovica, Deportacija izbjeglica i Kaluđerski laz, nije procesuiralo na sopstvenu inicijativu.** Jedini predmet koji je u nezavisnoj Crnoj Gori okončan osuđujućom presudom – bavio se zločinima u vojnom logoru Morinj - crnogorsko tužilaštvo je dobilo od Državnog odvjetništva Republike Hrvatske. Ostale postupke su inicirale žrtve, krivičnim prijavama i tužbama koje su zbog zločina podnijele u parničnom postupku, dok je državno tužilaštvo onda ograničeno doprinosilo njihovoj istrazi i kvalifikaciji. Pored slučajeva u kojima su pokrenuti krivični postupci, poznato je, na primjer, da su crnogorski državljani vršili zločine na širem području Dubrovnika u Republici Hrvatskoj, prilikom opsade Dubrovnika 1991. godine, i da su kao "vikend ratnici" ratovali u istočnoj Bosni i učestvovali u zločinima protiv civilnog stanovništva u Foči i okolini. Međutim, državno tužilaštvo nije pokazalo interesovanje za istragu ovih slučajeva iako im je na to ukazao i ekspert Evropske komisije, a međunarodne organizacije apelovale za proaktivniji pristup.⁶
7. Za razliku od uobičajene prakse državnih tužilaca da predlažu određivanje pritvora prilikom podnošenja zahtjeva za sprovođenje istrage u mnogo manje ozbiljnim slučajevima nego što su ratni zločini, **u svim procesima za ratne zločine, tužilaštvo je predložilo pritvor zbog ozbiljnosti djela i visine zapriječene kazne tek uz podizanje optužnice, dakle, pošto su istrage već bile okončane.** To je dovelo do toga da se u odsustvu sudilo gotovo polovini optuženih u slučaju Deportacija izbjeglica, kao i prvooptuženom u slučaju Kaluđerski laz i jednom od optuženih u slučaju Morinj. Najduže je trajao pritvor sedmorice okrivljenih u predmetu Kaluđerski laz, 36 mjeseci ili pune tri godine. U predmetu Deportacija, četvorica su u Crnoj Gori bili pritvoreni 27 mjeseci, a četvorica naknadno uhapšenih u Beogradu u ekstradicionom pritvoru su proveli oko četiri mjeseca. Jedan optuženi, bivši šef Državne bezbjednosti, nikad nije uhapšen. U predmetu Morinj, pritvor je trajao 21 mjesec, u Bukovici oko osam. Posle oslobađajućih presuda u predmetima Morinj, Deportacija, Bukovica i Kaluđerski laz, svima koji su boravili u pritvoru isplaćena je naknada štete zbog neosnovanog lišenja slobode u ukupnom iznosu od oko dva miliona eura (okrivljenima u slučaju Morinj 123.000 €, ⁷ u slučaju Deportacija po tri tužbe je dosuđeno 197.000 €, dok je još pet postupaka bilo u toku; ⁸ u slučaju Bukovica 168.000 €, i u slučaju Kaluđerski laz preko 700.000 €¹⁰).

⁵ Detaljniju pravnu argumentaciju u vezi ovog zaključka vidjeti u okviru analize procesuiranja predmeta Bukovica.

⁶ Detaljnije u poglavljima Potencijalne istrage i Međunarodne organizacije o procesuiranju ratnih zločina u CG.

⁷ „Robiju za Morinj naplatili 123.000“, *Dan*, 30. jul 2016. Radi se o naknadama dvojici okrivljenih koji su oslobođeni optužbe.

⁸ „Optuženima za ratni zločin 200.000 zbog nezakonitog hapšenja“, *Dan*, 9. novembar 2015.

⁹ Osnovni sud u Pljevljima je u svih 7 predmeta za naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode okrivljenima koji su u pritvoru proveli po 8 mjeseci i 10 dana dosuđivao iznose od po 24.000 €, koje je Viši sud u Bijelom Polju potvrdio (npr. presude P. 28/13 od 25.6.2013. i Gž. 1921/2013 od 23.10.2013).

¹⁰ Viši sud u Bijelom Polju je dosudio petorici okrivljenih ukupno 504.600 € (Gž. 531/2016, 25.3.2016; Gž. 308/2016, 14.04.2016; Gž. 307/2016, 19.04.2016; Gž. 26/16, 29.01.2016; Gž. 2303/16, 28.09.2016), a procjenjujemo da su u preostalim postupcima dosuđeni srazmjerni iznosi. Prvooptuženi, kome je suđeno u odsustvu, pred kraj suđenja je izručen iz Srbije i u pritvoru je proveo nešto manje od četiri mjeseca.

Pregled suđenja i istraga

Suđenja prije proglašenja nezavisnosti Crne Gore

Pored suđenja za ratne zločine u državi Crnoj Gori u periodu 2009-2015. godine, koja se u nastavku detaljno analiziraju, u Crnoj Gori se dva puta sudilo za ratne zločine u periodu koji je prethodio proglašenju državne nezavisnosti 2006. godine.

Ubistvo porodice Klapuh

Zbog ubistva tri člana porodice Klapuh iz Foče (BiH), izvršenog u julu 1992. godine u Plužinama, petorica pripadnika Vojske Republike Srpske iz BiH osuđena su za ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Pravosnažna presuda¹¹ je izvršena samo u odnosu na jedinog okrivljenog iz Crne Gore, dok je ostaloj četvorici suđeno u odsustvu i presuda u odnosu na njih nije izvršena.¹² Okrivljeni koji je prisustvovao suđenju osuđen je na osam mjeseci zatvora zbog neprijavlivanja krivičnog djela i učinilaca. Ostali su osuđeni na po dvadeset godina zatvora i to, prvobitno, za ubistvo na svirep način, ali je naknadno Vrhovni sud RCG kvalifikaciju nižeg suda preinačio u ratni zločin protiv civilnog stanovništva, našavši da je zločin izvršen "u vezi sa oružanim sukobom".¹³

U januaru 2016. godine u Srbiji je uhapšen jedan od osuđenih, Zoran Vuković,¹⁴ na osnovu međunarodne potjernice koju je raspisala Crna Gora.¹⁵ Istog mjeseca, Crna Gora je od Republike Srbije zatražila njegovo izručenje. U slučaju da bude izručen, Vuković ima pravo da mu suđenje bude ponovljeno jer je osuđen u odsustvu (čl. 431 ZKP).

Otmica putnika iz voza u stanici Štrpci

Zbog učešća u otmici putnika iz voza u stanici Štrpci, u BiH, 27. februara 1993. godine, i u njihovom naknadnom ubistvu, u Crnoj Gori je 2003. godine za ratni zločin protiv civilnog stanovništva pravosnažno osuđen Nebojša Ranisavljević, iz Srbije, vojnik interventne čete Višegradske brigade Vojske Republike Srpske (BiH).¹⁶ Među žrtvama ovog zločina bili su i

¹¹ Presuda Vrhovnog suda Republike Crne Gore, Kž.br.114/94.

¹² Suđenju je 1993. godine prisustvovao samo Vidoje Golubić, a Zoran Vuković, Janko Janjić, Radomir Kovač i Zoran Simović su bili u bjekstvu.

¹³ Presuda Vrhovnog suda Kž.br.114/94. Okrivljeni su optuženi da su izvršili ratni zločin protiv civilnog stanovništva, ali je Viši sud u Podgorici promijenio kvalifikaciju u ubistvo iz niskih pobuda – koristoljublja. Presudom je utvrđeno da su okrivljeni 6. jula 1992. godine za novac prebacili porodicu Klapuh iz Foče u RCG. Kada su stigli nadomak brane Mratinje, zaustavili su se kod mosta, izveli iz vozila oca, majku i kćerku, pucali u njih i gurnuli ih niz liticu.

¹⁴ Zorana Vukovića i Radomira Kovača je Haški tribunal 2002. godine pravosnažno osudio na 12, odnosno 20 godina zatvora zbog mučenja i silovanja (kršenja zakona i običaja ratovanja i ratni zločin protiv čovječnosti), Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića (IT-96-23& IT-96-23/1-A), presuda od 12. juna 2002. Vuković je pušten na slobodu 2008. godine, pošto je izdržao dvije trećine kazne ("Crna Gora od Srbije traži izručenje zločinca", Al Jazeera, 23. januar 2006). Kovač je otpušten sa izdržavanja kazne u Norveškoj 2013. godine i vratio se u BiH ("Hague Frees Bosnia War Rapist Radomir Kovac", Balkan Insight, 4. jul 2013, dostupno na: <http://www.balkaninsight.com/en/article/another-hague-defendant-granted-early-release>)

¹⁵ "Spora ruka pravde", *Pobjeda*, 16. januar 2016.

¹⁶ Presuda Višeg suda u Bijelom Polju, K. br. 5/98.

stanovnici RCG.¹⁷ Ranisavljevića je u oktobru 1996. godine uhapsila crnogorska policija i od tada se nalazio u pritvoru. Suđenje je održano u Republici Crnoj Gori jer je tako odlučio ondašnji Savezni sud SRJ rješavajući o sukobu nadležnosti među sudovima u Republici Srbiji i RCG.¹⁸ Ranisavljević je osuđen na kaznu od petnaest godina zatvora. On je u istrazi priznao izvršenje krivičnog djela detaljnim iskazom, za koji je naknadno pred sudom tvrdio da je dat pod prinudom, kao posljedica policijske torture.¹⁹ Ljekar koji je pregledao Ranisavljevića je svjedočio da na njegovom tijelu nije bilo tragova torture. Presuda se pretežno zasnivala na iskazu okrivljenog, ali i na iskazima više drugih svjedoka i drugim dokazima.²⁰ Suđenje je počelo u maju 1998, prvostepena presuda je donijeta tek četiri godine kasnije, 9. septembra 2002. godine, a potvrđena je 19. novembra 2003. godine.²¹

Ranisavljević je izvršio otmicu u grupi od dvadeset naoružanih osoba, koje su u stanici Štrpci (BiH) otele putnike iz brzog voza koji se kretao iz Beograda (Srbija) prema crnogorskom gradu Baru. Putnici su ubijeni u selu Mušići kod Višegrada. U presudi Ranisavljeviću je navedeno da je otmicu organizovao Milan Lukić. Njega je Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (Haški tribunal) osudio na doživotni zatvor zbog zločina u Višegradu.²² Za zločin u Štrpcima mu nije suđeno ni pred jednim sudom.

U decembru 2014. godine, u BiH i Republici Srbiji uhapšeno je 15 osoba i optuženo za učešće u ovom zločinu. Desetorici optuženih u BiH suđenje je počelo u oktobru 2015. godine. U Srbiji se i do kraja 2016. godine očekivao početak suđenja, jer je prethodno Viši sud u Beogradu od Tužilaštva za ratne zločine dva puta zahtijevao dopunu istrage.²³

Suđenja posle proglašenja nezavisnosti Crne Gore

U Crnoj Gori su posle proglašenja nezavisnosti, u periodu od marta 2009. godine do kraja juna 2015. godine, započeta i pravosnažno okončana četiri suđenja za ratne zločine ili zločine protiv čovječnosti koji su izvršeni na njenoj teritoriji:

- 1) suđenje za ratne zločine protiv civila i ratnih zarobljenika u **logoru Morinj** 1991-1992;
- 2) suđenje za ratne zločine protiv civilnog stanovništva, izbjeglica iz Bosne i Hercegovine, **Deportacija izbjeglica** iz 1992;
- 3) suđenje za zločin protiv čovječnosti (zločine protiv civilnog stanovništva) u predjelu **Bukovice** 1992. i 1993. i
- 4) suđenje za ratne zločine protiv civilnog stanovništva, izbjeglica sa Kosova, u **Kaluđerskom laz**u 1999. godine.

¹⁷ Od 20 žrtava, 19 su bili državljani SRJ, 8 iz CG, i jedna osoba neutvrđenog porijekla (presuda Vrhovnog suda RCG Kž. br. 102/2003, 19. novembar 2003).

¹⁸ Isto.

¹⁹ Vrhovni sud Republike Crne Gore, Kž. br. 102/2003, 19. novembar 2003.

²⁰ Isto.

²¹ Isto.

²² Sažetak presude pretresnog vijeća protiv Milana Lukića i Sredoja Lukića za zločine u Višegradu, 20. jul 2009: https://www.icty.org/x/cases/milan_lukic_sredoje_lukic/tjug/bcs/090720_sazetak_presude.pdf. Ova presuda je potvrđena 2012. godine u odnosu na Milana Lukića (<https://www.icty.org/bcs/press/milanu-lukicu-potvrdena-dozivotna-kazna-zatvora-sredoju-lukicu-kazna-smanjena>).

²³ "Zločin u Štrpcima: Uhapšenima u Srbiji još nije počelo suđenje", *Al Jazeera*, 27. februar 2017.

Morinj

U predmetu Morinj, suđenje je počelo u martu 2009. godine, a pravosnažno je okončano 27. februara 2014. godine oslobađanjem dvojice i osuđivanjem četvorice optuženih, poslije tri prvostepene i tri drugostepene presude. Prvostepena presuda Višeg suda u Podgorici je ukinuta dva puta, s tim što je drugi put Apelacioni sud ukinuo prvostepenu presudu u osuđujućem dijelu, a potvrdio u dijelu u kojem su oslobođena dvojica optuženih. Treći ponovljeni postupak, protiv preostale četvorice optuženih, okončan je osuđujućom presudom za svu četvoricu 31. jula 2013. godine. Apelacioni sud je u februaru 2014. godine potvrdio tu treću prvostepenu presudu.

Deportacija

U predmetu Deportacija izbjeglica, poslije dva suđenja, od kojih je prvo počelo u novembru 2009. godine, pravosnažna oslobađajuća presuda u odnosu na svu devetoricu optuženih donijeta je u maju 2013. godine. Apelacioni sud je tada potvrdio drugu oslobađajuću presudu Višeg suda u Podgorici. Vrhovni državni tužilac je protiv ove pravosnažne presude u martu 2015. godine podnio vanredni pravni lijek - zahtjev za zaštitu zakonitosti, a Vrhovni sud je 23. juna 2015. godine odbio taj zahtjev kao neosnovan.

Bukovica

Suđenje za zločine u predjelu Bukovice počelo je pred Višim sudom u Bijelom Polju u junu 2010. godine, a okončano pravosnažnom oslobađajućom presudom za svu sedmoricu optuženih u martu 2012. godine. U ovom predmetu je suđenje ponovljeno pošto je prva oslobađajuća presuda bila ukinuta. Vrhovni sud je u januaru 2013. godine odbio zahtjev za zaštitu zakonitosti Vrhovnog državnog tužilaštva protiv pravosnažne oslobađajuće presude.

Kaluđerski laz

Suđenje za zločine u Kaluđerskom laz u je započelo u martu 2009. godine pred Višim sudom u Bijelom Polju, a pravosnažno okončano 8. decembra 2014. godine oslobađajućom presudom za svu osmoricu optuženih. Prvostepena presuda je donijeta poslije više od četiri godine, u decembru 2013. godine i nju je potvrdio Apelacioni sud 2014. godine.

Br.	Naziv slučaja	Period suđenja	Sudske odluke	Datum odluke	Broj optuženih	Broj osuđenih
REPUBLIKA CRNA GORA U SAVEZNOJ REPUBLICI JUGOSLAVIJI (1992-2003) i DRŽAVNOJ ZAJEDNICI SRBIJA I CRNA GORA (2003 – 2006)						
1	Klapuh	1992 - 1996	1. Presuda, Viši sud u Podgorici 2. Rješenje, Vrhovni sud RCG, Kž. 114/94 3. Presuda, Viši sud RCG K. 20/96	1993. 15.6.1995. 16.12.1996.	5	5
2	Štrpci	1998 - 2003	1. Presuda, Viši sud Bijelo Polje, K. 5/98 2. Presuda, Vrhovni sud RCG, Kž. 102/2003	9.9.2002. 19.11.2003.	1	1
NEZAVISNA CRNA GORA						
3	Logor Morinj	2009 – 2014	1. Presuda, Viši sud Podgorica, K. 214/08 2. Rješenje, Apelacioni sud CG, Kž-S. 20/10 3. Presuda, Viši sud Podgorica, Ks. 33/10 4. Presuda, Apelacioni sud CG, Kžs. 24/12 5. Presuda, Viši sud u Podgorici Ks.19/12 6. Presuda, Apelacioni sud CG Kž-S. 44/13	15.5.2010. 25.11.2010. 25.1.2012. 6.7.2012. 31.7.2013. 27.2.2014.	6	4
4	Deportacija izbjeglica	2009 – 2015	1. Presuda, Viši sud Podgorica Ks. 3/09 2. Rješenje, Apelacioni sud CG, Ksž. 25/2011 3. Presuda, Viši sud Podgorica, Ks. 6/12 4. Presuda, Apelacioni sud CG, Kžs.18/2013 5. Presuda, Vrhovni sud CG, Kzz. 4/15	29.3.2011. 17.2.2012. 22.11.2012. 17.5.2013. 23.6.2015.	9	0
5	Bukovica	2010 - 2012	1. Presuda, Viši sud Bijelo Polje, Ks. 9/2010 2. Presuda, Apelacioni sud CG, Kž-S 13/2011 3. Presuda, Viši sud Bijelo Polje K-S 6/2011 4. Presuda Apelacioni sud CG, Kž-S 1/2012	21.12.2010. 21.6.2011. 27.9/3.10.2011. 22.03.2012.	7	0
6	Kaluđerski laz	2009 - 2014	1. Presuda, Viši sud Bijelo Polje Ks. 1/08 2. Presuda, Apelacioni sud CG Kž-S 20/2014	6.12.2013. 8.12.2014.	8	0

Potencijalne istrage

Mauricio Salustro, državni tužilac iz Italije i međunarodni sudija na Kosovu, koga je Evropska komisija angažovala u svojstvu stručnjaka da analizira rad državnog tužilaštva Crne Gore u odnosu na ratne zločine, primjetio je u svom izvještaju iz 2014. godine da državno tužilaštvo ni jednu istragu ratnih zločina nije pokrenulo na sopstvenu inicijativu i predložio proaktivan pristup tako što bi se krenulo od istrage događaja kao što su napad na Dubrovnik i "vikend ratnici",²⁴ koje je i HRA istakla u prethodnom izvještaju o suđenjima za ratne zločine 2013. godine.

Dubrovačko ratište

Do kraja 2016. godine u Crnoj Gori nije bio pokrenut krivični postupak protiv bilo kog lica zbog ratnih zločina izvršenih prilikom opsade Dubrovnika (od 1. oktobra 1991. do kraja juna 1992),²⁵ iako su državni zvaničnici prihvatili odgovornost za štetu od organizovane pljačke u kojoj su crnogorski državljani učestvovali na teritoriji Republike Hrvatske prilikom ratnih dejstava na tom području.²⁶

Za ratne zločine izvršene prilikom napada na Dubrovnik osuđeni su pred Haškim tribunalom samo bivši general Jugoslovenske narodne armije (JNA), Pavle Strugar, i njemu podređeni komandant Miodrag Jokić. Pred Haškim tribunalom je optužen i penzionisani admiral Milan Zec, ali je 2002. oslobođen optužbi,²⁷ dok je, takođe optuženi kapetan I klase JNA, Vladimir Kovačević – Rambo, 2004. godine odlukom Haškog suda privremeno pušten na slobodu zbog liječenja.²⁸ U javnosti se često postavlja pitanje komandne odgovornosti Momira Bulatovića, bivšeg predsjednika Predsjedništva Crne Gore (decembar 1990 – decembar 1992), koji je imao zakonom predviđenu nadležnost za donošenje odluke o upotrebi Teritorijalne odbrane Crne Gore – najmasovnije komponente 2. operativne grupe JNA sastavljene od mobilisanih crnogorskih rezervista u napadu na Dubrovnik. Postavlja se pitanje eventualne krivične

²⁴ "Neki kriminalni fenomeni tokom konflikata u regionu su dobro poznati, poput takozvanih 'vikend ratnika'. Početna tačka u razvijanju strategije istraživanja državnog tužilaštva mogla bi biti kreiranje liste događaja gdje se umiješanost Crnogoraca čini vjerovatnija (napad na Dubrovnik, pljačkanje kuća civila, itd), pa potom pristupiti svim izvorima informacija - strana tužilaštva, Haški tribunal, arhive NVO, intervjui na terenu, dostupni zvanični dokumenti... Drugim riječima, umjesto širenja oko neformalnih zahtjeva za saradnju, potragu za informacijama i dokazima treba organizovati odabirom ciljanih događaja i njihovom proaktivnom provjerom". *Peer-based Assessment Mission to Montenegro, on the Domestic handling of war crimes (by Maurizio Salustro)*, 2014, strana 9, tačka 25.

²⁵ Vrhovno državno tužilaštvo Crne Gore je 29. decembra 2009. godine saopštilo da osim predmeta u vezi logora Morinj, nije formiran drugi predmet koji tretira događaje na dubrovačkom području u toku 1991. i 1992. godine, jer tužilaštvu do tog datuma nisu bile podnijete krivične prijave protiv crnogorskih državljana (Odgovor na zahtjev za pristup informacijama, arhiva Akcije za ljudska prava).

²⁶ Ministar poljoprivrede Republike Crne Gore, Milutin Simović, 2005. godine je izjavio da će na osnovu potpisanog dokumenta Crna Gora opštini Konavle uplatiti 375.000 eura kao nadoknadu za 268 muznih krava i izvestan broj teladi i junaca koje su odvedene sa farme u Grudi ratne 1991. godine. Predsjednici Hrvatske i Crne Gore potvrdili su i da traju pregovori o imovini dubrovačkog aerodroma koja je za vreme rata opljačkana i odnijeta na tivatski aerodrom. Prema podacima hrvatskih državnih organa tokom rata od 1991. – 1992. godine u dejstvima JNA i crnogorskih rezervista samo na užem području Dubrovnika uništeno je, oštećeno ili ukradeno 336 većih i manjih plovila („Niko nije kriv“, *Monitor*, 20. avgust 2010).

²⁷ „Milan Zec oslobođen optužbi“, *B92*, 26. jul 2002, dostupno na: <http://www.b92.net>.

²⁸ Specijalni sud u Beogradu je decembra 2007. odbacio optužbu protiv Vladimira Kovačevića za ratni zločin protiv civilnog stanovništva Dubrovnika, sa obrazloženjem da okrivljeni, zbog teške bolesti, nije u stanju da prati suđenje („Sud u Beogradu odbacio optužnicu protiv Ramba“, *Radio Slobodna Evropa*, 5. decembar 2007, <http://www.slobodnaevropa.org/content/article/765255.html>).

odgovornosti i nekih službenika crnogorske policije koji su učestvovali u operacijama na dubrovačkom ratištu.²⁹

Županijsko državno odvjetništvo iz Dubrovnika podiglo je krajem 2009. godine optužnicu protiv 10 oficira bivše Jugoslovenske narodne armije (JNA)³⁰ koji se terete da tokom agresije JNA na područje Dubrovnika 1991. i 1992. godine nijesu pokušali da spriječe ponašanje podređenih jedinica protivno Ženevskim konvencijama: granatiranje naseljenih mjesta; ubijanje civila (116), zatvaranje, zlostavljanje i tjeranje civila u bijeg; rušenje civilnih, kulturnih, vjerskih i privrednih objekata, pljačkanje i paljenje.³¹ Od optuženih su dvojica državljani Crne Gore. Kako sporazum o izručenju vlastitih državljana zaključen između Crne Gore i Hrvatske 1. oktobra 2010. ne obuhvata i okrivljene za ratne zločine³² (za razliku od sporazuma o izručenju sa Srbijom),³³ njima bi za ova djela eventualno moglo biti suđeno samo u Crnoj Gori.³⁴

Međutim, Državno odvjetništvo Republike Hrvatske je u odgovoru Vrhovnom državnom tužilaštvu Crne Gore 1.4.2015. godine saopštilo da županijska državna odvjetništva u radu nemaju predmete gdje bi počinitelji ratnih zločina bili državljani Crne Gore, s prebivalištem u Crnoj Gori.³⁵

Na skupu "Rat za mir – 20 godina kasnije", održanom 6. decembra 2011. godine u Podgorici u organizaciji NVO Akcija za ljudska prava, Centar za građansko obrazovanje i Documenta, u prisustvu državne tužiteljke Lidije Vukčević, jedan od oštećenih svjedoka u slučaju Morinj,

²⁹ Dokumentarni film „Attack on Dubrovnik: Rat za mir“, autora Koče Pavlovića, produkcijska kuća Obala, 2004. godina. U filmu je prikazana izjava iz oktobra 1991. Milisava Markovića, pomoćnika ministra unutrašnjih poslova Vlade Crne Gore za Službu javne bezbjednosti o oružanim akcijama crnogorske policije na dubrovačkom ratištu. Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) se nalazio u sastavu Vlade premijera Mila Đukanovića. Snage MUP-a Crne Gore na dubrovačkom ratištu su mobilisane na osnovu Naredbe predsjednika Predsjedništva Momira Bulatovića str. pov. br. 01–14 od 1. oktobra 1991. o mobilizaciji Posebne jedinice milicije u jačini ojačane pješadijske čete, Titograd.

³⁰ Generala Jevrema Cokića (do 5.10.1992. komandanta 2. operativne grupe JNA), generala Mileta Ružinovskog (7–12.10.1991. komandanta 2. operativne grupe JNA), generala Pavla Strugara (od 13. oktobra 1991. komandanta 2. operativne grupe JNA), vicedamirala Miodraga Jokića (komandanta 9. vojno-pomorskog sektora JNA), kapetana bojnog broda/mornaričkog pukovnika Milana Zeca (načelnika štaba 9. vojno-pomorskog sektora JNA), generala Branka Stankovića (komandanta 2. taktičke grupe iz sastava 2. operativne grupe JNA), pukovnika Obrada Vičića (komandanta 472. motorizovane brigade JNA) i pukovnika Radovana Komara (načelnika štaba 472. motorizovane brigade JNA). Dvojica drugih JNA oficira, kapetan I klase Vladimir Kovačević (komandant 3. bataljona 472. brigade JNA) i poručnik bojnog broda/mornarički kapetan Zoran Gvozdenović (zapovjednik topovnjače 403 Ratne mornarice JNA), takođe se okrivljuju optužnicom br. 46/09 zbog izdavanja neposrednih naredbi za granatiranje „istorijskog jezgra Starog grada Dubrovnika, koje je kao cjelina pod zaštitom UNESCO-a od 1979. godine i predstavlja spomenik nulte kategorije“, zatim za granatiranje naseljenih mjesta „gađajući Cavtat, Župu Dubrovačku, Zaton, Trsteno, hotele Croatia, Belvedere, Plakir, Tirena i Minčeta“, kojom prilikom je „ubijeno više civila“.

Izvor: Županijsko državno odvjetništvo u Dubrovniku, „Podignuta optužnica protiv deseterice visokih oficira bivše JNA zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva u stjecaju s kaznenim djelom uništavanja kulturnih i povijesnih spomenika“, dostupno na linku: <http://www.dorh.hr/ZupanijskoDrzavnoOdvjetnistvoUDubrovniku>

³¹ Isto. Vidi i tekst „Dubrovačke optužnice“, *Monitor*, 7. maj 2010.

³² Zakon o potvrđivanju Ugovora između Crne Gore i Republike Hrvatske o izručenju (Sl. list CG – Međunarodni ugovori, br. 1/2011). Grupa crnogorskih i hrvatskih nevladinih organizacija za ljudska prava zahtijevala je 15. septembra 2010. da sporazum između Crne Gore i Hrvatske obuhvati i okrivljene za ratne zločine (vidi: <http://www.hracion.org/?p=394>).

³³ Zakon o potvrđivanju Ugovora između Crne Gore i Republike Srbije o izručenju (Sl. list CG – Međunarodni ugovori, br. 4/09, br. 4/2011 – Ugovor između Crne Gore i Republike Srbije o izmjenama i dopunama Ugovora između Crne Gore i Republike Srbije o izručenju zaključen je u Beogradu, 30. oktobra 2010).

³⁴ Posljednje javnosti dostupne vijesti o postupku su iz maja 2010, kada je objavljeno da je tužilaštvo u Dubrovniku za sve optužene predložilo mjere pritvora i raspisivanje potjernica, a Županijski sud postavio optuženicima advokate po službenoj dužnosti i uputio im optužnice sa poukom o pravu na prigovor. Dosad su stigla četiri prigovora protiv optužnice koje su podnijeli advokati, jedan prigovor je podnio optuženik lično („Dubrovačke optužnice“, *Monitor*, 7. maj 2010).

³⁵ Državno odvjetništvo Republike Hrvatske, br. A-482/2014, Zagreb 16. mart 2015.

Metodije Prkačin, optužio je tadašnjeg sudiju Apelacionog suda Crne Gore Milivoja Katnića, da je kao oficir KOS-a bio odgovoran za pljačke i paljevine u Cavtatu.³⁶ Prkačin je naveo da je na ratištu u svojstvu pripadnika vojne policije vidio i osobu za koju mu je rečeno da je Vesna Medenica (vjeruje da je u pitanju predsjednica Vrhovnog suda Crne Gore), da je potpukovnik Ljubo Knežević, prilikom ulaska transportera u Cavtat koristio živi štit od lokalnog stanovništva, a da zapovjednici Gojko Duračić, koji živi u Baru, i Nemanja Kordolija, koji takođe živi u Crnoj Gori, znaju sve o tome šta je ko radio.³⁷ Vesna Medenica, predsjednica Vrhovnog suda Crne Gore, demantovala je ove tvrdnje rekavši da je u to vrijeme redovno obavljala funkciju osnovnog državnog tužioca u Crnoj Gori, dok je sudija Milivoje Katnić potvrdio da je u Cavtatu "vršio civilnu vlast kao jedan od 10 oficira JNA", a demantovao da je odgovoran za bilo kakve zločine. Milivoje Katnić je 23. juna 2015. izabran za Glavnog Specijalnog tužioca³⁸, koji je nadležan i za ratne zločine, a da javnost nije bila obaviještena od Vrhovnog državnog tužioca, koji je Katnića predložio za tu funkciju, ili Tužilačkog savjeta, koji ga je izabrao na tu funkciju, da li su optužbe Prkačina protiv Katnića ispitane na odgovarajući način.³⁹ Vrhovni državni tužilac Ivica Stanković je naknadno, u televizijskom intervjuu, obavijestio javnost da su sumnje u pogledu Katnića provjerene i da nije nađen osnov za dalje istraživanje navoda koje je iznio Prkačin.⁴⁰

"Vikend ratnici" iz Crne Gore na ratištu u BiH

Iako je opšte poznato da su tzv. vikend ratnici iz Crne Gore, dobrovoljci, posebno iz Nikšića, učestvovali u pljački civilnih objekata i drugim ratnim zločinima na području Foče i drugih mjesta u istočnoj Bosni i Hercegovini u blizini granice sa Crnom Gorom 1992–1993. godine,⁴¹ do kraja 2015. godine niko zbog tih zločina nije procesuiran u Crnoj Gori.⁴²

³⁶ „Vesna Medenica kao oficir na Dubrovačkom ratištu?“, portal *PCNEN*, 11. decembar 2011, dostupno na: <https://www.pcnen.com/portal/2011/12/02/vesna-medenica-oficir-na-dubrovackom-ratistu/>.

³⁷ Isto.

³⁸ Tužilački savjet, TS. broj 50/15, Podgorica, 23. jun 2015.

³⁹ NVO Akcija za ljudska prava i Centar za građansko obrazovanje podsjetile su u pismu Vrhovnog državnog tužioca 8. juna 2015. godine na optužbe kojima je u javnosti bio izložen Katnić, a za koje nikada nije objavljeno da li su ispitane. Vrhovni državni tužilac nije odgovorio na ovo pismo, niti se iz odluke o izboru Milivoja Katnića bilo što u vezi toga moglo saznati.

⁴⁰ U emisiji "Centar" RTCG 8. oktobra 2015, Ivica Stanković je saopštio da je prije predlaganja Milivoja Katnića provjerio sve informacije o Katničevom navodnom ratnom angažmanu i utvrdio "da se radi o časnom čovjeku iz pravosuđa Crne Gore".

⁴¹ Ove zločine je pomenio i pomoćnik ministra ljudskih prava, Sabahudin Delić, u emisiji Prizma, na televiziji *Vijesti*, 25. maja 2011. godine.

⁴² Predsjednica udruženja „Žene žrtve rata“ iz BiH, Bakira Hasečić, 11. marta 2008. uputila je otvoreno pismo predsjedniku Skupštine Crne Gore Ranku Krivokapiću, u kojem je iskazala spremnost da „delegacija silovanih žena i muškaraca, logoraša, zlostavljanih i premlaćivanih građana i porodica ubijenih svjedoči u Skupštini Crne Gore o postupcima i radnjama crnogorskih rezervista i vrlo konkretno o pojedinim imenima tj. počiniteljima i saznanjima gdje su pojedini od njih kriju u Crnoj Gori“ (vidi „Zvanična Crna Gora mora da se izvini“, *Republika*, 12. mart 2008). Nije poznato da je predsjednik Skupštine na ovo pismo odgovorio, niti da je tužilaštvo preduzelo bilo kakve radnje.

Pravosudni organi za procesuiranje ratnih zločina

Državno tužilaštvo

U Vrhovnom državnom tužilaštvu obrazovano je 2008. godine Odjeljenje za suzbijanje organizovanog kriminala, korupcije, terorizma i ratnih zločina, kojim je do početka 2015. godine rukovodio Specijalni tužilac.⁴³ Specijalni tužilac je imao sedam zamjenika. Za svoj rad i rad Odjeljenja Specijalni tužilac je odgovarao Vrhovnom državnom tužiocu (VDT).⁴⁴

Specijalni tužilac je bila Đurđina Nina Ivanović, koja je tu funkciju obavljala od 2008. godine do 2015. godine. Vrhovni državni tužilac je od jula 2003. do decembra 2007. bila Vesna Medenica, koja je potom izabrana za predsjednicu Vrhovnog suda. Do aprila 2008. godine, vršilac dužnosti VDT bio je Veselin Vučković. Od aprila 2008. godine do aprila 2013. godine, VDT je bila Ranka Čarapić. Od aprila 2013. do oktobra 2014. godine, vršilac dužnosti VDT bio je ponovo Veselin Vučković, a onda je za novog VDT, na mandat od pet godina, izabran Ivica Stanković, dotadašnji sudija Vrhovnog suda Crne Gore.

U martu 2015. godine, donijet je poseban zakon o Specijalnom državnom tužilaštvu, koje je, pored ostalog, nadležno i za ratne zločine, a čijim radom rukovodi Glavni specijalni tužilac.⁴⁵ Specijalno državno tužilaštvo čini deset specijalnih tužilaca. Glavni specijalni tužilac se bira na predlog VDT, kome i odgovara za svoj rad.⁴⁶ U junu 2015. godine za Glavnog specijalnog tužioca je izabran Milivoje Katnić, koji je prethodno bio sudija Apelacionog suda.⁴⁷

Sudovi

Pri višim sudovima u Podgorici i Bijelom Polju, osnovana su 2008. godine specijalizovana odjeljenja za suđenja za krivična djela organizovanog kriminala, korupcije, terorizma i ratnih zločina, u kojima je radilo ukupno osam specijalizovanih sudija i troje istražnih sudija.⁴⁸

Zakonom o sudovima iz marta 2015. godine je ukinuto specijalno odjeljenje u Višem sudu u Bijelom Polju, tako da je ostalo jedno specijalno odjeljenje za suđenje krivičnih djela ratnih zločina, organizovanog kriminala, korupcije i terorizma pri Višem sudu u Podgorici.⁴⁹

I Specijalni tužilac i zamjenici, kao i sudije u specijalizovanim odjeljenjima, koji su se bavili ratnim zločinima, bili su stimulisani specijalnim dodacima na osnovnu mjesečnu zaradu.⁵⁰

⁴³ Član 66, Zakon o državnom tužilaštvu (*Sl. list RCG*, 69/2003, *Sl. list CG*, 40/2008).

⁴⁴ Član 70, Zakon o državnom tužilaštvu (*Sl. list RCG*, 69/2003, *Sl. list CG*, 40/2008).

⁴⁵ Zakon o Specijalnom državnom tužilaštvu (*Sl. list CG*, 10/2015) stupio na snagu 18. marta 2015.

⁴⁶ Zakon o Specijalnom državnom tužilaštvu (*Sl. list CG*, 10/2015) od 10. marta 2015, čl. 1-5.

⁴⁷ O Milivoju Katniću vidjeti gore, u poglavlju o Dubrovačkom ratištu.

⁴⁸ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o sudovima (*Sl. list CG*, 22/08); Odgovori Vlade na Upitnik Evropske komisije, 23 Pravosuđe i osnovna prava, 10. novembar 2009, str. 56 i 118.

⁴⁹ Zakon o sudovima, *Sl. list CG* 11/2015 od 12. marta 2015. godine, čl. 16.

⁵⁰ Odgovori Vlade na Upitnik EK, 23 Pravosuđe i osnovna prava, 10. novembar 2009. godine, str. 117.

Edukacija državnih tužilaca i sudija koji su postupali u predmetima ratnih zločina

Sudije i državni tužioci su u kontinuitetu imali priliku da se usavršavaju iz oblasti međunarodnog humanitarnog prava i da se posavjetuju sa iskusnijim kolegama iz inostranstva.

U toku 2009. godine, kada su po prvi put poslije sticanja državne nezavisnosti počela suđenja za ratne zločine, sudije iz Crne Gore su boravili u Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju u Hagu, Vijeću za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu, Specijalnom sudu za ratne zločine Bosne i Hercegovine i Odjeljenju za ratne zločine Županijskog suda u Rijeci.⁵¹ Iste godine u organizaciji OSCE-a i kancelarije ODIHR-a održano je više okruglih stolova na teme suđenja u predmetima ratnih zločina.⁵² Sudije koji sude predmete ratnih zločina prisustvovali su i seminarima u Beogradu, Podgorici i Sarajevu.⁵³

Sudije i tužioci Crne Gore učestvovali su zatim u regionalnom projektu "Pravda i ratni zločini", koji je finansirala Evropska unija iznosom od 4 miliona eura, a koji su 2010-2011. godine sproveli u partnerstvu OSCE - ODIHR (Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava OSCE-a), ICTY (Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju) i UNICRI (Međunarodni istraživački institut Ujedinjenih nacija za kriminal i pravdu). Cilj ovog projekta je bio da "ojača kapacitete pravosudnih sistema u regionu za procesuiranje veoma kompleksnih slučajeva ratnih zločina na način koji je u skladu sa međunarodnim standardima".⁵⁴ Druga faza ovog projekta, u kojoj su takođe učestvovali tužioci i sudije uključeni u procesuiranje ratnih zločina u Crnoj Gori, sprovedena je od jula 2012. do decembra 2015. godine i obuhvatila je treninge sprovedene samo za korisnike u Crnoj Gori, kao i regionalne skupove.⁵⁵

Centar za edukaciju nosilaca pravosudnih funkcija Crne Gore organizovao je u periodu od 2013. do 2015. godine tri skupa na temu istraga i suđenja za ratne zločine za sudije i tužioce. U 2013. i 2014. godini održani su skupovi u saradnji sa OEBS i Američkom ambasadom "Međunarodno humanitarno pravo i ratni zločini" i "Međunarodne najbolje prakse i regionalna saradnja u istragama, krivičnom gonjenju i suđenjima za ratne zločine".⁵⁶ U junu 2015. godine organizovan je seminar „Novi trendovi u istrazi i krivičnom gonjenju ratnih zločina“, u saradnji sa Ambasadom SAD i Biroom Stejt Departmenta za borbu protiv međunarodne trgovine narkoticima i sprovođenje zakona (INL).⁵⁷

⁵¹ Podaci iz godišnjih izvještaja o radu Centra za edukaciju nosilaca pravosudnih funkcija (CENPF), Sudskog savjeta i Vrhovnog suda za 2009. godinu.

⁵² Isto.

⁵³ Isto.

⁵⁴ Više detalja o projektu dostupno je na: <http://www.osce.org/bs/odihr/84407>

⁵⁵ Projekt "Pravda i ratni zločini – faza dva – podrška prenosu znanja u predmetima ratnih zločina između domaćih sudova bivše Jugoslavije te s MKSJ-om", završni izvještaj, Varšava juli 2012. - decembar 2015, dostupan na: <http://www.osce.org/sr/odihr/238666?download=true>.

⁵⁶ Godišnji izvještaji Centra za edukaciju nosilaca pravosudnih funkcija Crne Gore za 2013, 2014. i 2015. godinu.

⁵⁷ Izvještaj o radu Tužilačkog savjeta i Državnog tužilaštva za 2015. godinu, strana 8 (dostupno na: http://sudovi.me/me_ME/web/pravosudje/tzsv/c?id=BBdy) i Izvještaj o radu Sudskog savjeta i sudova za 2015. godinu, strana 9 (dostupno na: <https://sudovi.me/sscg/izvjestaj-o-raduf>).

Pravna regulativa

Crnu Goru obavezuju sve konvencije međunarodnog humanitarnog prava koje su obavezivale i Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju (SFRJ) i Saveznu Republiku Jugoslaviju (SRJ), kao i državnu zajednicu Srbija i Crna Gora.⁵⁸ Odredbe iz ovih konvencija su i prije izbijanja oružanih sukoba na teritoriji bivše Jugoslavije u znatnoj mjeri bile unijete u zakone SFRJ i SRJ u okviru poglavlja "Krivična djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava", u vidu krivičnih djela ratni zločin protiv civilnog stanovništva, ratni zločin protiv ratnih zarobljenika, itd.

Komandna odgovornost i zločin protiv čovječnosti

U cilju potpunog usaglašavanja s ratifikovanim međunarodnim konvencijama Krivični zakonik Crne Gore (KZCG) je dopunjen 2003. godine krivičnim djelima Zločin protiv čovječnosti (čl. 427) i Nepreduzimanje mjera za sprječavanje vršenja krivičnih djela protiv čovječnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom (čl. 440).⁵⁹ Odredbom člana 440, tzv. komandna odgovornost je propisana kao posebno krivično djelo. Međutim, iz opisa djela je neopravdano izostavljen aspekt koji se odnosi na odgovornost nadređenog za *nekažnjavanje* podređenih zbog izvršenih krivičnih djela prema međunarodnom humanitarnom pravu.⁶⁰ Član 440 propisuje odgovornost samo za nesprječavanje krivičnih djela.⁶¹

Međutim, komandna odgovornost i zabrana zločina protiv čovječnosti su nesumnjivo bili dio unutrašnjeg pravnog poretka i za vrijeme oružanih sukoba devedesetih godina na teritoriji nekadašnje Jugoslavije, i to na osnovu ratifikovanih međunarodnih ugovora

⁵⁸ Odlukom o proglašenju nezavisnosti Crne Gore, Crna Gora je prihvatila da primjenjuje i preuzme međunarodne ugovore i sporazume koje je zaključila i kojima je pristupila državna zajednica Srbija i Crna Gora, koji se odnose na Crnu Goru i koji su u saglasnosti sa njenim pravnim poretkom (Odluka o proglašenju nezavisnosti Republike Crne Gore, 3. jun 2006, Službeni list RCG, broj 36/2006). „Međunarodno-pravni osnov kažnjavanja počinilaca ratnih zločina na teritoriji bivše Jugoslavije, koji najvećim dijelom nalazimo u ženevskim konvencijama o zaštiti žrtava rata (1949.) i Dopunskim protokolima I i II (1977.) uz ove konvencije, potrebno je upotpuniti odredbama Konvencije o suzbijanju i sprečavanju zločina genocida (1948.), Međunarodne konvencije protiv uzimanja talaca (1979.), Haške konvencije o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba (1954.), imajući u vidu karakter i vrste počinjenih zločina. Sve pomenute konvencije ratifikovane su od strane bivše SFRJ“ (Izveštaj Komisiji eksperata ustanovljenoj na osnovu Rezolucije Saveta bezbjednosti 780 (1992.), Savezna Vlada Savezne Republike Jugoslavije, ZU/SG-780/92/DOC-1/S, Beograd, 1992.).

⁵⁹ Krivični zakonik, *Sl. list RCG*, 70/2003.

⁶⁰ Statut Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju (Haški tribunal) u čl. 7, st. 3 propisuje odgovornost nadređenog za propust da spriječi i kazni izvršenje krivičnih djela njemu podređenih osoba, ako je nadređeni znao ili je bilo razloga da zna da se podređeni sprema da počinji takva djela ili da ih je već počinio. Isto tako i Statut Međunarodnog krivičnog suda, vidi član 28, Odgovornost komandanata i ostalih vojnih zapovednika (Zakon o potvrđivanju Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda “Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori”, br. 5 od 27. juna 2001).

⁶¹ Isti propust postoji i u Krivičnom zakoniku Srbije (čl. 384), za razliku od Krivičnog zakona BiH (čl. 172 i 180), koji sadrži detaljnu i potpunu definiciju komandne odgovornosti. Mogući razlog za ovakvo opredjeljenje zakonodavca u Crnoj Gori i Srbiji je činjenica da u obe države postoji posebno krivično djelo Neprijavljivanje krivičnog djela i učinioca (vidi Siniša Vazić, „Komandna odgovornost – ka jasnim odgovorima i preciznim stavovima“, *Pravda u tranziciji*, 2010; autor je u vrijeme objavljivanja teksta bio sudija i predsjednik Okružnog suda u Beogradu). Međutim, pomenuto krivično djelo je podložno zastarijevanju, za razliku od djela ratnih zločina, pa i iz tog razloga nepotpuno propisivanje komandne odgovornosti smatramo neopravdanim. U slučaju kada se već posebnim krivičnim djelom uvela tzv. komandna odgovornost, trebalo je propisati na način na koji je poznaje međunarodno pravo kako bi se izbjegao svaki rizik neodgovarajuće primjene.

(komandna odgovornost)⁶² i međunarodnog običajnog prava (komandna odgovornost i zločini protiv čovječnosti).⁶³

Primjena naknadno preciziranih krivičnih djela na zločine izvršene u kontekstu oružanih sukoba na teritoriji nekadašnje SFR Jugoslavije omogućena je pravilom iz člana 15, stav 2 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima⁶⁴ i člana 7, stav 2 Evropske konvencije o ljudskim pravima,⁶⁵ da se neće smatrati kršenjem načela zakonitosti (*nulla crimen sine lege, nulla poena sine lege*), suđenje ili kažnjavanje osobe koja je kriva za činjenje ili nečinjenje, ako su te radnje ili propuštanja u vrijeme izvršenja bila krivična djela *prema opštim pravnim načelima priznatim kod civilizovanih naroda, tj. opštim pravnim načelima koja priznaje međunarodna zajednica*.

Komitet za ljudska prava je pozvao Crnu Goru da primjeni ovu odredbu Pakta i utvrdi odgovornost za sve ratne zločine, uključujući zločine protiv čovječnosti, u završnim razmatranjima o prvom izvještaju Crne Gore o primjeni Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima 2014. godine.⁶⁶ Evropski sud za ljudska prava je izričito potvrdio da pomenuto pravilo važi u odnosu na retroaktivnu primjenu krivičnog djela Zločin protiv čovječnosti iz Krivičnog zakona BiH.⁶⁷ Štaviše, u praksi jugoslovenskih sudova odavno je utvrđeno da krivični zakon može retroaktivno da se primjeni ako se njime precizira ono što već poznaje međunarodno krivično pravo. Naime, presudom Županijskog suda u Zagrebu iz 1986. godine, koju je potvrdio Vrhovni sud Republike Hrvatske, komandant koncentracionog logora Jasenovac u Drugom svjetskom ratu, Andrija Artuković, osuđen je za ratne zločine protiv ratnih zarobljenika za vrijeme Drugog svjetskog rata, koji u vrijeme izvršenja nisu bili izričito propisani domaćim krivičnim zakonom. Presuda je potvrdila da načelo zakonitosti nije prekršeno ako

⁶² Dopunski protokol (I) uz Ženevsku konvenciju od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba, "Službeni list SFRJ", Međunarodni ugovori br. 16/1978, čl. 86 i 87, kao i IV Haška konvencija o zakonima i običajima rata na kopnu, sa Pravilnikom o zakonima i običajima rata na kopnu, od 1899. i 1907. (Preambula), sve četiri Ženevske humanitarne konvencije o zaštiti žrtava rata, od 1949. (član 1), u Dopunskom protokolu uz Ženevske humanitarne konvencije o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba, od 1977. (čl. 1, 58, 86 i 87), i u Haškoj konvenciji o zaštiti dobara kulture za vrijeme oružanog sukoba, od 1954. (član 4).

⁶³ Institut komandne odgovornosti, kao dio običajnog prava koje se primjenjuje i u unutrašnjim oružanim sukobima (koji nisu međunarodnog karaktera), potvrđena je eksplicitnim navođenjem u Statutu Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (čl. 7, st. 3), Statutu Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu (čl. 6, st. 3) kao i u Rimskom Statutu Međunarodnog krivičnog suda (čl. 28). Međunarodni sud za bivšu Jugoslaviju zauzeo je stav da je komandna odgovornost bila opšteprihvaćeno pravilo običajnog prava u vrijeme kada je započeo oružani sukob u bivšoj Jugoslaviji (Odluka Žalbenog vijeća o interlokutornoj žalbi kojom je osporavana nadležnost u predmetu *Hadžihasanović i drugi*, 16. jul 2003, st. 32-36). Evropski sud za ljudska prava je potvrdio i da je i zločin protiv čovječnosti bio važeće običajno pravo u vrijeme oružanih sukoba u BiH (odluka u predmetu *Boban Šimšić protiv BiH* (Application no. 51552/10), 2012. godine. Među prvim autorima u bivšoj Jugoslaviji koji su podsjećali na to da je komandna odgovornost pravni institut poznat još od prvih haških kodifikacija ratnog prava 1899. i 1907. je dr Milivoj Despot, sudija Vrhovnog vojnog suda Jugoslavije – vidjeti npr. njegov tekst "Probuđeni cinizam", *Republika*, br. 163, 1997. godine, dostupno na: http://www.yuope.com/zines/republika/arhiva/97/163/163_23.HTM. Takođe, vidi „Komandna odgovornost i savremeno pravo“, labor Rangelov i Jovan Nicic, Fond za humanitarno pravo, 2004; Siniša Važić, „Komandna odgovornost – ka jasnim odgovorima i preciznim stavovima“, *op. cit.*; Human Rights Watch, *Justice at Risk: War Crimes Trials in Bosnia and Herzegovina, Croatia and Serbia and Montenegro*, tom 16, br. 7, oktobar 2004, str. 24.

⁶⁴ "1. Niko se neće smatrati krivim za djela ili propuštanja koja nisu predstavljala krivično djelo prema domaćem ili međunarodnom pravu u vrijeme kada su bila počinjena. Isto tako, neće se izreći teža kazna od one koja se mogla primijeniti u trenutku kada je krivično djelo bilo izvršeno. Ako kasnije, poslije izvršenja djela, zakonskom odredbom bude predviđena primjena lakše kazne, prijestupnik će se time koristiti.

2. Ništa se u ovom članu ne protivi suđenju i osudi lica zbog radnji ili propuštanja koja su se u vrijeme kada su počinjena, smatrala za krivična djela prema opštim pravnim načelima koja priznaje međunarodna zajednica."

⁶⁵ "Kažnjavanje samo na osnovu zakona" (član 7 Evropske konvencije o ljudskim pravima).

⁶⁶ *Human Rights Committee, Concluding observations on the initial report of Montenegro*, 21. novembar 2014, tač. 9.

⁶⁷ Odluka o prihvatljivosti predstavke u predmetu *Boban Šimšić protiv BiH*, Application no. 51552/10, 2012.

krivično djelo nije predviđeno krivičnim zakonom, ali je određeno kao takvo u međunarodnom pravu (u konkretnom slučaju, sud se pozvao na IV Hašku konvenciju iz 1907. godine i na Ženevske konvencije iz 1929. godine).⁶⁸

Po istom osnovu, Viši sud u Bijelom Polju je 2010. godine sudio po optužnici za zločin protiv čovječnosti u slučaju Bukovica (detaljnije vidjeti u nastavku). Međutim, naknadno su Apelacioni i Vrhovni sud Crne Gore našli da je optužnica za taj zločin bila bez pravnog osnova, zato što zločin protiv čovječnosti u vrijeme dešavanja u Bukovici nije bio zabranjen ratifikovanim međunarodnim aktom koji je obavezivao Crnu Goru. Ovaj stav je pogrešan i neutemeljen u međunarodnom pravu i tada važećem Ustavu Savezne Republike Jugoslavije (detaljnije vidjeti u analizi predmeta Bukovica).

Državno tužilaštvo u Crnoj Gori još nikoga nije optužilo po osnovu komandne odgovornosti za nesprječavanje i/ili nekažnjavanje podređenih za izvršene zločine, niti je poznato da je pokrenuta ijedna takva istraga.

Za razliku od ovakve prakse u Crnoj Gori, državna tužilaštva i sudovi u BiH, na Kosovu i u Hrvatskoj primjenjuju institut komandne odgovornosti na događaje iz oružanih sukoba '90.tih godina na teritoriji bivše SFRJ, imajući u vidu da je taj institut u vrijeme izvršenja djela bio propisan ratifikovanim Dopunskim protokolom (I) uz Ženevsku konvenciju od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (čl. 86 i 87), odnosno da je bio sastavni dio običajnog međunarodnog prava koje je važilo i za nemeđunarodne sukobe, kao i da krivična djela ratnih zločina mogu biti izvršena i nečinjenjem (na osnovu člana 28 Osnovnog krivičnog zakona Republike Hrvatske iz 1993. i istog takvog člana 30 Krivičnog zakona SRJ iz 1992. godine).⁶⁹

Dodatno, odgovornost starješine za izvršenje ratnog zločina propuštanjem da zločin spriječi ili da obezbijedi kažnjavanje njemu podređenih koji su ga izvršili, bilo je propisano i u Uputstvu o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ, koje je usvojeno davne 1972. godine, a novelirano 1988. godine, prije raspada SFRJ.⁷⁰

⁶⁸ Županijski sud Zagreb, predmet br. K-91/84-61, prvostepena presuda od 14. maja 1986. godine i Vrhovni sud Republike Hrvatske, predmet br. Kz-706/1986, drugostepena presuda od 24. jula 1986. god. str. 30-35 (citirano iz International Criminal Law Services, "Primjena međunarodnog krivičnog prava u domaćim pravnim sistemima, Međunarodno krivično pravo I praksa – materijali za praktičnu obuku", dio projekta Pravda i ratni zločini koji je finansirala Evropska unija (dostupno na: <https://www.icty.org/bcs/documents/međunarodno-krivicno-pravo-i-praksa-materijali-za-obuku>).

⁶⁹ Vidjeti, na primjer, presudu Vrhovnog suda Republike Hrvatske I Kž 1008/08-13 od 18. novembra 2009; presudu Okružnog suda u Prištini C.br.425/2001 od 16. jula 2003; presudu vijeća Apelacionog odjeljenja Suda BiH Odjela I za ratne zločine br. X-KRŽ-07/422 od 4. oktobra 2010.

⁷⁰ Član 21 (odgovornost za postupke potčinjenih): "Vojni starešina je lično odgovoran za povrede pravila ratnog prava ako je znao ili mogao da zna da njemu potčinjene ili druge jedinice ili pojedinci pripremaju izvršenje takvih povreda, pa u vreme kada je još bilo moguće sprečiti njihovo izvršenje ne preduzmu mere da se te povrede spreče. Lično je odgovoran i onaj vojni starešina koji zna da su povrede pravila ratnog prava izvršene, a protiv prekršioca ne pokrene disciplinski ili krivični postupak ili ako nije nadležan za pokretanje postupka, prekršiće ne prijavi nadležnom vojnom starešini. Vojni starešina odgovara kao saučesnik ili podstrekač ako je nepreduzimanjem mera protiv potčinjenih koji krše pravila ratnog prava doprineo da njemu potčinjene jedinice i pojedinci takva dela ponovljeno vrše." Citirano iz članka „Komandna odgovornost – ka jasnim odgovorima i preciznim stavovima“, Siniša Važić, *op.cit.* Isto, dr Milivoj Despot (nekadašnji sudija Vrhovnog vojnog suda Jugoslavije), Republika br. 163, 1997.

Međunarodne organizacije o procesuiranju ratnih zločina u Crnoj Gori

Ujedinjene nacije

Tri komiteta koji djeluju pod okriljem Ujedinjenih nacija, Komitet protiv mučenja (CAT), Komitet za ljudska prava (HRC) i Komitet za prisilne nestanke (CED), su izrazili zabrinutost zbog nekažnjivosti ratnih zločina u Crnoj Gori i razloga koji su do toga doveli.

CAT je 2009. godine zapazio „klimu nekažnjivosti ratnih zločina“ i preporučio državi da „ubrza i završi istragu ratnih zločina i osigura da svi počinitelji, posebno oni koji snose najveću odgovornost, budu privedeni pravdi.“⁷¹ Razmatrajući drugi izvještaj Crne Gore 2014. godine, CAT je izrazio zabrinutost zbog odsustva pravosnažnih presuda, a u odnosu na slučajeve Kaluđerski laz, Morinj, Deportacija izbjeglica i Bukovica i „bojazan da sud nije u potpunosti primijenio domaće krivično pravo i nije se pridržavao relevantnih međunarodnih pravnih standarda.“⁷² Državi je preporučeno da „pojača napore u borbi protiv nekažnjivosti za ratne zločine tako što će: (a) obezbijediti potpunu primjenu relevantnih domaćih krivičnih zakona i da odluke domaćih sudova o slučajevima ratnih zločina budu usklađene s međunarodnim humanitarnim pravom, uključujući sudsku praksu MKSJ; (b) završiti istrage svih navoda o ratnim zločinima, procesuirati i kazniti počinioce odgovarajućim kaznama, koje su srazmjerne teškoj prirodi njihovih zločina...“⁷³.

HRC je 2014. godine izrazio zabrinutost zbog nedostatka krivičnih gonjenja, blagih kazni u slučaju Morinj i pravosnažne oslobađajuće presude za sve okrivljene u slučaju Bukovica „u kojoj je utvrđeno da počinjena djela ne predstavljaju krivično djelo po zakonu u vrijeme kada je ono počinjeno, uprkos izuzetku iz člana 15, stav 2 Pakta ... Komitet podsjeća da ... član 15 omogućava državi članici da retroaktivno koristi krivični zakon kako bi privela pravdi odgovorne za takve povrede koje su predstavljale krivična djela shodno opštim pravnim načelima prihvaćenim od strane međunarodne zajednice u vrijeme kada su ta djela počinjena.“⁷⁴

⁷¹ Razmatranje izvještaja koje su podnijele države članice u skladu sa članom 19 Konvencije, *Zaključna zapažanja Komiteta protiv mučenja – Crna Gora*, 19.01.2009, tač. 12, dostupno na engleskom jeziku: <https://www.refworld.org/docid/4986bc0d5.html>

⁷² *Zaključna zapažanja o drugom periodičnom izvještaju Crne Gore*, Komitet protiv torture, 17. jun 2014, tač. 13, dostupno na engleskom jeziku: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/054/80/PDF/G1405480.pdf?OpenElement>

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ *Zaključna zapažanja o inicijalnom izvještaju Crne Gore*, Komitet za ljudska prava, 21.11.2014, dostupno na engleskom na: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPrICAqhKb7yhsuf%2BluEXvpntMfW3oTXRoDuiODI4HlwDVlrcrL9lUnwGgLxjrJ7TEmRrE6dr1BCbq3XfkY7jJXW3eGQpKmwLoRDOUXOTcKEM5zCG%2F9ocMeqI>

CED je u oktobru 2015. godine izrazio zabrinutost zbog oslobađajućih presuda većini optuženih za ratne zločine i naglasio „nepostojanje istraga komandne odgovornosti, saučesništva, pomaganja i podstrekavanja u izvršenju krivičnih djela, što je rezultiralo presudama samo nekolicini počinilaca na visokim funkcijama, blagim kaznama za izvršioci, koje su u nekim slučajevima bile niže od zakonski propisanih kazni koje se izriču na osnovu olakšavajućih okolnosti...“.⁷⁵

Savjet Evrope

Crna Gora je dobila poziv da postane država članica Savjeta Evrope 2007. godine pošto je, pored ostalog, prihvatila obavezu da „sprovede efikasnu istragu, u skladu sa sudskom praksom Evropskog suda za ljudska prava, u neriješenim slučajevima povezanim sa oružanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji“.⁷⁶

Komesari za ljudska prava Savjeta Evrope su izražavali zabrinutost zbog nedostataka odgovarajućih istraga i presuda za ratne zločine u Crnoj Gori. Prvo je komesar Hammarberg 2008. godine bio „zabrinut“ zbog odugovlačenja istraga uprkos brojnim pisanim dokazima o izvršenim zločinima,⁷⁷ a zatim Muižnieks 2014. godine „ozbiljno zabrinut“ posebno zbog pogrešne primjene prava prilikom procesuiranja ratnih zločina: „Komesar s ozbiljnom zabrinutošću primjećuje brojne prijavljene nedostatke u krivičnim postupcima za ratne zločine u Crnoj Gori. Domaći i međunarodni eksperti tvrde, između ostalog, da u određenim slučajevima tumačenje primjenjivosti zločina protiv čovječnosti od strane domaćih sudova nije bilo u skladu sa međunarodnim standardima humanitarnog prava i sudskom praksom ICTY. Jedan od takvih slučajeva jeste Deportacija, u kojoj je Apelacioni sud okarakterisao rat u Bosni i Hercegovini kao ne-međunarodni oružani sukob, zbog čega je taj sud zaključio da deportacija civila i ubistva koja su uslijedila ne predstavljaju kršenje međunarodnog humanitarnog prava.“⁷⁸

Evropska unija

Evropska komisija (EK) je u posljednjem izvještaju o napretku zajedničke države Srbije i Crne Gore u 2005. godini, EK je procijenila da je „ukupna politička klima takva da nema garancija da bi se veća suđenja za ratne zločine mogla odvijati na pošten i transparentan način.“⁷⁹ U

⁷⁵ *Zaključna zapažanja o izvještaju koji je Crna Gora podnijela na osnovu člana 29 (1) Konvencije*, Komitet za prisilne nestanke, 16. oktobar 2015, tačka 16, dostupno na engleskom na:

<http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhsnrxlqCGLRRQaGZq8MfWm0jJYHQopJVvG5yvSUO2ykVm1z2C%2FpSw0De%2BNTfyUrK3UaNrQ%2Bk3EZ2bHEHgg45snpP6CL7xW5aoTW%2FTzvzJn6J>

⁷⁶ Savjet Evrope, Parlamentarna skupština, Pristupanje Republike Crne Gore Savjetu Evrope, mišljenje 261 (2007), tač. 19.4.11, 17.04.2007.

⁷⁷ Savjet Evrope, Komesar za ljudska prava, Izvještaj Komesara za ljudska prava Thomasa Hammarberga o njegovoj posjeti Crnoj Gori u periodu od 2. do 6. juna 2008, Strazbur, 8.10.2008.

⁷⁸ Savjet Evrope, Komesar za ljudska prava, Izvještaj Nilsa Muižnieksa nakon njegove posjete Crnoj Gori od 17. do 20. marta 2014, Strazbur, 23.06.2014, tač. 23.

⁷⁹ *Izvještaj o postignutom napretku Srbije i Crne Gore za 2005. godinu*, Evropska komisija, novembar 2005, str. 25.

godišnjim izvještajima o nezavisnoj Crnoj Gori redovno je isticala zabrinutost u vezi s istragama i krivičnim gonjenjem okrivljenih za ratne zločine.

U izvještaju o napretku Crne Gore za 2007. godinu, EK je izrazila zabrinutost zbog dugog trajanja krivičnih istraga i sukoba interesa u nadležnosti državnog tužioca, koji je, istovremeno, bio nadležan da sprovodi istragu i krivično gonjenje okrivljenih za ratne zločine i brani državu od odštetnih zahtjeva žrtava tih zločina.⁸⁰

U Izvještaju o napretku u 2011. godini, povodom prve prvostepene presude u slučaju Deportacija izbjeglica, EK je naglasila zabrinutost zato što „crnogorski sud nije tretirao slučaj deportacije Bošnjaka iz 1992. u potpunosti u skladu sa sudskom praksom MKSJ.“⁸¹

U 2012. godini, EK je izričito upozorila Crnu Goru da poštuje međunarodno pravo: „Procesuiranje predmeta ratnih zločina treba pojačati i u potpunosti ih uskladiti sa međunarodnom praksom ljudskih prava i humanitarnog prava.“⁸²

EK se u 2013. godini osvrnula na niske kazne za osuđene u predmetu Morinj, ponovila da treba primjenjivati međunarodno pravo i praksu MKSJ i primjetila da tužilaštvo nije koristilo optužbe za zapovjednu odgovornost, saučesništvo ili pomaganje i podstrekavanje.⁸³

U 2014. godini, EK je ponovila nalaz iz prethodne godine, zaključila da Crna Gora „nije pokazala ozbiljne napore za borbu protiv nekažnjivosti ratnih zločina“, pozvala je da intenzivira te napore i „da djelotvorno istražuje, krivično goni, sudi i kažnjava ratne zločine u skladu sa međunarodnim standardima“.⁸⁴

U 2015. godini, EK je ponovila nalaze iz prethodnih godina, pozvala tužilaštvo da djeluje proaktivno i konstatovala da su sudske odluke „sadržale pravne greške i nedostatke u primjeni međunarodnog humanitarnog prava“.⁸⁵

⁸⁰ *Izvještaj o napretku Crne Gore za 2017. godinu*, Evropska komisija, oktobar 2011, str. 20.

⁸¹ *Izvještaj o napretku Crne Gore za 2011. godinu*, Evropska komisija, novembar 2007, str. 19.

⁸² *Izvještaj o napretku Crne Gore za 2012. godinu*, Evropska komisija, oktobar 2012, str. 16.

⁸³ *Izvještaj o napretku Crne Gore za 2013. godinu*, Evropska komisija, oktobar 2013, str. 75.

⁸⁴ *Izvještaj o napretku Crne Gore za 2014. godinu*, Evropska komisija, oktobar 2014, str. 48.

⁸⁵ *Izvještaj o napretku Crne Gore za 2015. godinu*, Evropska komisija, novembar 2015, str. 61.

Analiza predmeta

Logor Morinj

U logoru Morinj (prema formulaciji optužnice – Sabirnom centru Morinj) koji je, u blizini Kotora, formirala Jugoslovenska narodna armija (JNA), u periodu od oktobra 1991. do avgusta 1992, bilo je zatvoreno i zlostavljano oko 270 Hrvata⁸⁶, polovina njih civili, koji su dovođeni sa dubrovačkog ratišta.

Krajem marta 2007. godine, Državno odvjetništvo Republike Hrvatske (DORH) dostavilo je Vrhovnom državnom tužiocu Crne Gore dokazni materijal protiv deseterice državljana Crne Gore, osumnjičenih da su počinili ratne zločine protiv civila i ratnih zarobljenika u Morinju u periodu od 3. oktobra 1991. do 2. jula 1992. godine.⁸⁷

Tadašnja Viša državna tužiteljka, Ranka Čarapić, podnijela je 7. jula 2007. Višem sudu u Podgorici zahtjev za sprovođenje istrage protiv šest osoba zbog osnovane sumnje da su izvršili krivično djelo Ratni zločin protiv civilnog stanovništva i Ratni zločin protiv ratnih zarobljenika u sabirnom centru Morinj.⁸⁸ Čarapić je te godine izjavila da spisak osumnjičenih nije konačan, da je od preostala četiri lica za koja je DORH uputio dokazni materijal jedno lice umrlo, a da se za tri lica nije moglo ocijeniti da u odnosu na njih postoji osnovana sumnja.⁸⁹ Optužnica je podignuta 15. avgusta 2008. protiv šestorice bivših pripadnika rezervnog sastava JNA: Mlađana Govedarice, načelnika službe bezbjednosti Komande pozadinske mornaričke baze i isljednika; Zlatka Tarlea, isljednika; Iva Gojnića, rezervnog oficira zaduženog za administrativne i intendantske poslove; Špira Lučića, vojnog policajca; Iva Menzalina, kuvara, i Bora Gligića, stražara.⁹⁰ Optuženima je tada određen pritvor, osim Ivu Menzalinu, koji se nalazio u bjekstvu i kome je suđeno u odsustvu.

Suđenje za zločine u logoru Morinj počelo je 12. marta 2010. godine pred Višim sudom u Podgorici. Sud je 15. maja 2010. godine sve optužene proglasio krivim i osudio za krivično djelo Ratni zločin protiv ratnih zarobljenika, i to: Govedaricu na dvije godine zatvora, Tarlea na godinu i po, Gojnića na dvije i po godine, Lučića na tri i po godine, Gligića na tri godine, a Iva Menzalina na četiri godine zatvora.

Na presudu su se žalili i državni tužilac i petorica od šestorice optuženih. Apelacioni sud Crne Gore je rješenjem od 25. novembra 2010. godine uvažio žalbe osuđenih i postupak vratio na

⁸⁶ Prema popisu objavljenom u knjizi "Monografija dubrovačkih logoraša", Hrvatsko društvo logotraša srpskih koncentracijskih logora, Podružnica Dubrovačko-neretvanske županije, Dubrovnik 2011, str. 127-133 bilo ih je 269, ali je s popisa izostavljen Zdenko Blagoje, koji je svjedočio na suđenju. U optužnici Kts. 7/08, od 15. 08. 2008, nije naveden ukupan broj oštećenih zatvorenika, ali je predloženo da se 161 saslušaju u svojstvu svjedoka. U presudama nije naveden ukupan broj zatvorenika.

⁸⁷ „Pod sumnjom deset državljana Crne Gore“, *Vijesti*, 29. mart 2007.

⁸⁸ „Morinj mori šestorku“, *Dan*, 08.07.2007; „Osumnjičeni za zločin u Morinju“, *Vijesti*, 8. jul 2007.

⁸⁹ „Spisak za Morinj nije konačan“, *Dan*, 16. novembar 2007.

⁹⁰ „Podignuta optužnica za Morinj“, *Pobjeda*, 16. avgust 2008.

ponovno suđenje. Ukinut je dio presude u kojem je Viši sud utvrdio odgovornost dvojice prvooptuženih, Mlađana Govedarice i Zlatka Tarlea, za izdavanje naredbi da se zarobljenici fizički zlostavljaju.⁹¹ U odnosu na ostale optužene, Apelacioni sud je zauzeo stav da je prvostepeni sud prekoračio optužbu u dijelu u kojem je osudio optužene za radnje preduzete prema nekim od oštećenih, jer optužnica nije optuženima stavila na teret radnje preduzete prema tim konkretnim licima.⁹²

Žalbu tužioca Apelacioni sud nije prihvatio. Tužilac se žalio na to što je Viši sud okrivljene osudio samo za Ratni zločin protiv ratnih zarobljenika, a ne i za Ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Tužilac je smatrao da je izreka presude Višeg suda u ovom dijelu „nerazumljiva, protivrječna sama sebi ili razlozima presude ili presuda nema uopšte razloga ili u njoj nijesu navedeni razlozi o odlučnim činjenica“, te da je sud time učinio bitnu povredu odredbe krivičnog postupka iz čl. 376, st. 1, tačka 11, Zakonika o krivičnom postupku iz 2003. godine (*Sl. list RCG*, br. 71/03). Apelacioni sud je, međutim, smatrao da, ako je Viši sud učinio bitnu povredu neke odredbe krivičnog postupka, odredba koja je povrijeđena je tačka 7 (a ne tačka 11) u članu 376, st. 1, Zakonika o krivičnom postupku: naime „sud svojom presudom nije potpuno riješio predmet optužbe“. Kako se Tužilaštvo nije žalilo na povredu tačke 7, a Apelacioni sud o povredi tačke 7 ne vodi računa po službenoj dužnosti, Apelacioni sud je odlučio da se u dijelu prvostepene presude u kome je Viši sud propustio da utvrdi eventualno izvršenje Ratnog zločina protiv civilnog stanovništva predmet ne može vratiti na ponovno suđenje.⁹³

Nakon ponovljenog suđenja, Viši sud je presudom od 25. januara 2012. godine Govedaricu i Tarlea oslobodio optužbi. Dvojici okrivljenih su smanjene zatvorske kazne, i to Gojniću na dvije godine (sa dvije i po), a Lučiću na tri (sa tri i po). Gligić i Menzalin su osuđeni na iste zatvorske kazne kao i nakon prvog suđenja.

Državni tužilac i trojica optuženih (Gojnić, Gligić i Menzalin) su se žalili na presudu. Apelacioni sud je presudom od 6. jula 2012. odbio žalbu državnog tužioca kao neosnovanu, čime je oslobađajuća presuda u odnosu na Govedaricu i Tarlea postala pravosnažna. Istovremeno, Apelacioni sud je uvažio žalbe optuženih i ukinuo presudu Višeg suda u osuđujućem dijelu, a to je učinio i po službenoj dužnosti u odnosu na optuženog Lučića, koji nije izjavio žalbu. Predmet je, u odnosu na Gojnića, Lučića, Gligića, i Menzalina vraćen prvostepenom sudu na ponovno suđenje.⁹⁴

U ponovljenom postupku, Viši sud u Podgorici je 31. jula 2013. godine donio presudu kojom je optužene proglasio krivima i osudio za krivično djelo ratni zločin protiv ratnih zarobljenika, i to: Iva Gojnića na kaznu zatvora u trajanju od dvije godine, Bora Gligića na tri godine, Špira Lučića na tri godine i Iva Menzalina na kaznu zatvora u trajanju od četiri godine.⁹⁵

Protiv navedene presude žalbe su izjavili Vrhovni državni tužilac i svi optuženi. Odlučujući po izjavljenim žalbama, Apelacioni sud je 27. februara 2014. godine donio presudu kojom je žalbe odbio kao neosnovane i potvrdio presudu Višeg suda.⁹⁶

⁹¹ Rješenje Apelacionog suda Crne Gore, KSŽ 20/10, 25. novembar 2011, str. 8-16.

⁹² Isto, str. 18.

⁹³ Isto, str. 6-7.

⁹⁴ Presuda Apelacionog suda Crne Gore u predmetu KSŽ 24/2012, 6. jul 2012.

⁹⁵ Presuda Višeg suda u Podgorici u predmetu K-S, br. 19/12, 31. jul 2013.

⁹⁶ Presuda Apelacionog suda Crne Gore u predmetu KŽ-S.br.44/13, 27. februar 2014.

Analiza

Tužilaštvo je propustilo da zločine u logoru Morinj tretira kao organizovani sistem zlostavljanja zatvorenika i da za takvo zlostavljanje optuži osobe koje su bile nadređene neposrednim izvršiocima, iako iz spisa predmeta proizilazi da je za to bilo osnova. Iz brojnih svjedočenja datih tokom suđenja proizilazi da je logor Morinj predstavljao mjesto *sistematskog* mučenja, nečovječnog postupanja, i nanošenja velikih patnji i povreda tjelesnog integriteta zatvorenih lica, i to od strane stražara, vojnih policajaca, a u manjoj mjeri i isljednika iz vojne službe bezbjednosti. Viši sud je u presudi zaključio da je “u Sabirnom centru Morinj vladala atmosfera terora i straha za goli život kome su oštećeni bili neprestano izloženi”.⁹⁷ Osnovano se može zaključiti da su lica koja su imala vlast i uticaj u logoru, ili su bila na višim pozicijama na osnovu kojih su imala i ovlašćenja i obaveze u odnosu na funkcionisanje logora, znala, ili je trebalo da znaju, za ovakvu situaciju u logoru. Uprkos tome, ova lica su omogućavala trajanje sistema zlostavljanja, time što su doprinosila njegovom svakodnevnom funkcionisanju i/ili što nisu spriječila činjenje zločina, niti inicirala kažnjavanje neposrednih izvršilaca. S obzirom na takvo činjenje, odnosno nečinjenje, mogle bi se u odnosu na lica sa vlašću i uticajem u odnosu na neposredne izvršiće primijeniti zakonske odredbe o oblicima odgovornosti kao što su pomaganje, saizvršilaštvo, odgovornost organizatora zločinačkog udruženja ili komandna odgovornost. Međutim, nijedno lice nije optuženo niti osuđeno na osnovu nekog od navedenih oblika odgovornosti.

U krug lica sa vlašću i uticajem u odnosu na neposredne izvršiće zločina u logoru Morinj potencijalno spadaju: osobe koje su bile na čelu stražarske službe i vojne policije u logoru; prvooptuženi Mlađan Govedarica; rukovodilac specijalne kontraobavještajne grupe za ispitivanje u Morinju, oficir vojne bezbjednosti Mirsad Krluč; komandant logora Ljubomir Knežević; načelnici Uprave bezbjednosti Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu – JNA koji su bili na funkciji u vrijeme postojanja logora: generali Marko Negovanović, Aleksandar Vasiljević i Nedeljko Bošković; zapovjednik 2. operativne grupe general-potpukovnik Pavle Strugar; komandanti 9. vojno-pomorskog sektora (9. VPS) mornarički pukovnik Krsto Đurović (poginuo 5. oktobra 1991) i njegov nasljednik viceadmiral Miodrag Jokić; načelnik štaba 9. VPS-a mornarički pukovnik Milan Zec i, komandant Ratne mornarice JNA, admiral Mile Kandić.⁹⁸

Od svih ovih lica, Tužilaštvo je podiglo optužnicu samo protiv Mlađana Govedarice, za koga postoje indicije da je imao *de facto* vlast i uticaj u logoru, ali je i njega teretilo samo za neposredno izvršenje i za naređivanje manjeg broja zločina, a ne i za funkcionisanje samog sistema zlostavljanja. Protiv drugih pojedinaca koji su bili visoko u hijerarhiji, Tužilaštvo nije podiglo optužnicu.

Na taj način, **pravosudni sistem u Crnoj Gori je procesuiranju zločina u logoru Morinj pristupio bitno drugačije nego što su to činili MKSJ i specijalizovani Odjel za ratne zločine Suda BiH u sličnim predmetima.** Pred tim sudovima, za zločine počinjene u logorima odgovarao je veliki broj onih koji nisu bili neposredni izvršioci, ali koji su svejedno okrivljeni ili i osuđeni kao učesnici, odnosno pomagači u tzv. zajedničkom zločinačkom poduhvatu.⁹⁹

⁹⁷ Presuda Višeg suda u Podgorici u predmetu Ks. br. 33/10, 25. januar 2012., str. 174.

⁹⁸ Vidjeti „Ko je osnovao „Morinj?“, *Monitor*, 20. mart 2009, „Daleko je pravda“, *Monitor*, 28. maj 2010.

⁹⁹ Vidjeti, primjera radi, presudu Žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Milorada Krnojelca*, IT-97-25-A, 17. septembar 2003, i presudu Apelacionog odjeljenja Odjela za Ratne zločine Suda BiH u predmetu *Rašević i Todović*, X-KRŽ -06/275, 6. novembar 2008.

U Krivičnom zakonu SR Jugoslavije iz 1993. godine, primjenjenom u ovom postupku, postoje oblici odgovornosti koji su pogodni da obuhvate činjenje i nečinjenje osoba sa vrha hijerarhijske strukture u logoru: odgovornost organizatora zločinačkog udruženja, saizvršilaštvo, pomaganje.

Prvi takav oblik je *krivična odgovornost i kažnjivost organizatora zločinačkih udruženja* (iz čl. 26 Zakona). Za postojanje odgovornosti po ovom osnovu, potrebno je da su ispunjena tri uslova: (1) lice je stvorilo novu ili iskoristilo postojeću organizaciju, grupu, ili drugo udruženje sa ciljem vršenja krivičnih djela, (2) postoji zločinački plan, i (3) od strane pripadnika organizacije, odnosno udruženja izvršeno je bar jedno krivično djelo. Krivična odgovornost organizatora zločinačkog udruženja po svom sadržaju je veoma bliska odgovornosti na osnovu tzv. učešća u *zajedničkom zločinačkom poduhvatu*, instituta primjenjenog u brojnim predmetima pred MKSJ koji su se odnosili na zločine u logorima. S obzirom na rasprostranjenu prirodu i nekažnjavanje zločina u logoru, može se osnovano pretpostaviti da su osobe sa vrha hijerarhijske strukture, dakle sa vlašću i uticajem, u logoru Morinj, koristile stražarsko-vojnopolicijsku-isljedničku strukturu za vršenje krivičnih djela protiv zatvorenika.

Za postojanje *saizvršilaštva* (čl. 22 primjenjenog KZ SR Jugoslavije) potrebno je da postoji zabranjena svrha koju više lica nastoji da postigne na osnovu izričite ili prećutne saglasnosti, učešće optuženog u ostvarenju zajedničke svrhe, kao i to da je lice dalo bitan doprinos ostvarenju zajedničke svrhe (potrebno je da optuženi ima kontrolu nad radnjom). Ovi uslovi mogu da budu ispunjeni u odnosu na djelovanje osoba sa vlašću i uticajem u funkcionisanju organizovanog sistema zlostavljanja u logoru.

Treba pomenuti da su oni sudije MKSJ koji su smatrali da institut zajedničkog zločinačkog poduhvata nije primjenjiv (zato što, po njihovom mišljenju, nije predstavljao dio međunarodnog običajnog prava u vrijeme izvršenje zločina u bivšoj Jugoslaviji), svejedno smatrali da na postupke okrivljenih može da se primjeni institut saizvršilaštva, kao „blizak institutu zajedničkog zločinačkog poduhvata, sa kojim se djelom i preklapa”.¹⁰⁰ Ove sudije su primjenom koncepta saizvršilaštva osudili političkog lidera bosanskih Srba u Prijedoru, Milomira Stakića, na doživotnu kaznu zatvora, sa obrazloženjem da je Stakić imao odlučujuću moć da utiče na događaje u opštini, i da su organi političke vlasti, koje je Stakić predvodio, mogli da spriječe zločine protiv nesrba u slučaju da su uskratili svoje učešće u kriminalnom djelovanju.¹⁰¹ Žalbeno vijeće MKSJ je kasnije osudilo Stakića na osnovu učešća u zajedničkom zločinačkom poduhvatu, umjesto na osnovu saizvršilaštva, uz obrazloženje da zajednički zločinački poduhvat (a ne saizvršilaštvo, kojem je sličan) predstavlja dio međunarodnog običajnog prava koje MKSJ primjenjuje. No, taj načelni stav MKSJ o tome koje pravo taj sud može da primjenjuje ne utiče na činjenicu da tamo gdje nacionalno pravo nesumnjivo poznaje koncept saizvršilaštva, taj koncept omogućava kažnjavanje lica koja nisu neposredni izvršioci, ali dijele sa neposrednim izvršiocima zajedničku kriminalnu svrhu i daju bitan doprinos njenom ostvarenju. Stvar dokazivanja bi bilo da se utvrdi da li su osobe sa vlašću i uticajem u odnosu na neposredne izvršioce zločina u logoru Morinj djelili sa ovima cilj da se zlostavljaju zatvorenici, i u kojoj mjeri su osobe sa vlašću i uticajem davale doprinos postizanju tog protivpravnog cilja.

Kada je riječ o *pomaganju* (iz čl. 24 primjenjenog KZ SR Jugoslavije), pomagač ne mora da dijeli *mens rea* sa glavnim izvršiocom. Doprinos pomagača glavnom izvršiocu je manji od doprinosa saizvršioca. Moguće je da bi se primjenom instituta pomaganja došlo do osuđujućih presuda u odnosu na neke od osoba sa vlašću i uticajem u odnosu na funkcionisanje organizovanog sistema zlostavljanja u logoru Morinj.

¹⁰⁰ Presuda Pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Milomira Stakića*, IT-97-24-T, 31. jul 2003, stav 441.

¹⁰¹ Isto, stav 490.

Imajući u vidu da, u krivičnim postupcima za ratne zločine, državnom tužilaštvu i sudovima u Crnoj Gori stoje na raspolaganju instituti saizvršilaštva, pomaganja i odgovornosti organizatora zločinačkog udruženja, nije neophodno da se radi optuženja i donošenja osuđujućih presuda protiv osoba na vrhu hijerarhijske strukture u logoru primjenjuje doktrina tzv. komandne odgovornosti. Međutim, i taj koncept stoji tužilaštvu, odnosno sudu, na raspolaganju, kao dio međunarodnog običajnog i ugovornog prava (Protokol I, iz 1977. godine, uz Ženevske konvencije), koje je obavezivalo SR Jugoslaviju u vrijeme izvršenja zločina u logoru Morinj.

U odnosu na okrivljene Mladana Govedaricu i Zlatka Tarlea, državni tužilac, Viši sud u Podgorici, i Apelacioni sud Crne Gore su neopravdano ograničili mogući oblik njihove krivične odgovornosti na neposredno izvršenje i naređivanje. Apelacioni sud je u rješenju od 25. novembra 2010. zaključio da nema dokaza za navode iz optužnice da su Govedarica i Tarle naređivali udaranje zatvorenika, pa je Viši sud u ponovljenom suđenju oslobodio ovu dvojicu optuženih svih optužbi. Međutim, ni Apelacioni sud ni Viši sud nisu uopšte razmotrili da li je postupanje Govedarice i Tarlea, u odnosu na konkretne slučajeve udaranja zatvorenika, predstavljalo saizvršilaštvo, ili pomaganje. Iako ni tužilac radnje optuženih tako nije kvalifikovao, Sud nije vezan za prijedloge tužioca u pogledu oblika odgovornosti, pa nije bilo prepreka da ispita potencijalnu odgovornost Govedarice i Tarlea i po ovom osnovu.

Treba imati na umu da je u presudi Apelacionog veća Suda BiH u predmetu *Sreten Lazarević i drugi*, od 22. septembra 2010, činjenični osnov bio veoma sličan onom iz dijela optužnice protiv Govedarice i Tarlea, utoliko što su u prisustvu optuženog (nekadašnjeg zamjenika komandanta logora u Zvorniku) treća lica udarala zatvorenike. Time što nije ništa preduzeo da spriječi ili zaustavi batinjanje zatvorenih Bošnjaka, Lazarević je dao odlučujući doprinos činjenju zločina, jer kao osoba sa autoritetom nije zaštitio zatvorenike od nezakonitog postupanja prema njima, što mu je bila obaveza. Apelaciono vijeće Suda BiH je stoga proglasilo Lazarevića za saizvršioca.¹⁰² Vijeće je proglasilo Lazarevića saizvršiocom i zbog toga što je predao jednog zatvorenika trećim licima znajući da će ovi prema njemu nečovječno postupati.¹⁰³ Opisani oblici postupanja su u bitnome identični s onim što su činili Govedarica i Tarle.

Ako u konkretnim slučajevima prebijanja za koje ni Viši sud ni Apelacioni sud nisu osporili da su se desili u toku, ili u pauzi, ispitivanja kod Govedarice ili Tarlea, sud ne bi došao do zaključka da su Govedarica i Tarle bili saizvršiocima – zato što, npr. nema dokaza da su sa stražarima, odnosno vojnim policajcima, dijelili *mens rea* u odnosu na batinjanje – sud bi ipak imao na raspolaganju mogućnost da ih osudi kao pomagače na osnovu toga što su ohrabrivali, odnosno davali moralnu podršku, neposrednim izvršiocima. Govedarica i Tarle su to činili tako što su – kao osobe sa formalnim i/li faktičkim autoritetom – dozvoljavali stražarima, odnosno vojnim policajcima, da tuku logoraše, umjesto da ih u tome spriječe.

Viši sud je, uslijed pogrešne primjene odredbi o olakšavajućim i otežavajućim okolnostima, suprotno praksi MKSJ, izrekao neprimjereno niske kazne četvorici optuženih (Ivu Gojniću, Boru Gligiću, Špiru Lučiću i Ivu Menzalinu), koje su sve bile ispod zakonskog minimuma.¹⁰⁴ Sud je dao neopravdano veliki značaj olakšavajućim okolnostima i nesnovano zaključio da kod ovih optuženih nema otežavajućih okolnosti. Među olakšavajućim okolnostima koje je prepoznao Viši sud, dominiraju one kojima se u praksi MKSJ ne pridaje

¹⁰² Presuda Apelacionog odjeljenja Odjela za ratne zločine Suda BiH u predmetu *Sreten Lazarević i drugi*, X-KRŽ-06/243, 22. septembar 2010. godine, paragrafi 131-32, 172-176, i 192.

¹⁰³ Isto, stav 146 i stav 151.

¹⁰⁴ KZSRJ iz 1993. godine, koji je primjenjen u ovom predmetu, za krivično djelo ratni zločin protiv ratnih zarobljenika propisuje kaznu od najmanje pet godina zatvora (čl. 144), a okrivljenima su izrečene kazne od dvije do četiri godine.

veliki značaj: ranija neosuđivanost, činjenicu da su osuđeni u braku i imaju djecu, loše zdravstveno stanje. Međutim, Viši sud u Podgorici je te okolnosti ocijenio „osobito olakšavajućim“.¹⁰⁵ S druge strane, ni kod jednog od osuđenih za zločine u Morinju, među olakšavajućim okolnostima nije bilo onih koje su u praksi MKSJ i Suda BiH imale najveći značaj: priznanje krivice, iskreno kajanje i nastojanje da se umanje patnje zatvorenika.¹⁰⁶

Viši sud nije našao bilo kakve otežavajuće okolnosti na strani osuđenih, uprkos tome što je izvršenje zločina bilo praćeno nizom takvih okolnosti: ranjivošću (bespomoćnošću) žrtve, jer su logoraši u Morinju bili lišeni bilo kakve stvarne mogućnosti da se suprotstave zlostavljanju; velikim brojem oštećenih; upornošću u izvršenju djela (iskazanom kroz brojnost zločina, odnosno izvršenje zločina kroz duži period); i kontinuiranom patnjom preživjelih žrtava zbog traume.¹⁰⁷ Uz to, Gligić i Gojnić su, kao komandiri stražarskih smjena, zloupotrijebili položaj nadređenih, što u praksi MKSJ i Suda BiH takođe predstavlja otežavajuću okolnost. Okrutnost pri izvršenju djela, još jedna od otežavajućih okolnosti u praksi MKSJ, nesumnjivo je primjenjiva na trojicu od četvorice osuđenih u predmetu *Morinj*: Gligića, Lučića i Menzalina.

¹⁰⁵ Presuda Višeg suda u Podgorici u predmetu Ks. br. 33/10, 25. januar 2012. godine, str. 267; presuda Višeg suda u Podgorici u predmetu K-S, br. 19/12, 31. jul 2013.

¹⁰⁶ Druga presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Dražen Erdemović* (IT-96-22-Tbis), 5. mart 1998. godine, para. 16(ii); presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Stevan Todorović* (IT-95-9/1-S), 31. jul 2001. godine, para. 80 i para. 81; presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Duško Sikirica i drugi* (IT-95-8-S), 13. novembar 2001. godine, para. 149; presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Predrag Banović* (IT-02-65/1-S), 28. oktobar 2003. godine, para. 67; presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Dragan Obrenović* (IT-02-60/2-S), 10. decembar 2003. godine, para. 111 i para. 117; presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Dragan Nikolić*, 18. decembar 2003. godine, para. 233; presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Momir Nikolić* (IT-02-60/1-S), 2. decembar 2003. godine, paragrafi 71, 72, i 150; presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Miroslav Deronjić* (IT-02-61-S), 30. mart 2004. godine, para. 236 i para. 241; presuda Apelacionog veća Suda BiH u predmetu *Mitar Rašević i Savo Todović*, 6. novembar 2008. godine, str. 34; prvostepena presuda Suda BiH u predmetu *Željko Mejakić i drugi*, 30. maj 2008. godine, str. 214-215.

¹⁰⁷ Iz brojnih svjedočenja i isprava predloženih sudu proizilazi da je veliki broj logoraša pretrpio fizičke povrede i druge posljedice zbog zlostavljanja u logoru, uključujući: lom rebara kod najmanje dvanaestorice logoraša; lom ključne kosti; oštećenja kičmenog stuba; polomljene zube; povredu vilice; lom prsta; povrede mozga; oduzetost dijela tijela; nagnječenje kože i, krvarenje pri mokrenju. Znatian broj svjedoka-logoraša je godinama po završetku oružanog sukoba u Hrvatskoj (1991-1995) patio, ili i dalje pati, od psihičkih smetnji, i razumno je pretpostaviti da ta trauma predstavlja, u potpunosti ili dijelom, posljedicu iskustva u Morinju.

Bukovica

Bukovica je planinsko područje koje se nalazi na sjeveru Crne Gore u opštini Pljevlja, uz granicu sa Bosnom i Hercegovinom i obuhvata 37 sela, koja su do 1993. godine bila naseljena pretežno muslimanskim stanovništvom. Za vrijeme oružanog sukoba u BiH, na teritoriji Bukovice je boravio veliki broj rezervista Vojske Jugoslavije, pripadnika paravojnih formacija i policije Republike Crne Gore. Uz izgovor da traže nelegalno oružje, oni su, prema svjedočenjima koja su prikupile nevladine organizacije za ljudska prava, vršili mučenje, prerese, pljačke, maltretirali i zlostavljali bukovičke Bošnjake. Prema podacima Udruženja prognanih Bukovčana, u periodu od 1992. do 1995. godine, u tom kraju je ubijeno šest osoba, dvije su izvršile samoubistvo od posljedica torture, 11 je oteto, a 70-tak podvrgnuto fizičkoj torturi. Zapaljeno je najmanje osam kuća, džamija u selu Planjsko, dok je 90 porodica, sa oko 270 članova, protjerano i uglavnom sva domaćinstva opljačkana. Međutim, do sada je procesuiran i kažnjen samo jedan slučaj ubistva, a ostala za koja Udruženje tvrdi da su se dogodila nisu pomenuta u optužnici na osnovu koje je održano suđenje pred Višim sudom u Bijelom Polju.¹⁰⁸

Preko graničnog područja opštine Pljevlja, odnosno Bukovice, snage Vojske Jugoslavije su najmanje u periodu od juna 1992. do februara 1994. dostavljale municiju i gorivo za Vojsku Republike Srpske uz znanje i/ili odobrenje Vrhovnog savjeta odbrane Savezne Republike Jugoslavije (SRJ), vrhovne komande čiji su članovi bili: predsjednici SRJ, Srbije i Crne Gore.¹⁰⁹

Svjedočanstva o progonu muslimanskog stanovništva Bukovice sakupili su i objavili Sandžački odbor za zaštitu ljudskih prava i sloboda iz Novog Pazara¹¹⁰, Jakub Durgut u Crnoj Gori¹¹¹ i Fond za humanitarno pravo iz Beograda.¹¹² Snimljen je i dokumentarni film "Praznina", autora Seada Sadikovića, koji je producirao *Nansen dialog centar* u Crnoj Gori 2007. godine.

Zahtjev za pokretanje istrage povodom krivičnih djela počinjenih u Bukovici, Viši državni tužilac podnio je tek 11. decembra 2007. godine Višem sudu u Bijelom Polju, postupajući na osnovu krivične prijave NVO Sandžačkog odbora za ljudska prava iz Novog Pazara.¹¹³ Istraga je odmah nakon otvaranja proglašena službenom tajnom.¹¹⁴

Istragom je obuhvaćeno sedam bivših pripadnika rezervnog sastava policije i rezervnog sastava Vojske Jugoslavije. Osumnjičenima je stavljeno na teret da su izvršili krivično djelo Zločin protiv čovječnosti (čl. 427 KZ Crne Gore u vezi sa čl. 7, st. 2 Evropske konvencije o ljudskim pravima).

U istrazi je ispitano više od 40 lica, koji su izjave dali u svojstvu svjedoka ili oštećenih.¹¹⁵ Tužilac nije zahtijevao određivanje pritvora osumnjičenima dok je trajala istraga. Iako je zakonom predviđeno da poziv za svjedočenje mora biti dostavljen bar 8 dana ranije, svjedoci su pozivani i

¹⁰⁸ „Golubović: postupak je vrsta trgovine“, *Vijesti*, 26. april 2010. „Ruganje javnosti“, *Monitor*, 30. april 2010.

¹⁰⁹ O tome vidjeti zapisnike (stenografske bilješke) sa sjednice 5. sjednice VSO od 7. avgusta 1992. i 18. sjednice VSO od 7. februara 1994. (na adresi: http://www.sense-agency.com/naslovna/tribunal_%28mkjsj%29.58.html).

¹¹⁰ "Svjedočenja iz Sandžaka", Sandžački odbor za zaštitu ljudskih prava, 2002, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2014/09/Svedocenja_iz_Sandzaka.pdf

¹¹¹ "Bukovica 1992-1995: etničko čišćenje, zločini i nasilja", Almanah, Podgorica, 2003.

¹¹² "Bukovica", priredile Biljana Mitrović i Đurđa Stanimirović, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2003.

¹¹³ *Peer-based Assessment Mission to Montenegro, on the Domestic handling of war crimes (by Maurizio Salustro)*, 2014, str. 6, tač. 14.

¹¹⁴ *Nansen dialogue centre*, Watchdog, Izvještaj IV, 25. novembar 2008.

¹¹⁵ Podaci Fonda za humanitarno pravo iz Beograda, 23. mart 2008.

dan uoči saslušanja iako većina svjedoka živi u BiH, a neki su čak i privedeni na saslušanje, iako je za privođenje uslijed neodazivanja na poziv suda potrebna potvrda da je poziv na koji se svjedok nije odazvao prethodno uredno uručen.¹¹⁶ Do zastoja u istrazi došlo je upravo zbog teškoća u obezbjeđivanju svjedočenja lica koja žive u BiH. Saslušanje svjedoka iz BiH počelo je tek 2009. godine.¹¹⁷

Istraga je konačno završena posle više od dvije godine, 26. marta 2010. godine. Optužnica za Ratni zločin protiv čovječnosti podignuta je 21. aprila 2010. protiv braće Radmila i Radiše Đukovića, Slobodana Cvetkovića, Milorada Brkovića i Đorđija Gogića, pripadnika rezervnog sastava Vojske Jugoslavije, odnosno Slaviše Svrkote i Radomana Šubarića, pripadnika rezervnog sastava Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore.¹¹⁸ Predstavnici Bošnjačke stranke, nevladinog sektora i udruženja žrtava ocijenili su da su optužnicom obuhvaćene osobe koje nisu izvršioci, odnosno da nijesu obuhvaćeni svi izvršioci, kao ni nalogodavci.¹¹⁹ Viši sud u Bijelom Polju je 22. aprila 2010. godine odredio pritvor optuženima.¹²⁰ Suđenje je počelo 28. juna 2010. godine, dvije i po godine od početka istrage.

Kako je Specijalni tužilac za organizovani kriminal, korupciju i ratne zločine Đurđina Ivanović obrazložila u optužnici, optuženi su okrivljeni da su „vršili sistematsko zlostavljanje muslimanskog življa u Bukovici, prisiljavajući ih na taj način da napuštaju svoje domove“.¹²¹ Optuženima je stavljeno na teret da su zlostavljali muslimansko življe prouzrokujući im teške patnje, ugrožavajući im zdravlje i tjelesni integritet, primjenjujući mjere zastrašivanja, i tako stvarali psihozu za prinudno iseljavanje iz sela koja gravitiraju Bukovici, usljed čega je i došlo do iseljavanja muslimanskog stanovništva iz tog područja.¹²²

Na suđenju 26. oktobra 2010. godine, pojavio se u svojstvu svjedoka oštećeni Osman Tahirbegović, koji je kao najveće krivce za ovaj zločin optužio Milovana Sokovića i Baneta Borovića, koji nisu bili obuhvaćeni optužnicom.¹²³

Posebno interesovanje je vladalo za svjedočenje direktora Uprave policije Crne Gore Veselina Veljovića, koji je u vrijeme obuhvaćeno optužnicom bio komandir Stanice milicije u Pljevljima i, po nekim svjedočenjima, predvodio pretrase kuća u Bukovici.¹²⁴ O tome je svjedočio i Jakub Durgut, koji u svojoj knjizi „Bukovica“ citira svjedoka koji je tvrdio da mu je Veljović prijetio kidanjem ušiju.¹²⁵ Optuženi rezervni policajac Slaviša Svrkota je na sudu kazao da je u pretresu

¹¹⁶ Isto.

¹¹⁷ *Nansen dialogue centre*, Watchdog, Izvještaj IV, 25. novembar 2008.

¹¹⁸ „Zastrašivali Muslimane da bi selili iz Bukovice“, *Vijesti*, 22. april 2010.

¹¹⁹ „Optuženi za Bukovicu u pritvoru“, *Vijesti* 23. april 2010; „Podignute optužnice za zločin nad Bošnjacima kod Pljevalja“, *Radio Slobodna Evropa* 22. april 2010; „Tri godine od otvaranja istražnog postupka podignuta optužnica za zločin u Bukovici“, *Forum Bošnjaka/Muslimana Crne Gore*, 9. maj 2010.

¹²⁰ Isto.

¹²¹ „Sumnjivi samo optuženi“, *Vijesti*, 17. april 2010.

¹²² „Svi negirali krivicu“, *Dan*, 20. septembar 2010.

¹²³ „Svrkota nije činio zlo“, *Dan*, 27. oktobar 2010; „Građane maltretirali rezervisti“, *Vijesti*, 27. oktobar 2010.

¹²⁴ Veselin Veljović je bio direktor Uprave policije od 2005. do 2011. godine. Karijeru je počeo kao oficir JNA, posle završene Vojne akademije kopnene vojske u Beogradu, a u crnogorskoj policiji je od oktobra 1992, kada je imenovan na dužnost komandira Stanice milicije u Pljevljima. Od decembra 1995. do oktobra 2005. bio je zapovjednik Specijalne antiterorističke jedinice (SAJ) MUP RCG. Posle 2011. godine, Veljović je bio savjetnik predsjednika Crne Gore za nacionalnu bezbjednost i odbranu. Predsjednik Vlade Milo Đukanović imenovao ga je u novembru 2014. za sekretara Vijeća za nacionalnu bezbjednost (<http://www.rtcg.me/vijesti/drustvo/74178/veljovic-sekretar-vijeca-za-nacionalnu-bezbjednost.html>).

¹²⁵ „Durgut: držao sam oružje iz straha“, *Vijesti*, 22. septembar 2010; „Žrtve ne krive optužene“, *Dan*, 22. septembar 2010.

tri kuće na području Bukovice „bilo skoro 100 njegovih kolega, koje su predvodili Veselin Veljović i Vuk Bošković“.¹²⁶

Veljović se kao svjedok pojavio na glavnom pretresu 7. decembra 2010. godine. Izjavio je da tokom ratnih dešavanja u reonu Bukovice nije izvršen ratni zločin, odnosno da je sve rađeno po pravilima službe. Kazao je da poznaje policajce Svrkotu i Šubarića i da za sve vrijeme dešavanja na tom području nije dobio nijednu primjedbu na njihov rad.¹²⁷

Glavni pretres u ovom predmetu je okončan 25. decembra 2010. godine. Viši sud u Bijelom Polju donio je 31. decembra 2010. oslobađajuću presudu i optuženima ukinuo pritvor. Sud je ocijenio da nema dokaza koji bi potkrijepili tezu iz optužnice da su okrivljeni svojim radnjama izvršili Zločin protiv čovječnosti. U obrazloženju presude je rečeno da i oštećeni u svojim iskazima nisu podržali navode optužnice, dok su neki svjedočili i različito od iskaza datih u istrazi.

Prvostepena presuda je ukinuta u junu 2011, iz proceduralnih razloga, jer je vijeće bilo nepropisno sastavljeno od dvojice sudija po pozivu i trojice sudija porotnika, umjesto od troje sudija po pozivu, pa je predmet vraćen na ponovno suđenje.¹²⁸ Nakon ponovnog glavnog pretresa, Vijeće Višeg suda u Bijelom Polju je 3. oktobra 2011. objavilo presudu kojom je optužene oslobodilo od optužbe da su izvršili krivično djelo Zločin protiv čovječnosti, "jer nije dokazano da su učinili krivično djelo za koje su optuženi".¹²⁹

U presudi je konstatovano da od deset oštećenih koji su saslušani u svojstvu svjedoka, četvoro nije potvrdilo da je zlostavljano od strane optuženih, dok iskaze ostalih nisu podržali drugi svjedoci ili materijalni dokazi. Neki od oštećenih su i promijenili iskaz prethodno dat tužiocu, odnosno istražnom sudiji ili i na glavnom pretresu. Suprotno navodima iz optužnice, prvostepeni sud je utvrdio da se pripadnici muslimanske nacionalnosti sa područja Bukovice nisu iseljavali zbog nehumanog postupanja okrivljenih, nego dobrovoljno, a iseljavali su se i Srbi i Crnogorci iz tog područja.¹³⁰ Sve što je vojska radila na terenu Bukovice bilo je, prema Višem sudu, u skladu sa Pravilima službe VJ i Pravilima službe za graničnu službu.¹³¹ Oni optuženi koji su tokom perioda iz optužnice pripadali policiji, takođe su postupali u skladu sa pravilima službe.¹³² Pretresanje kuća bilo je opravdano, jer su postojale dojave o tome da se u kućama nekolicine oštećenih krije oružje, što je i potvrđeno pronalaskom oružja kod njih.¹³³ Viši sud je, takođe, zaključio da nije dokazano da je postojao sistematski ili rasprostranjen napad na civilno stanovništvo, što je inače preduslov za postojanje zločina protiv čovječnosti.¹³⁴

¹²⁶ „Negirali da se u Bukovici desio zločin“, *Dan*, 29. jun 2010. Vuk Bošković bio je krajem 1990-ih pomoćnik ministra Unutrašnjih poslova Vlade Crne Gore za Službu javne bezbjednosti a 2002–2011. savjetnik Predsjednika Crne Gore za nacionalnu bezbjednost. Razriješen je početkom 2011. „zbog prelaska na novu dužnost“ („Razriješen Vuk Bošković“, *Dan*, 11. januar 2011).

¹²⁷ „Veljović: U Bukovici nije počinjen zločin“, *Dan*, 8. decembar 2010; „U Bijelom Polju u Višem sudu saslušan je direktor crnogorske policije Veselin Veljović“, *Vijesti*, 7. decembar 2010.

¹²⁸ Presuda Apelacionog suda Crne Gore KŽ-S br.13/2011, od 21. juna 2011, dostupna na www.sudovi.me (vijeće sudija Milić Međedović, Seka Piletić i Milivoje Katnić).

¹²⁹ Presuda Višeg suda u Bijelom Polju K-S br. 6/2011, od 27. septembra /3. oktobra 2011, dostupna na www.sudovi.me (vijeće sudija Radmila Mijušković, Milić Međedović, Svetlana Vujanović).

¹³⁰ Presuda Višeg suda u Bijelom Polju, 27. septembra /3. oktobra 2011. godine, str. 50.

¹³¹ Isto, str. 55.

¹³² Isto, str. 57.

¹³³ Isto, str. 58.

¹³⁴ Isto, str. 54 i str. 57.

Apelacioni sud Crne Gore je 22. marta 2012. godine donio presudu kojom je odbio navode iz žalbe Tužilaštva i potvrdio prvostepenu presudu.¹³⁵ Apelacioni sud se nije bavio činjeničnim i pravnim pitanjima, koja zauzimaju centralno mjesto u optužnici i presudi Višeg suda, jer, prema Apelacionom sudu, djelo koje se optuženima stavlja na teret uopšte nije predstavljalo krivično djelo, odnosno nije imalo sve bitne elemente bića krivičnog djela Zločin protiv čovječnosti iz čl. 427 KZ-a, niti drugog krivičnog djela koje se goni po službenoj dužnosti.¹³⁶

Prema Apelacionom sudu, krivično djelo zločin protiv čovječnosti iz čl. 427 KZ "kao i većina krivičnih djela protiv čovječnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom ... ima blanketnu normu, što znači da u zakonskom opisu ova djela upućuju na drugi propis kojim se upotpunjuje biće predmetnog krivičnog djela".¹³⁷ Kada čl. 427 KZ upućuje na pravila međunarodnog prava koja kriminalizuju zločin protiv čovječnosti, pod takvim pravilima se „podrazumijevaju pravila utvrđena međunarodnim aktima koji su bili ratifikovani u vrijeme koje se optužnicom opredjeljuje kao vrijeme izvršenja. To je aksiom koji se ne može dovesti u pitanje“.¹³⁸ Krivičnom djelu iz optužnice u predmetu Bukovica nedostaje, prema Apelacionom sudu, „jedan bitan element - međunarodni propis protivno kome su optuženi preduzimali djelatnosti za koje se terete“.¹³⁹ Ovaj sud je našao da Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda, na koji se tužilac pozvao u optužnici, nije takav propis jer su djela navedena u optužnici izvršena 1992. i 1993. godine, dakle, prije no što je Rimski statut stupio na snagu (2002. godine).¹⁴⁰

Vrhovno državno tužilaštvo je protiv pravosnažne presude Apelacionog suda podnijelo Vrhovnom sudu zahtjev za zaštitu zakonitosti. Vrhovni sud je 21. januara 2013. godine odbio taj zahtjev kao neosnovan.

Analiza

Neosnovan je stav Apelacionog i Vrhovnog suda da, s obzirom na to da zločin protiv čovječnosti nije bio predviđen kao krivično djelo međunarodnim propisom koji je ratifikovan i kao takav bio obavezujući na teritoriji Crne Gore u vrijeme obuhvaćeno optužnicom, optuženi za to krivično djelo ne mogu odgovarati. Apelacioni i Vrhovni sud su pogrešno utvrdili da kada se u zakonskom opisu zločina protiv čovječnosti iz čl. 427 KZ upućuje na pravila međunarodnog prava, ta pravila moraju da imaju formu „međunarodnog propisa“, tj. „međunarodnog akta“ ratifikovanog u vrijeme izvršenja djela. Naime, obavezujuća pravila međunarodnog prava mogu da postoje i u obliku međunarodnog običajnog prava, kako je to bilo prepoznato i u Ustavu SRJ, a ovo običajno pravo ne mora biti kodifikovano kroz neki međunarodni propis/akt.

Ustav SR Jugoslavije, na snazi u vrijeme zločina u Bukovici, predviđao je da su „međunarodni ugovori koji su potvrđeni i objavljeni u skladu sa ustavom i *opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava* sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka“.¹⁴¹ Ustavna odredba je, dakle, očito razlikovala međunarodne ugovore, s jedne strane, i međunarodno običajno pravo

¹³⁵ Presuda Apelacionog suda Crne Gore, KŽ-S 1/2012, od 22. marta 2012, dostupna na www.sudovi.me.

¹³⁶ Presuda Apelacionog suda Crne Gore, *ibid*, str. 7-8.

¹³⁷ Isto, str. 7.

¹³⁸ Isto.

¹³⁹ Isto, str. 8.

¹⁴⁰ Isto.

¹⁴¹ Ustav SR Jugoslavije (1992.), čl. 16, st. 2.

(„opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava“), s druge. Neka običajna pravila međunarodnog prava uopšte nisu kodifikovana u ugovorima, nego se isključivo manifestuju kroz zvanične objave država, odluke međunarodnih i nacionalnih sudova, vojne priručnike, nacionalna zakonodavstva, zvanične izjave ICRC-ija ili rezolucije u međunarodnim organizacijama koje su izglasane velikom podrškom.¹⁴² Ako je običajno pravilo izraženo u konvenciji, ono obavezuje – kao pravilo običajnog međunarodnog prava – čak i one zemlje koje toj konvenciji nisu pristupile, odnosno koju nisu ratifikovale.

Dakle, dio međunarodnog prava – običajno pravo – obavezuje države nezavisno od toga da li je kodifikovano u ratifikovanim međunarodnim ugovorima, suprotno onome što je utvrdio Apelacioni sud. Zločini protiv čovječnosti su, kako konstatuje i sam Apelacioni sud, predstavljali krivično djelo prema međunarodnom *običajnom* pravu u vrijeme događaja u Bukovici.¹⁴³ Pravilima međunarodnog običajnog prava bili su obuhvaćeni i elementi zločina protiv čovječnosti i te elemente je, upravo oslanjanjem na običajno pravo, u nizu svojih presuda artikulisao Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju.¹⁴⁴ Dakle, **u pravila međunarodnog prava na koja je upućivao ondašnji Ustav SR Jugoslavije spadala su običajna pravila o zabrani i elementima zločina protiv čovječnosti.**

Stoga je neosnovana redukcionistička tvrdnja Apelacionog suda da se pod pravilima međunarodnog prava na koja upućuje odredba čl. 427 KZ “podrazumijevaju pravila utvrđena međunarodnim aktima koji su bili ratifikovani u vrijeme koje se optužnicom opredjeljuje kao vrijeme izvršenja”. Ovom tvrdnjom Apelacioni sud je, ustvari, sveo odredbu Ustava SRJ o međunarodnom pravu koje predstavlja sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka na samo onaj dio odredbe koji govori o međunarodnim ugovorima. To je suprotno onome što pomenuta ustavna odredba izričito kaže: da i običajna pravila čine dio unutrašnjeg pravnog poretka. U običajna pravila spadaju i ona koja nisu bila materijalizovana u međunarodnom aktu ratifikovanom u SRJ u vrijeme obuhvaćeno optužnicom u ovom slučaju.

Tako na primjer, Odjel za ratne zločine Suda BiH, koji postupa u okviru zakonodavnog okvira i unutar relevantne pravne tradicije identične onoj u Crnoj Gori, donio je više osuđujućih presuda protiv izvršilaca zločina protiv čovječnosti. Stav Suda BiH je da su u vrijeme izvršenja djela zločini protiv čovječnosti bili sastavni dio međunarodnog običajnog prava, a da, ako je neko djelo u vrijeme izvršenja predstavljalo krivično djelo prema međunarodnom običajnom pravu, princip zakonitosti (*nullum crimen, nulla poena sine lege*) ne utiče na suđenje ili kažnjavanje odgovorne osobe.¹⁴⁵

Čak i kada bi, hipotetički, Apelacioni sud bio u pravu da djelo koje je optuženima stavljeno na teret „nema sve bitne elemente bića krivičnog djela zločin protiv čovječnosti iz čl. 427 KZ-a“, netačno je ono što Apelacioni sud navodi u nastavku citirane rečenice iz presude od 22. marta 2012. godine, da djelo koje se optuženima stavlja na teret nema sve bitne elemente nekog „drugog krivičnog djela koje se goni po službenoj dužnosti“.¹⁴⁶ **Apelacioni sud**

¹⁴² Jean-Marie Henckaerts & Louise Doswald-Beck, *Običajno međunarodno humanitarno pravo, Tom I, Pravila* (na srpskom), Cambridge University Press, 2005, Uvod, str. xxx–xxxiii.

¹⁴³ Presuda Apelacionog suda Crne Gore, 22. mart 2012., str. 5-6.

¹⁴⁴ Naročito značajne su, u ovom pogledu, presuda Žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Tadić*, 15. jul 1999, stavovi 238-272 i presuda Žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Kunarac i ostali*, 12. jun 2002, stavovi 71-105. Vidjeti takođe, Materijali za praktičnu obuku – Zločini protiv čovječnosti – dio projekta “Pravda i ratni zločini”, *op. cit.*, strana 47.

¹⁴⁵ Vidjeti, npr, presudu Apelacionog odjeljenja Odjela za ratne zločine Suda BiH u predmetu *Bundalo i ostali*, X-KRŽ-07/419, 28. januar 2011, st. 214-230. Sud se pozvao na čl. 7, st. 2, Evropske konvencije o ljudskim pravima i čl. 15, st. 1, Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.

¹⁴⁶ Presuda Apelacionog suda Crne Gore, 22. mart 2012. godine, str. 8.

ničim nije obrazložio zašto radnje koje se optuženima stavljaju na teret ne bi predstavljale ratni zločin protiv civilnog stanovništva, koji nesumnjivo jeste bilo propisano krivičnim zakonom u vrijeme izvršenja. Apelacioni sud je trebalo da se upusti u ispitivanje da li bi okrivljene, na osnovu izvedenih dokaza, trebalo osuditi za to krivično djelo. Identitet između optužbe i presude bi bio očuvan time što bi se presuda i dalje odnosila na lica koja su optužena, što bi ista radnja izvršenja predstavljala kako predmet optužbe tako i predmet presude, i što bi zaštitni objekt (čovječnost i međunarodno pravo) bio identičan u optužnici i u presudi. Apelacioni sud je, stoga, trebalo da ispita da li je prvostepeni sud bio u pravu kada je utvrdio da u postupcima optuženih nije bilo kažnjivih elemenata, odnosno da su se Muslimani dobrovoljno iseljavali sa područja Bukovice, a da su optuženi postupali po pravilima službe VJ, pravilima službe za graničnu službu i pravilima službe za policiju.

Vrhovni sud, u odluci o odbijanju zahtjeva za zaštitu zakonitosti Vrhovnog državnog tužilaštva¹⁴⁷, pridružio se Apelacionom sudu u, prema našoj ocjeni, pogrešnom stavu da se odredba člana 427 KZ „može dopunjavati samo pravilima međunarodnog prava, koja su utvrđena međunarodnim aktima, koji su bili ratifikovani u vrijeme kada se okrivljenima stavlja na teret izvršenje navedenog krivičnog djela“. Pri tome se Vrhovni sud ni riječju nije osvrnuo na mogućnost da se odredba člana 427 KZ dopuni normama običajnog prava koje nisu kodifikovane u bilo kakvom „međunarodnom aktu“.

Vrhovni sud je u presudi upotrijebio još jedan pogrešan argument na osnovu kog je odbio zahtjev za zaštitu zakonitosti. Naime, prema Vrhovnom sudu, kada se, kao u konkretnom slučaju, u optužnici okrivljenima stavlja na teret krivično djelo koje je u Krivičnom zakoniku određeno „blanketnom dispozicijom“, norma na koju ta odredba Krivičnog zakonika upućuje (u konkretnom slučaju pravilo međunarodnog prava) mora u optužnici biti ispravno naznačena. Sud, prema stanovištu Vrhovnog suda, „ne može mijenjati, niti dopisivati“ normu iz optužnice. U konkretnom slučaju, Tužilaštvo je u optužnici pogrešno uputilo na normu iz (neprimjenjivog) Rimskog statuta, i potom do kraja glavnog pretresa nije izmijenilo optužnicu; stoga, sud koji je u predmetu odlučivao (Viši sud u Bijelom Polju, a potom Apelacioni sud Crne Gore) nije, po Vrhovnom sudu, mogao da ispravlja Tužilaštvo tako što bi u presudi sam naveo koje pravilo međunarodnog prava je (eventualno) povrijeđeno radnjama okrivljenih.

Vrhovni sud se ovdje pozvao na član 369, stav 1, Zakonika o krivičnom postupku Crne Gore. Taj član nosi naziv „Identitet presude i optužbe“ i u relevantom dijelu stava 1 propisuje slijedeće: „Presuda se može odnositi samo na ... djelo koje je predmet optužbe sadržane u podignutoj, odnosno na glavnom pretresu izmijenjenoj optužnici.“ Pozvavši se na ovu odredbu, Vrhovni sud je zauzeo stav da bi „mijenjanjem“, odnosno „dopisivanjem“, međunarodnopravne norme na koju upućuje član 427 Krivičnog zakona Crne Gore („Zločin protiv čovječnosti“) sud povrijedio tzv. objektivni identitet presude i optužbe.

Ovakav pristup Vrhovnog suda pitanju tzv. objektivnog identiteta presude i optužbe je sasvim formalistički i protivan je logici koja stoji iza pravila o objektivnom identitetu. Naime, smisao tog pravila je da se spriječi da sud u presudi izađe van granica činjeničnog opisa iz optužnice tako što bi stavio tuženome na teret i one bitne činjenice koje tužilac nije obuhvatio opisom dijela. Drugim riječima, poštujući objektivni identitet presude i optužbe, sud odlučuje o događaju iz same optužnice, a ne nekom drugom događaju. U konkretnom slučaju, sud koji bi utvrdio da se međunarodnopravna norma na koju upućuje član 427 Krivičnog zakona Crne Gore („Zločin protiv čovječnosti“) ustvari nalazi u konvenciji A, ili u običajnom pravu, a ne u konvenciji B

¹⁴⁷ Presuda Vrhovnog suda Crne Gore Kzz 11/2012, vijeće sastavljeno od predsjednika suda Vesne Medenice, kao predsjednika vijeća, Radula Kojovića i Stanke Vučinić, kao članova vijeća.

(Rimskom statutu) kako to pogrešno navodi optužnica, ne bi izašao iz granica činjeničnog opisa dijela, jer i dalje bi odlučivao o istim događajima iz optužnice, u koje su okrivljeni navodno bili umiješani.

Akcija za ljudska prava je ukazala na grešku u pravnom rezonovanju Apelacionog suda (o identitetu presude i optužbe) i u prvoj verziji izvještaja o suđenjima za ratne zločine, iz marta 2013. godine (u analizi predmeta Bukovica),¹⁴⁸ a naše tumačenje je dobilo potvrdu u izvještaju eksperta Evropske unije, Mauricija Salustro. Salustro je, u analizi predmeta Deportacija izbjeglica, istakao slijedeće:

"Nakon što tužilac jasno i konkretno iznese činjenice koje stavlja optuženome na teret, sve ostalo spada u 'pravni domen' i sud to svakako može korigovati bez da pri tome učini povredu člana 369 Zakona o krivičnom postupku, koji samo zabranjuje izmjenu činjenica koje je optužnica predložila sudu. Ne samo da je ovo samoočigledno, nego je i jasno potvrđeno praksom sudova u Srbiji, koji godinama primjenjuju - kao i sudovi u Crnoj Gori - tekst starog jugoslovenskog Zakona o krivičnom postupku. Kao zaključak, ništa ne sprječava sud da drugačije [pravno] kvalifikuje činjenice ili tačno identifikuje međunarodnu normu koja pripisuje krivično djelo u odnosu na iste činjenice."¹⁴⁹

Salustro je u analizi presuda u predmetu Bukovica uočio još jedno pogrešno tumačenje zločina protiv čovječnosti. Naime, Viši sud je u presudi od 3. oktobra 2010, tvrdio da zločin protiv čovječnosti podrazumijeva *samo akte koji su izvršeni za vrijeme oružanog sukoba* i definisao rasprostranjene napade kao one koji *nisu spontani i nisu locirani na određenom uskom prostoru*, što je suprotno stavu Žalbenog vijeća MKSJ u predmetima Tadić, Kunarac, stav 94 i Blaškić, stav 101.

¹⁴⁸ Akcija za ljudska prava, *Izvještaj: Suđenja za ratne zločine u Crnoj Gori* (mart 2013.), str. 21.

¹⁴⁹ *Peer-based Assessment Mission to Montenegro, on the Domestic handling of war crimes* (by Maurizio Salustro), 2014, str. 15.

Deportacija izbjeglica

U maju i junu 1992. godine, najmanje 66 izbjeglih muslimana iz Bosne i Hercegovine¹⁵⁰ nezakonito je uhapšeno na teritoriji Crne Gore, a zatim isporučeno, njima neprijateljskoj, vojsci bosanskih Srba u BiH, koja je najveći broj njih likvidirala. Samo dvanaestoro je uspjelo da preživi izručenje u koncentracione logore.¹⁵¹

Pored muslimana iz BiH, na teritoriji Crne Gore istovremeno je uhapšeno i 33 izbjeglica srpske nacionalnosti,¹⁵² koji su vraćeni u Republiku Srpsku radi mobilizacije. Za razliku od izbjeglih muslimana, deportovane izbjeglice srpske nacionalnosti nijesu tretirane kao taoci, niti je poznato da je bilo ko od njih smrtno stradao od neposrednih posljedica deportacije.¹⁵³

Najveći broj uhapšenih izbjeglica doveden je u Centar bezbjednosti Herceg-Novi, koji je služio kao sabirni centar, odakle su organizovano, autobusima, transportovani 25. maja u koncentracioni logor KPD Foča,¹⁵⁴ a 27. maja na neutvrđenu lokaciju u istočnoj BiH, na teritoriju tadašnje Srpske Republike, koja je naknadno nazvana Republika Srpska. Svi muslimani deportovani autobusom 27. maja 1992. godine ubijeni su vjerovatno istog dana i njihova tijela su bačena u rijeku Drinu.¹⁵⁵ Još uvijek nijesu pronađeni posmrtni ostaci svih žrtava. Ostale muslimanske izbjeglice su uhapšene u Baru, Podgorici ili u području blizu granice sa BiH, takođe krajem maja 1992. godine i deportovani su pojedinačno neposredno u logor u Foču ili su predati agentima bosanskih Srba, poslije čega im se gubi svaki trag.¹⁵⁶

Iako su i državni organi i javnost od početka bili upoznati s ovom policijskom akcijom, koja je 1992. sprovedena „uz saglasnost nadležnog tužilaštva“,¹⁵⁷ državno tužilaštvo nije iniciralo istragu sve do 18. oktobra 2005. godine, kada je podniet Zahtjev za sprovođenje istrage protiv petorice bivših službenika MUP zbog izvršenja Ratnog zločina protiv civilnog stanovništva – Milorada Ivanovića, načelnika Centra bezbjednosti Herceg-Novi, Duška Bakrača, operativnog

¹⁵⁰ U krivičnom postupku pred Višim sudom u Podgorici optuženima se sudilo po osnovu deportacije 79 državljana Republike BiH, i to 50 Bošnjaka - muslimana i 29 Srba iz BiH. Neposredno pred kraj ponovljenog suđenja 14.09.2012, zamjenica Specijalnog tužioca, Lidija Vukčević, smanjila je broj oštećenih na 34 (presuda Višeg suda u Podgorici, Ks.br. 6/12, str. 3 i 4). Ostali deportovani do broja od 66 navedeni su na spisku ministra Nikole Pejakovića u Odgovoru na poslaničko pitanje iz 1993. godine, odnosno u izjavama preživjelih, koji su u postupcima za naknadu štete pred Osnovnim sudom u Podgorici pomenuli i lica koja nisu na spisku. Novinar i publicista Šeki Radončić, u svom istraživanju pominje broj od 105 izbjeglica muslimana (Š. Radončić, „Kobna sloboda – deportacija bosanskih izbjeglica iz Crne Gore“, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2005, str. 145).

¹⁵¹ Podatak advokata Dragana Prelevića koji je zastupao preživjele u građanskim postupcima za naknadu štete pred Osnovnim sudom u Podgorici. Samo jedna žena, Jasmina Begović, je bila žrtva deportacije i ona je preživjela (vidi optužnicu KTS broj 17/08, od 19. januara 2009. i Š. Radončić, *op.cit*).

¹⁵² Ovaj broj osoba navodi se u Odgovoru na poslaničko pitanje ministra Nikole Pejakovića iz 1993. godine i isti broj se navodi i u optužnici. U pravosnažnoj presudi se pominju iskazi više svjedoka da je nekoliko uhapšenih lica srpske nacionalnosti i jedan Hrvat pušteno u okolini Užica, pošto su im prethodno službenici SUP Srebrenica oduzeli sav novac (presuda Višeg suda u Podgorici, Ks.br. 6/12, str. 13, 29, 32 i 47).

¹⁵³ Šeki Radončić, „Kobna sloboda – deportacija bosanskih izbjeglica iz Crne Gore“, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2005, str. 145.

¹⁵⁴ Ovu činjenicu, pored Osnovnog suda u Podgorici, pravosnažno je utvrdio i Haški tribunal u presudi u predmetu br. IT-97-25-T, *Tužilac protiv Milorada Krnojelca*.

¹⁵⁵ Zaključak poslije obdukcije tijela onih koji su pronađeni u junu 1992. i zakopani na groblju u Sremskoj Mitrovići, gdje je tijela nanijela rijeka Sava (vidjeti Š. Radončić, *op. cit*, str. 92). U Zahtjevu za sprovođenje istrage, Rješenju o sprovođenju istrage i optužnici je navedeno da je autobus „granatiran na putu prema Foči“.

¹⁵⁶ Š. Radončić, *Kobna sloboda, ibid*.

¹⁵⁷ Odgovor na poslaničko pitanje, kabinet Ministra unutrašnjih poslova RCG Nikole Pejakovića, br. 278/2 od 8. aprila 1993. godine.

radnika Centra službe državne bezbjednosti Herceg Novi, Milorada Šljivančanina, komandira Stanice milicije Herceg-Novi, Milisava Markovića, pomoćnika ministra unutrašnjih poslova RCG za javnu bezbjednost, Branka Bujića, načelnika Centra bezbjednosti Bar i Damjana Turkovića, pomoćnika načelnika Centra bezbjednosti Herceg-Novi.¹⁵⁸ Ovaj Zahtjev za sprovođenje istrage je izrađen samo dva dana prije održavanja prvih ročišta po tužbama za naknadu štete oštećenih porodica žrtava deportacije, i prvi put je predstavljen javnosti tako što je, pred parničnim sudom, 20. oktobra 2005, istaknut u prilog zahtjeva države da se prekinu svi postupci za obeštećenje žrtava do okončanja krivičnog postupka, čije se pokretanje Zahtjevom tek iniciralo.¹⁵⁹

Iako su državni tužioci u Crnoj Gori uz zahtjev za sprovođenje istrage uobičajeno za okrivljene zahtijevali određivanje pritvora zbog mogućeg uticaja na svjedoke i dokaze ili opasnosti od bjekstva i za mnogo manje ozbiljna djela, u ovom slučaju je tužilac predložio određivanje pritvora tek uz optužnicu, pošto je istraga završena, i to isključivo zbog težine djela i visine zapriječene kazne.¹⁶⁰ To je dovelo do toga da se petorici optuženih, koji su se našli u Srbiji, sudilo u odsustvu, pri čemu su četvorica uhapšeni i nekoliko mjeseci proveli u ekstradicionom pritvoru, dok jedan nikada nije uhapšen.¹⁶¹

U istrazi, koja je otvorena tek u februaru 2006. godine i u kojoj u prvih šest mjeseci nije preduzeta nijedna radnja,¹⁶² kasnije je saslušano više desetina svjedoka.

U istrazi su, između ostalih, svjedočili Momir Bulatović, bivši predsjednik Predsjedništva Republike Crne Gore, Milo Đukanović, predsjednik crnogorske Vlade i Svetozar Marović, koji je u vrijeme deportacije bio član Predsjedništva Crne Gore.¹⁶³ U istrazi, u Beogradu, iskaz je dao i Nikola Pejaković, koji je u vrijeme deportacije bio zamjenik ministra unutrašnjih poslova, pokojnog Pavla Bulatovića, a potom i ministar. Svi su rekli da u vrijeme hapšenja izbjeglica nijesu znali za tu državnu akciju.

Istraga je naknadno proširena na Boška Bojovića, bivšeg pomoćnika ministra unutrašnjih poslova RCG za državnu bezbjednost, Radoja Radunovića, bivšeg načelnika Sektora za poslove Službe državne bezbjednosti (SDB) u Herceg-Novom i Sretena Glendžu, bivšeg načelnika Odjeljenja bezbjednosti Ulcinj.

Vrhovno državno tužilaštvo Crne Gore je u januaru 2009. godine podiglo optužnicu¹⁶⁴ sa predlogom za određivanje pritvora protiv devet osoba, osmorice bivših i jednog tadašnjeg pripadnika MUP-a: Bojović Boška – bivšeg pomoćnika ministra Unutrašnjih poslova RCG za Službu državne bezbjednosti (SDB); Marković Milisava – bivšeg pomoćnika ministra Unutrašnjih poslova RCG za Službu javne bezbjednosti; Radunović Radoja - bivšeg načelnika Sektora za poslove SDB-a u Herceg-Novom; Bakrač Duška – bivšeg operativnog radnika Sektora za poslove SDB-a u Herceg Novom; Stojović Božidara – bivšeg rukovodioca Sektora za poslove

¹⁵⁸ Viši državni tužilac, Novak Ražnatović, Kt. br. 263/05, Podgorica, 18. oktobar 2005.

¹⁵⁹ "Deportacija bosanskih izbjeglica iz Crne Gore – uloga državnog tužioca (maj 1992 - februar 2007)", Advokatska kancelarija Prelević, 23. februar 2007.

¹⁶⁰ Optužnica sa predlogom za određivanje pritvora, KTS. br. 17/08, od 19. januar 2009, Vrhovno državno tužilaštvo, Odjeljenje za suzbijanje organizovanog kriminala, korupcije, terorizma i ratnih zločina, zamjenik Specijalnog tužioca Lidija Vukčević.

¹⁶¹ Boško Bojović, bivši šef službe državne bezbjednosti (pomoćnik ministra unutrašnjih poslova za državnu bezbjednost), nikada nije uhapšen. Vidi rješenje Višeg suda u Podgorici o određivanju pritvora za svu devetoricu okrivljenih Kv. br. 37/09, od 21. januara 2009.

¹⁶² *Ibid.*

¹⁶³ Advokat jednog od optuženih, Branimir Lutovac, izjavio je da je iskaz Đukanovića i Marovića 'monolog, jer im istražni sudija nije postavio ni jedno pitanje', „Đukanović i Marović neće svjedočiti“, *Vijesti*, 9. februar 2011.

¹⁶⁴ KTS broj 17/08, od 19. januara 2009. godine, zamjenik Specijalnog tužioca, Lidija Vukčević.

SDB-a u Ulcinju¹⁶⁵; Ivanović Milorada – bivšeg načelnika Centra bezbjednosti Herceg Novi; Šljivančanin Milorada – bivšeg komandira Stanice milicije u Herceg Novom; Bujić Branka – bivšeg načelnika Centra bezbjednosti Bar i Glendža Sretena – bivšeg načelnika Odjeljenja bezbjednosti Ulcinj, tada zaposlenog u Upravi policije Crne Gore.

Optužnica ih je teretila za nezakonito preseljavanje civilnog stanovništva – državljana BiH, muslimanske i srpske nacionalnosti koja su imala status izbjeglice u skladu sa Konvencijom o statusu izbjeglica i Protokolom o statusu izbjeglica. Optuženi su da su izvršili Ratni zločin protiv civilnog stanovništva, tako što su protivpravno lišili slobode 79 lica, državljana BiH, i predali ih radnicima SUP Sokolac, SUP i KPD Foča i SUP Srebrenica, izvršavajući naredbu ministra Unutrašnjih poslova RCG, sada pok. Pavla Bulatovića, da se postupi po zahtjevima MUP-a Republike Srpske (u to vrijeme službeni naziv je bio Srpska Republika BiH), te da se lica koja su došla sa teritorije BiH u Crnu Goru liše slobode i vrate u BiH. Optužnica je dva puta mijenjana, prvo, u pogledu karaktera sukoba u BiH – prvobitno okarakterisan kao međunarodni sukob, promjenjen je u nemeđunarodni, i smanjen je broj oštećenih na 34, iz nepoznatih razloga.¹⁶⁶

U javnosti su više puta postavljena pitanja zbog čega tužilaštvo nikoga od nadređenih državnih funkcionera nije obuhvatilo optužnicom, niti je bilo ko od njih, osim Momira Bulatovića, u optužnici predložen kao svjedok. U vrijeme deportacija, predsjednik Republike Crne Gore bio je Momir Bulatović, predsjednik Vlade bio je Milo Đukanović, potpredsjednik Vlade za unutrašnju politiku, direktno nadležan za kontrolu rada MUP-a bio je Zoran Žižić, a zamjenik ministra unutrašnjih poslova, pokojnog Pavla Bulatovića, Nikola Pejaković. Takođe, optužnicom ni kao svjedok nije predviđen tadašnji vrhovni državni tužilac Vladimir Šušović,¹⁶⁷ iako se u dokumentu MUP-a iz 1993. godine navodi da je akcija hapšenja i deportacije izbjeglica izvedena „uz saglasnost nadležnog tužilaštva“.¹⁶⁸ U završnoj riječi na suđenju, uprkos ovom dokazu iz 1993. godine, tužiteljka Vukčević je ocijenila kako nije tačna tvrdnja svjedoka Momira Bulatovića da se policija za vrijeme deportacija stalno konsultovala sa Vrhovnim državnim tužiocem.¹⁶⁹

Suđenje pred Višim sudom u Podgorici je počelo 26. novembra 2009. godine, pred sudijom Milenkom Žižić i dvojicom porotnika.¹⁷⁰ U odsustvu se sudilo Dušku Bakraču, Bošku Bojoviću, Miloradu Ivanoviću, Milisavu Markoviću i Radoju Radunoviću, koji su bili u bjekstvu, u Srbiji. Nakon potpisivanja Sporazuma o ekstradiciji između Crne Gore i Srbije 29. oktobra 2010. godine, sud u Beogradu je odredio ekstradicioni pritvor do godinu dana Miloradu Ivanoviću, Dušku Bakraču, Radoju Radunoviću i Milisavu Mići Markoviću, dok Boško Bojović nikad nije uhapšen.¹⁷¹ Pritvor je ukinut svim optuženima po donošenju prvostepene oslobađajuće presude.

Na suđenju je svjedočio veliki broj svjedoka, među kojima i preživjeli oštećeni, rodbina stradalih i pripadnici MUP-a Crne Gore. Nikola Pejaković, zamjenik ministra unutrašnjih poslova u vrijeme

¹⁶⁵ Protiv Stojovića nije vođena istraga, već je neposredno optužen (vidi saglasnost Viši sud u Podgorici, Ki. br. 239/05, 27. decembar 2008).

¹⁶⁶ Vidi presudu Višeg suda u Podgorici, Ks. br. 6/12, str. 3 i 4.

¹⁶⁷ Vladimir Šušović je do 2014. godine bio član Tužilačkog savjeta, gdje je predlagao izbor tužilaca i odlučivao o njihovoj disciplinskoj odgovornosti i predlogu za razriješenje, pa je karijera tužiteljke Lidije Vukčević (koja je zastupala optužnicu u slučaju Deportacije), zavisila i od njegovog glasa (vidi, Vladimir Jovanović, „Medenica tuži, Medenica sudi“, *Monitor*, 25. februar 2011).

¹⁶⁸ Odgovor na poslaničko pitanje, kabinet Ministra unutrašnjih poslova RCG Nikole Pejakovića, br. 278/2, od 8. aprila 1993.

¹⁶⁹ „Za tužioca krivica nesporno dokazana“, *Pobjeda*, 23. februar 2011; Vladimir Jovanović, „Medenica tuži, Medenica sudi“, *op.cit.*; „Država je kriva“, *Dan*, 13. novembar 2010.

¹⁷⁰ „Šljivančanin: Ne očekujem oprost“, *Pobjeda*, 27. novembar 2009.

¹⁷¹ Presuda Višeg suda u Podgorici, Ks. br. 6/12, str. 5; „Uhapšeni za deportaciju u pritvoru do godinu“, *Vijesti*, 17. decembar 2010.

izvršenja zločina, na sudu se nije pojavio zbog bolesti. Poslije svjedočenja Momira Bulatovića, Pejaković je sam zahtijevao da dođe pred sud, ali sudija više nije smatrala da je potrebno da ga sasluša. Sudija je odbila i predloge odbrane da svjedoče Milo Đukanović, Vladimir Šušović, Zoran Žižić, kao i Svetozar Marović i Milica Pejanović – Đurišić, koji su u vrijeme deportacija bili članovi Predsjedništva Crne Gore, na čijem je čelu bio Bulatović.¹⁷²

Okrivljeni su na suđenju tvrdili da nisu krivi, da su samo izvršavali naređenja, postupajući po naredbi iz telegrama br. 14–101 od 23. maja 1992. godine, kojim je traženo da se postupi u skladu sa zahtjevom MUP-a Republike Srpske da se sva lica sa područja BiH, starosti od 18–65 godina, privedu radi preuzimanja i vraćanja u BiH. Odbrana okrivljenih je smatrala da za ovo krivično djelo treba da odgovaraju nalogodavci, a ne izvršioci.

Momir Bulatović, tadašnji predsjednik Crne Gore, zahtijevao je da Viši sud od nadležnih institucija zatraži njegovo oslobođenje od dužnosti čuvanja službene tajne kako bi mogao iznijeti ključne dokaze koji se tiču ovog postupka.¹⁷³ Obzirom da Bulatović nije precizirao o kojoj vrsti dokumentacije se radi, pa stoga nije bilo moguće utvrditi koji državni organ treba da ga oslobodi dužnosti čuvanja službene tajne, Bulatovića je oslobodila pomenute obaveze Skupština Crne Gore,¹⁷⁴ ali i Vlada Crne Gore u odnosu na dokumentaciju za koju je Vlada nadležna.¹⁷⁵ Bulatović je svjedočio 12. novembra 2010. godine, i izjavio je da deportacija nije bila izdvojena akcija, već redovno postupanje policije. Predao je sudu desetak dokumenata, među kojima i originalnu depešu kojom se naređuje da se uhapsi 161 osoba iz BiH, za koje je postojao podatak da mogu biti potencijalni teroristi.¹⁷⁶ On je rekao da je „izručenje izbjeglica bilo državna greška, a ne pojedinačna“ i potvrdio da su policija i Vrhovni državni tužilac Šušović u to vrijeme kontaktirali „non-stop“.¹⁷⁷

Državno tužilaštvo nije preduzelo nikakve radnje povodom svjedočenja Momira Bulatovića. Profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore, Milan Popović, glavni i odgovorni urednik nedjeljnika „Monitor“, Esad Kočan, i poslanik Pokreta za promjene Koča Pavlović podnijeli su Vrhovnom državnom tužilaštvu 3. maja 2012. godine, krivičnu prijavu protiv Mila Đukanovića, koji je u vrijeme deportacije bio predsjednik Vlade, i „tadašnjeg a najvećim dijelom i današnjeg vrha crnogorske vlasti“ zbog ratnog zločina deportacije, kao i Vrhovne državne tužiteljke Ranke Čarapić i njenih saradnika i saradnica u Vrhovnom državnom tužilaštvu „za saučesništvo pomaganjem počinocima ovog zločina da izbjegnu pravdu“.¹⁷⁸ U krivičnoj prijavi se „samooptužujuće svjedočenje“ bivšeg predsjednika Republike Crne Gore, Momira Bulatovića, pred Višim sudom u Podgorici 12. novembra 2010. godine navodi kao „neposredni dokaz najveće dokazne snage“. Državno tužilaštvo nije objavilo da je preduzimalo radnje po ovoj krivičnoj prijavi.

Viši sud u Podgorici je 29. marta 2011. godine izrekao presudu kojom je svu devetoricu optuženih oslobodio odgovornosti jer, „nije dokazano da su optuženi kao pripadnici MUP-a pripadali djelu oružanih snaga SRJ niti pak da su bili u službi bilo koje od strana u sukobu i time

¹⁷² „Medenica tuži, Medenica sudi“, *Monitor*, 25. februar 2011.

¹⁷³ „Momir Bulatović: Pitao sam Mila o čemu se radi“, *Vijesti*, 27. septembar 2010; „Na potezu Skupština ili Vlada“, *Vijesti*, 28. septembar 2010; „Državna tajna odložila svjedočenje“, *Dan*, 28. septembar 2010.

¹⁷⁴ „Momir oslobođen nepostojeće tajne“, *Dan*, 15. oktobar 2010; „Bulatović oslobođen čuvanja tajne iz Nadležnosti Skupštine“, *Dan*, 15. oktobar 2010; „Sud da dostavi precizan zahtjev“, *Dan*, 12. oktobar 2010.

¹⁷⁵ „Momir može da svjedoči“, *Dan*, 5. novembar 2010; „I Vlada oslobodila Momira čuvanja tajne“, *Vijesti*, 5. novembar 2010.

¹⁷⁶ „Deportacije bile državni posao i državna greška“, *Vijesti*, 13. novembar 2010; „Deportacija su bile greška države“, *Pobjeda*, 13. novembar 2010; „Država je kriva“, *Dan*, 13. novembar 2010.

¹⁷⁷ Isto.

¹⁷⁸ „Podnijeli krivičnu prijavu protiv Đukanovića i Čarapiće zbog deportacije“, *Vijesti*, 3. maj 2012.

bili aktivni učesnici u oružanom sukobu, u kom slučaju bi za njih bila obavezujuća pravila Međunarodnog prava, te samim tim njihova djelatnost ne može se posmatrati i ocjenjivati u smislu izvršenja radnji predviđenih čl. 142 KZ SRJ koju vrše kršenjem pravila Međunarodnog prava, jer za tako nešto ne postoji određeno svojstvo - pripadništvo oružanim snagama ili pripadništvo službi neke od strana u sukobu.”¹⁷⁹ Presuda je, između ostalog, sadržala kontradiktorne nalaze po kojima je, s jedne strane, u vrijeme izvršenja zločina SRJ bila u oružanom sukobu sa Vladinim snagama BiH, a s druge strane oružani sukob u BiH navodno nije bio međunarodnog karaktera.¹⁸⁰

Apelacioni sud Crne Gore je 17. februara 2012. godine ukinuo ovu presudu jer je našao da je nejasna i protivrječna, posebno u pogledu karaktera sukoba u BiH.¹⁸¹ Apelacioni sud je posebno problematizovao zaključak Višeg suda da je SRJ bila u oružanom sukobu sa vladinim snagama BiH, tj. da je sukob na teritoriji BiH imao karakter međunarodnog oružanog sukoba.¹⁸²

Nakon ponovljenog suđenja, Viši sud u Podgorici je 22. novembra 2012. godine donio istovjetnu odluku kao i nakon prvog suđenja, s tim da je iz presude uklonio rečenicu iz ukinute presude o tome da je SRJ bila u oružanom sukobu sa Vladinim snagama BiH. Iz teksta presude Višeg suda od 22. novembra 2012. godine nesumnjivo proizilazi da su optuženi sa teritorije Crne Gore na teritoriju tzv. Srpske Republike u BiH izvršili nezakonito preseljenje ili deportaciju civila, kao i uzimanje talaca za razmjenu ratnih zarobljenika, protivpravno zatvaranje i lišavanje prava na suđenje.¹⁸³ Međutim, prema prvostepenom sudu, sve ove radnje nijesu imale karakter ratnog zločina i u tom kontekstu se optuženima ne mogu staviti na teret, zato što oni, kao pripadnici Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) Republike Crne Gore u sastavu Savezne Republike Jugoslavije, navodno nijesu *imali neophodno svojstvo* da bi za to mogli biti krivično-pravno odgovorni. Prvostepeni sud je, naime, iznio tvrdnju da *pripadništvo vojnoj, političkoj, ili administrativnoj organizaciji strane u sukobu ili postupanje u službi strane u sukobu* predstavlja svojstvo koje su optuženi morali imati da bi bili odgovorni za ratni zločin.¹⁸⁴ Prema sudu, niti je MUP Republike Crne Gore bio strana u sukobu, niti su optuženi postupali u službi neke od strana u sukobu u BiH.

Apelacioni sud je 17. maja 2013. godine potvrdio presudu Višeg suda u Podgorici.¹⁸⁵

Akcija za ljudska prava je 20. novembra 2013. godine podnijela inicijativu vršiocu dužnosti Vrhovnog državnog tužioca, Veselinu Vučkoviću, da podnese zahtjev za zaštitu zakonitosti u odnosu na pravosnažnu presudu Višeg suda od 22. novembra 2012. godine. Vrhovno državno tužilaštvo, na čijem čelu je od oktobra 2014. Ivica Stanković, podnijelo je onda 25. marta 2015.

¹⁷⁹ Presuda Višeg suda u Podgorici u predmetu Ks. br. 3/09, 29. mart 2011, str. 94.

¹⁸⁰ Isto, str. 90 -91.

¹⁸¹ Ksž. br. 25/2011

¹⁸² Isto. Zanimljivo je da je drugačijeg stava bio istražni sudija Višeg suda u Podgorici, Miroslav Bašović, koji je u rješenju o sprovođenju istrage u predmetu Deportacija nedvosmisleno napisao: “Takođe je opšte poznata činjenica ... da je tadašnja SRJ pa dakle i Republika Crna Gora kao njena članica, bila uključena u oružane sukobe na teritoriji BiH pomažući jednu stranu, bez obzira što se ta ratna dejstva nijestu proširila na teritoriju SRJ. Stoga aktivnosti koje su okrivljeni naređivali i provodili predstavljaju protivpravno lišenje slobode radi preseljenja sa teritorije Republike Crne Gore na teritoriju BiH uz kršenje međunarodnih normi koje se navode u izreci ovog rješenja, a to znači ostvarivanje bića predmetnog krivičnog djela.” Viši sud u Podgorici, Ki. br. 239/05, Podgorica, 18. februar 2006.

¹⁸³ U odnosu na četvoricu optuženih bivših pripadnika službe državne bezbjednosti - Boška Bojovića, Radoja Radunovića, Duška Bakrača i Božidara Stojovića - utvrđeno je da nema dokaza da su izvršili radnje koje su im optužnicom stavljene na teret, tj. da su postupali po naredbi ministra Unutrašnjih poslova RCG, pokojnog Pavla Bulatovića, kojom je naredjeno da se postupi po zahtjevima MUP-a Srpske Republike B i H da se lica koja su došla sa teritorije BiH u Crnu Goru liše slobode i vrate na teritoriju BiH, itd. (Ks. 6/12, str. 98).

¹⁸⁴ Presuda Višeg suda u Podgorici u predmetu Ks. br. 6/12, 22. novembar 2012, str. 214.

¹⁸⁵ Presuda Apelacionog suda Crne Gore u predmetu Kžs.18/2013, 17. maj 2013.

godine – tj. skoro dvije godine nakon presude Apelacionog suda kojom je presuda Višeg suda u Podgorici postala pravosnažna – zahtjev za zaštitu zakonitosti zbog kršenja Zakonika o krivičnom postupku (iz 2009. godine) (ZKP) i KZ Crne Gore.¹⁸⁶

Zahtjev Vrhovnog državnog tužioca za zaštitu zakonitosti temeljio se na dva argumenta. Prema prvom argumentu, Viši sud i Apelacioni sud su primijenili pogrešan pravni stav da Protokol II uz Ženevske konvencije, iz 1977. godine, ne zabranjuje prisilno vraćanje civila u svoju državu. Prema Tužilaštvu, čl. 17 Protokola II zabranjuje prisiljavanje civila da iz razloga koji su u vezi sa oružanim sukobom napuste svoju teritoriju - u ovom slučaju teritoriju Crne Gore, u kojoj su civili boravili kao izbjeglice. Drugi argument Tužilaštva je bio da pripadnost oružanoj formaciji nije preduslov za izvršenje ratnog zločina, a sve i kada bi takav pravni standard postojao, bio bi zadovoljen u konkretnom slučaju, pošto optuženi jesu postupali u službi jedne strane u sukobu.¹⁸⁷

Vrhovni sud Crne Gore je 23. juna 2015. godine odbio zahtjev za zaštitu zakonitosti kao neosnovan. Vrhovni sud je zaključio da radnja koju je optužnica pripisala okrivljenima, naime radnja vraćanja civilnog stanovništva u Bosnu i Hercegovinu, nije zabranjena međunarodnim i domaćim pravnim izvorima koje su nižestepeni sudovi primijenili u ovom predmetu – Krivičnim zakonom SR Jugoslavije, zajedničkim članom 3 iz Ženevskih konvencija (1949), i članom 17 Dopunskog protokola II (1977) uz Ženevske konvencije. Prema Vrhovnom sudu, djela zabranjena odgovarajućim odredbama međunarodnog prava – deportacija i prinudno premještanje civilnog stanovništva – ne obuhvataju zabranu nasilnog vraćanja civilnog stanovništva “u svoju državu” (termin iz presude Vrhovnog suda): “preseljenje” (deportacija) je nasilno odvođenje civila van granica svoje države, a “premještanje” (iz čl. 17 Dopunskog protokola II) predstavlja premještanje civila unutar važećih granica i/ili prisilno napuštanje svoje teritorije na kojoj žive.¹⁸⁸

Vrhovni sud se pridružio Višem sudu i Apelacionom sudu u zastupanju pravnog standarda po kojem učinilac krivičnog djela ratni zločin protiv civilnog stanovništva „može biti samo pripadnik vojne, političke i administrativne strane u sukobu i svako drugo lice koje se nalazi u njenoj službi, bez obzira da li je bio pripadnik oružanih formacija ili kakvih drugih nenaoružanih organizacija, koje bi se svojom aktivnošću svrstalo uz neku stranu u sukobu.”¹⁸⁹

Analiza

Pravni standard koji su u predmetu Deportacija izbjeglica primjenili Viši sud u Podgorici, Apelacioni sud i Vrhovni sud Crne Gore da bi zaključili da nije izvršen ratni zločin, proizvoljan je, odnosno pravno neutemeljen. Nijedan od ovih sudova se nije pozvao na bilo koji izvor prava da bi potkrijepio stav da su optuženi morali pripadati vojnoj, političkoj ili administrativnoj organizaciji strane u sukobu ili postupati u službi strane u sukobu, da bi bili odgovorni za ratni zločin. Ekspert Evropske unije, Maurizio Salustro (Maurizio Salustro), u svojoj analizi procesuiranja ratnih zločina u Crnoj Gori iz decembra 2014. godine, ocijenio je da je ovakav stav „bez presedana“ i “očigledno pogrešan”.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Vrhovno državno tužilaštvo Crne Gore, Ktz. br. 112/13, 25. mart 2014. godine.

¹⁸⁷ Vrhovno državno tužilaštvo Crne Gore, Zahtjev za zaštitu zakonitosti, Ktz. br. 112/13, 25. mart 2015, str. 4-6.

¹⁸⁸ Presuda Vrhovnog suda Crne Gore u predmetu Kzz. br. 4/15, 23. jun 2015, str. 7-8.

¹⁸⁹ Isto, str.9.

¹⁹⁰ *Peer-based Assessment Mission to Montenegro, on the Domestic handling of war crimes (by Maurizio Salustro)*, 2014, str. 14 i str. 16.

Član 142, st. 1 KZ SRJ (Ratni zločin protiv civilnog stanovništva), kao odredba čije kršenje je u optužnici pripisano okrivljenima, ne uslovljava odgovornost izvršioca ratnog zločina njegovom pripadnošću oružanim snagama ili postupanjem u službi jedne od strana u sukobu. Ovaj član Zakona, umjesto toga, koristi najširu formulaciju „Ko ... naredi ... ili izvrši“, koja dakle ne ograničava svojstvo osobe koja može izvršiti ratni zločin protiv civilnog stanovništva na pripadanje oružanim snagama ili na djelovanje u službi strane u sukobu.

Zahtjev da izvršilac pripada oružanim snagama ili djeluje u službi strane u sukobu ne postoji ni u autoritativnim izvorima međunarodnog prava niti u uporednom pravu. To da li počinjeno djelo ima karakter ratnog zločina ili „običnog“ krivičnog djela, određeno je sasvim drugim činiocima.

Prema praksi MKSJ, djelo predstavlja ratni zločin ako je "postojanje oružanog sukoba u značajnoj mjeri uticalo na sposobnost počinioaca da izvrši zločin, njegovu odluku da ga izvrši, način izvršenja ili cilj s kojim je izvršen".¹⁹¹ Na osnovu Statuta Međunarodnog krivičnog suda, za postojanje ratnog zločina dovoljan je čak i blaži standard od onog iz prakse Žalbenog vijeća MKSJ: zahtijeva se samo da je djelo ratnog zločina izvršeno u kontekstu i u vezi sa oružanim sukobom.¹⁹²

U predmetu Deportacija izbjeglica, nesumnjivo su prisutni navedeni osnovi za postojanje ratnog zločina iz prava koje primjenjuju međunarodni sudovi. *Sposobnost* pripadnika MUP RCG da izvrše nezakonito zatvaranje proisticala je iz postojanja oružanog sukoba. *Odluka* da se izbjeglice protivpravno zatvore, deportuju ("prinudno presele"), i predaju radi zloupotrebe u svojstvu talaca, takođe je bila direktno vezana za postojanje oružanog sukoba - da nije bilo sukoba, ne bi došlo ni do hapšenja i deportovanja izbjeglica, posebno muslimana, srpskim snagama sa tog prostora. *Cilj* izvršenih zabranjenih radnji bio je neposredno vezan za oružani sukob, jer su civili uzeti za taoce i potom deportovani u BiH radi razmjene za zarobljene srpske borce, koje činjenice je sud utvrdio na osnovu izvedenih dokaza.¹⁹³

Čak i kada bi Viši sud, Apelacioni sud i Vrhovni sud, uvodeći viši prag za postojanje ratnog zločina od onog koji postoji u međunarodnom i komparativnom pravu, bili u pravu, tj. i ako bi postupanje „u službi strane u sukobu“ zaista predstavljalo preduslov za počinjenje ratnog zločina, u ovom slučaju bi taj preduslov bio zadovoljen. Naime, optuženi očigledno jesu bili "u službi strane u sukobu" u BiH.

¹⁹¹ Presuda Žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Kunarac i ostali*, 12. jun 2002. godine, stav 58: "Ono po čemu se u krajnjoj konsekvenci ratni zločin razlikuje od običnog krivičnog djela koje podliježe nacionalnom zakonodavstvu jeste to da su ratni zločini određeni kontekstom u kojem su počinjeni - oružanim sukobom - ili pak o njemu ovise. Ratni zločin nije nužno neko planirano djelo niti plod neke politike. Ne traži se uzročno-posljedična veza između oružanog sukoba i počinjenja zločina, ali se u najmanju ruku traži da je *postojanje oružanog sukoba u znatnoj mjeri utjecalo* na sposobnost počinioaca da počinu zločin, njegovu odluku da ga počinu, *način* počinjenja zločina ili *cilj* s kojim je počinjen. Stoga je za zaključak da su krivična djela *usko povezana s oružanim sukobom* dovoljno ako se utvrdi, kao što je ovdje slučaj, da je počinilac djelovao u službi oružanog sukoba ili pod okriljem oružanog sukoba."

¹⁹² Vidjeti član 8(2)(a)-1 dokument Elementi zločina (*Elements of Crimes*), uz Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda. Elemente zločina usvojila je Skupština država članica Statuta na osnovu čl. 9, st. 2 Statuta (Zakon o potvrđivanju Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda, "Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 5/2001 od 27. juna 2001. godine), *Elements of Crime*, dostupno na: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4ff5dd7d2.html>.

¹⁹³ Presuda Višeg suda u Podgorici u predmetu Ks.br.6/12, 22. novembar 2012. godine, str. 179-80 ("Dakle, u konkretnom slučaju, nesumnjivo je utvrđeno da su oštećeni bili civili, da su protivpravno lišeni slobode, a potom vraćeni u BiH i to lica srpske nacionalnosti zbog izbjegavanja vojne obaveze, a lica muslimanske nacionalnosti zbog razmjene za zarobljene srpske teritorijalce"). Na str. 211-12 presude navedeno je više svjedočenja i dokumenata MUP-a RCG iz kojih slijedi da su muslimani bili lišeni slobode radi razmjene.

Ako se pojam „u službi strane u sukobu“, kog Viši sud u Podgorici nije objasnio, odnosi na djelovanje u periodu *prije* kažnjive radnje, optuženi su se nalazili u službi strane u sukobu (Srpske Republike u BiH). **Notorna je činjenica, nakon presuda MKSJ i Međunarodnog suda pravde, da je SR Jugoslavija, naročito intenzivno u prvim mjesecima oružanog sukoba u BiH, kada je izvršen i zločin iz predmeta Deportacija izbjeglica, na razne načine bitno pomagala vojne napore snaga bosanskih Srba.**¹⁹⁴ Međunarodni sud pravde je u presudi u predmetu *Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore* (2007) utvrdio da je SR Jugoslavija „stavljala na raspolaganje Republici Srpskoj znatnu vojnu i finansijsku podršku, pri čemu bi uskraćivanje te podrške uveliko ograničilo opcije koje su bile na raspolaganju vlastima Republike Srpske“.¹⁹⁵ Optuženi su predstavljali dio državnog aparata države koja je na odlučujući način pomagala vojne napore bosanskih Srba. Istražni sudija, koji je u ovom predmetu donio rješenje o sprovođenju istrage, ocijenio je da je „opšte poznata činjenica da je tadašnja SRJ, pa dakle i Republika Crna Gora kao njena članica, bila uključena u oružane sukobe na teritoriji BiH pomažući jednu stranu“.¹⁹⁶

Ako se pojam „u službi strane u sukobu“ tumači kao pomoć, usluga, odnosno podrška strani u sukobu *samim protivpravnim djelom*, onda su policija i služba državne bezbjednosti Republike Crne Gore, u sastavu SR Jugoslavije, evidentno postupile u službi strane u sukobu (Srpske Republike u BiH) tako što su joj vratile njene dezertere da bi ih Srpska Republika u BiH prinudno mobilisala, i isporučile joj civile-muslimane sa ciljem da ovi kao taoci budu razmijenjeni za zarobljene srpske borce.

Apelacioni sud i Vrhovni sud Crne Gore su pokušali da ospore činjenicu da su se optuženi svrstali uz Srpsku Republike u BiH argumentom da su optuženi postupili po naredbi tadašnjeg ministra unutrašnjih poslova Pavla Bulatovića.¹⁹⁷ Po ovim sudovima, dakle, ako okrivljeni postupaju po naređenju pretpostavljenog (iz formacije koja se ne nalazi direktno u odnosu neprijateljstva sa nekom od zaraćenih strana), taj okrivljeni se ne nalazi u službi strani u sukobu, odnosno nije se svrstao uz stranu u sukobu. Apelacioni sud i Vrhovni sud Crne Gore su pokušali da taj argument osnaže pozivanjem na odredbu Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda, prema kojoj – bar u tumačenju Apelacionog i Vrhovnog suda – lice koje je počinilo djelo oslobađa se krivične odgovornosti ako je imalo zakonsku obavezu da postupaju po naređenju svog pretpostavljenog.

Apelacioni i Vrhovni sud su, oslanjajući se na argument o postupanju po naređenju pretpostavljenog, pribjegli trima proizvoljnostima:

- (1) Najprije, Apelacioni i Vrhovni sud su praktično falsifikovali sadržinu člana 33, stav 1, Rimskog Statuta, time što su citirali samo prvi od ukupno tri zahtjeva koji – sva tri – moraju prema ovoj odredbi biti ispunjeni da bi odgovornost lica bila isključena. Naime, sudovi su citirali samo tačku (a) u članu 33, stav 1 – da je lice bilo pravno obavezno da postupi po zadatoj naredbi.¹⁹⁸ Međutim, da bi odgovornost lica bila isključena, moraju prema članu 33, stav 1, biti ispunjeni i uslovi (b) i (c), koje Apelacioni sud i Vrhovni sud ne pominju: (b) da lice nije znalo da je naređenje protivpravno, i (c) da naređenje nije

¹⁹⁴ Presuda Žalbenog vijeća MKSJ u predmetu Tadić (15. jul 1999), pasusi 150-160.

¹⁹⁵ *Predmet koji se odnosi na primjenu Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida (Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore)*, presuda od 26. februara 2007, stav 241.

¹⁹⁶ Viši sud u Podgorici, Ki. Br. 239/05, 18. februar 2006, sudija Miroslav Bašović.

¹⁹⁷ Presuda Apelacionog suda Crne Gore u predmetu Kžs.18/2013, 17. maj 2013, str. 9-10; presuda Vrhovnog suda Crne Gore u predmetu Kzz. br. 4/15, 23. jun 2015, str. 9-10.

¹⁹⁸ Presuda Apelacionog suda Crne Gore u predmetu Kžs.18/2013, 17. maj 2013, str. 9; presuda Vrhovnog suda Crne Gore u predmetu Kzz. br. 4/15, 23. jun 2015, str. 9-10.

bilo očigledno protivpravno. Apelacioni sud i Vrhovni sud su prećutali ove uslove i tako izbjegli jedino moguće zaključke, koji su nepovoljni po optužene. Naime, naređenje da se vrate izbjeglice u zonu sukoba zabranjeno je prema međunarodnom *izbjegličkom* pravu, a na osnovu međunarodnog *humanitarnog* prava bilo je zabranjeno predavanje izbjeglih muslimana vojsci bosanskih Srba kao talaca koji treba da posluže za razmjenu. Očigledno je da su takva naređenja protivpravna (tačka (c) u članu 33, stav 1, Rimskog statuta). Čak i kada protivpravnost ne bi bila svakom očigledna, svakako da su optuženi, kao lica na funkcijama u službi bezbjednosti i policiji, sa odgovarajućim intelektualnim i obrazovnim kapacitetom, znali za tu protivpravnost (tačka (b) u članu 33, stav 1).

- (2) Drugi razlog zbog kog je pozivanje Apelacionog i Vrhovnog suda na odredbu Rimskog statuta neosnovano je taj što je djelo iz optužnice izvršeno 1992. godine, a Rimski statut je stupio na snagu deset godina kasnije. Pri tome, član 33 Rimskog statuta ne može poslužiti ni kao autoritativno tumačenje sadržine običajnog međunarodnog prava u periodu koji je prethodio usvajanju Statuta, jer – prema gotovo nepodjeljenom stavu međunarodnopravnih eksperata – Rimski statut je po pitanju naređenja odstupio od običajnog međunarodnog prava.¹⁹⁹ Naime, Rimski statut je u očigledno protivpravna naređenja uvrstio samo naređenja da se izvrše genocid ili zločin protiv čovječnosti (član 33, stav 2), dok prema običajnom pravu i naređenje da se izvrše ratni zločini spada u očigledno protivpravna naređenja.
- (3) Napokon, Apelacioni sud i Vrhovni sud su cijenili kao identično pitanje dva ustvari sasvim različita pitanja – da li se lice svrstalo, ili nije svrstalo, uz Srpsku Republiku u BiH, s jedne strane, i da li lice postupa ili ne postupa po naređenju pretpostavljenog u Crnoj Gori, s druge strane. Za ove sudove, ako je lice postupilo po naređenju pretpostavljenog unutar Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore, to znači isto što i da se lice nije svrstalo uz Srpsku Republiku u BiH kao stranu u sukobu. Ovakvo rezonovanje je logički neodrživo, jer neko lice može da postupa po naređenju a da se pri tome svejedno lice svrstava uz stranu u sukobu, zato što se sama formacija unutar koje lice postupa po naređenju (Ministarstvo unutrašnjih poslova Crne Gore) svrstala uz stranu u sukobu (Srpsku Republiku u BiH).

Slično kao i predmetu Bukovica, Viši sud, Apelacioni sud, i Vrhovni sud su i u predmetu Deportacija izbjeglica u tumačenju odnosa između odredbi domaćeg zakona i relevantnih međunarodnopravnih normi zauzeli formalistički stav koji izražava nerazumjevanje zahtjeva za poštovanjem „objektivnog identiteta optužbe“. Prema mišljenju tri suda, kada optužnica upućuje na određenu međunarodnopravnu normu navodno povrijeđenu postupanjem optuženih i pri tome optužnica to ne čini tačno ili dovoljno precizno, norma međunarodnog prava „nije ugrađena u činjenični opis optužnice“, ²⁰⁰ odnosno „nije opisana u činjeničnom opisu“. ²⁰¹ Ako bi sud u presudi uputio na adekvatnu međunarodnopravnu normu i osudio optuženog, sud bi navodno povrijedio objektivni identitet optužbe, tj. prekoračio bi tužbeni zahtjev i time počinio apsolutnu bitnu povredu krivičnog postupka. ²⁰²

Ovakav stav sudova je pogrešan. Kao što je u ovom izvještaju objašnjeno u analizi predmeta Bukovica, smisao pravila o objektivnom identitetu je da se spriječi da sud u presudi izađe van granica *činjeničnog* opisa iz optužnice. Akcija za ljudska prava je na grešku u pravnom

¹⁹⁹ Videti, npr, Paola Gaeta, „The Defence of Superior Orders: The Statute of the International Criminal Court versus Customary International Law“, *European Journal of International Law*, tom 10 (1999), str. 172-191.

²⁰⁰ Presuda Apelacionog suda Crne Gore u predmetu Kžs. 18/2013, 17. maj 2013, str. 6.

²⁰¹ Presuda Vrhovnog suda Crne Gore u predmetu Kzz. br. 4/15, 23. jun 2015, str. 8.

²⁰² Presuda Apelacionog suda Crne Gore u predmetu Kžs. 18/2013, 17. maj 2013, str. 7-8.

rezonovanju Apelacionog suda najprije ukazala u prvoj verziji izvještaja o suđenjima za ratne zločine, iz marta 2013. godine (u analizi predmeta Bukovica),²⁰³ a naše tumačenje je dobilo potvrdu izvještajem eksperta Evropske unije, Mauricija Salustra.²⁰⁴

U predmetu Deportacija izbjeglica, državno tužilaštvo je – po mišljenju sudova – po nekoliko osnova propustilo da ugradi međunarodnopravne norme u činjenični opis optužnice. Tužilaštvo je, navodno, najpre propustilo da konkretizuje „o kakvim povredama ličnog dostojanstva i ponižavajućim postupcima se radilo“, čime je propustilo da u činjenični opis optužnice ugradi međunarodnopravne norme na koje se pozvalo: član 3, stav 1, IV Ženevske konvencije o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata, i član 4, stav 1 i 2 Dopunskog protokola II (iz 1977. godine) uz ovu Konvenciju. Zatim, Tužilaštvo je navodno propustilo da objasni kako su optuženi prekršili član 17 Dopunskog protokola II, koji zabranjuje prinudno „premještanje“ civila, ako im optužnica ustvari stavlja na teret „preseljavanje“ civilnog stanovništva, a „premještanje“ i „preseljavanje“ nisu identični koncepti. Napokon, dok optužnica navodi da su radnjama optuženih nezakonito preseljeni „državljeni Bosne i Hercegovine, muslimanske i srpske nacionalnosti, koji su imali status ‘izbjeglice’, u skladu sa Konvencijom o statusu izbjeglica - čl. 1.-A, tač. 2, i čl. 33, st. 1, i Protokolom o statusu izbjeglica, čl. 1, tač. 2”, Viši sud, Apelacioni sud, i Vrhovni sud ocijenjuju da Tužilac nije konkretizovao „o kojoj se kategoriji izbjeglica radi i o kojim zabranama protjerivanja tih lica je riječ”.²⁰⁵

Nije potrebno detaljno analizirati osnovanost stavova tri suda o tužiočevom navodnom pozivanju na neodgovarajuće međunarodnopravne norme ili propustu da precizira „o kojoj se kategoriji izbjeglica radi i o kojim zabranama protjerivanja tih lica je riječ”. Ovo zbog toga što, kako je gore objašnjeno, ne bi došlo ni do kakve povrede pravila o objektivnom identitetu optužbe ako bi sud tačno identifikovao međunarodnu normu koju su optuženi prekršili i time korigovao eventualnu grešku iz optužnice.

Ipak, kao ilustraciju sudske pedanterije koja je sama sebi svrha i završava u apsurd, navešćemo ovdje primjer navodnog propusta u optužnici da se konkretizuje „o kojoj se kategoriji izbjeglica radi i o kojim zabranama protjerivanja tih lica je riječ”. Kada se o *kategoriji* izbjeglica radi, treba imati u vidu definiciju „izbjeglice“ iz člana 1A, tačke 2, iz Konvencije o izbjeglicama, onako kako je ta odredba dopunjena Protokolom o statusu izbjeglica – član 1, tačka 2:

“U smislu ove konvencije, izraz “izbjeglica” će se primjenjivati na svako lice koje, bojeći se opravdano da će biti progonjeno zbog svoje rase, svoje vjere, svoje nacionalnosti (engl. *nationality*), svoje pripadnosti nekoj socijalnoj grupi ili svojih političkih mišljenja, nađe izvan države čije državljanstvo (engl. *nationality*) ono ima i koje ne želi ili, zbog tog straha, neće da traži zaštitu te države; ili koje, ako nema državljanstvo a nalazi se izvan države u kojoj je imalo svoje stalno mjesto boravka uslijed takvih događaja, ne može ili, zbog straha, ne želi da se u nju vrati.”

Stav Višeg suda, Apelacionog suda i Vrhovnog suda Crne Gore o potrebi za “konkretizacijom” moguće je razumijeti jedino tako da je optužnica trebalo da precizira po kom osnovu su državljani Bosne i Hercegovine, muslimanske i srpske nacionalnosti koji su imali status “izbjeglice”, prvobitno stekli takav status u Crnoj Gori, tj. na kojim razlozima je bio utemeljen

²⁰³ Akcija za ljudska prava, *Izvještaj: Suđenja za ratne zločine u Crnoj Gori* (mart 2013), str. 21.

²⁰⁴ *Peer-based Assessment Mission to Montenegro, on the Domestic handling of war crimes* (by Maurizio Salustro).

²⁰⁵ Presuda Višeg suda u Podgorici u predmetu Ks.br.6/12, 22. novembar 2012, str. 208-09; presuda Apelacionog suda Crne Gore u predmetu Kžs.18/2013, 17. maj 2013, str. 6; presuda Vrhovnog suda Crne Gore u predmetu Kzz.br.4/15, 23. jun 2015, str. 8.

njihov strah od progona (da li na razlozima vjere, etničke pripadnosti, političkog mišljenja, ili sl.). Međutim, nejasno je zašto bi optužnica morala da ulazi u detalje te vrste. Ako su optuženi učinili krivično djelo u odnosu na lica sa statusom izbjeglica, nebitno je po kom osnovu su lica prije toga stekla status izbjeglica. Za "ugrađenost" člana 1 A tač. 2 Konvencije "u činjenični opis" optužnice dovoljno je da su lica u odnosu na koja se optuženima stavlja na teret radnja izvršenja krivičnog dijela imala status izbjeglice, ma po kom osnovu.

Kada je riječ o "oblicima zabrana protjerivanja", koje je navodno takođe trebalo konkretizovati u optužnici, Apelacioni sud i Vrhovni sud smatraju da je u optužnici trebalo "konkretizovati ... o kojim zabranama protjerivanja tih lica" iz člana 33, stav 1, Konvencije o izbjeglicama je riječ. Ovakav zahtjev pretpostavlja da član 33, stav 1, Konvencije navodi više oblika zabrana protjerivanja. To, međutim, nije slučaj, jer u članu 33, stav 1, *zabrana* nema različite oblike (npr. pismena nasuprot usmene zabrane, ili privremena nasuprot trajne zabrane i sl.). Osim toga, član 33, stav 1, Konvencije ne navodi (ne opisuje, ne konkretizuje) ni različite oblike *protjerivanja*, nego na najopštiji način zabranjuje protjerivanje "na ma koji način" (engl. *in any manner whatsoever*).

Sva tri suda u svojim presudama idu i dalje od tvrdnje da je tužilaštvo navodno propustilo da ugradi međunarodnopravne norme u činjenični opis optužnice i da bi korigovanje tužilaštva od strane suda bilo nedopušteno. Naime, sudovi takođe tvrde da član 17 Dopunskog protokola II jednostavno nije povrijeđen, a to zato što ova odredba navodno ne zabranjuje radnju vraćanja civilnog stanovništva u „svoju državu“ (u ovom slučaju, prema mišljenju sudova, u Bosnu i Hercegovinu).

Ustvari, pravilno tumačenje člana 17 bi bilo da ta odredba zabranjuje prisilno vraćanje civila u državu iz koje su izbjegli. Osim toga, član 17 Dopunskog protokola II povrijeđen je u konkretnom slučaju već zbog toga što su žrtve bile prisiljene da napuste *Crnu Goru* kao svoju teritoriju.

Za postojanje zločina preseljenja (deportacije) (termin koji se primjenjuje na oružane sukobe međunarodnog karaktera) ili premještanja (termin koji se primjenjuje na oružane sukobe nemeđunarodnog karaktera), dovoljno je da su osobe nasilno premještene preko *de jure* ili *de facto* granica između nekih država, pri čemu je irelevantno u kom pravcu se osobe nasilno premještaju i o kojim državama je riječ. Žalbeno vijeće Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) je 2006. godine u presudi Stakić navelo da "radnju izvršenja zločina deportacije čini nasilno premještanje osoba ... sa područja na kom zakonito borave, preko *de jure* državne granice ili, pod određenim okolnostima, preko *de facto* granice".²⁰⁶ Prema tome, da bi postojalo nasilno preseljenje/premještanje dovoljno je dokazati da je došlo do prelaženja neke državne granice. Sve i ako je Vrhovni sud polazio od toga da najčešća situacija u životu, i u praksi suđenja za ratne zločine, jeste ona u kojoj se protjeruju civili preko granica države u kojoj su do tada živjeli godinama ili decenijama unazad, to ne znači da međunarodno krivično pravo zabranjuje samo deportaciju izvan tako shvaćene "svoje" države.

Osim toga, Apelacioni sud i Vrhovni sud su proizvoljno učitali u član 17 Dopunskog protokola II riječi i sadržaj koji u toj odredbi ne postoje. Naime, dok član 17 propisuje da "civili ne smiju biti prisiljeni da napuste svoju teritoriju", Apelacioni sud i Vrhovni sud predstavljaju član 17 tako kao da glasi "civili ne smiju biti prisiljeni da napuste svoju teritoriju na kojoj žive".²⁰⁷ Arbitrarно dodavanje riječi "na kojoj žive" je omogućilo Apelacionom sudu i Vrhovnom sudu da potom

²⁰⁶ Presuda Žalbenog vijeća MKSJ u predmetu Tužilac protiv Milomira Stakića, IT-97-24-A, 22. mart 2006, stav 278.

²⁰⁷ Presuda Apelacionog suda Crne Gore u predmetu Kžs.18/2013, 17. maj 2013, str. 6; presuda Vrhovnog suda Crne Gore u predmetu Kzz.br.4/15, 23. jun 2015, str. 8.

naprave argument da se član 17 ne primjenjuje na izbjeglice prisilno vraćene u Bosnu i Hercegovinu, jer te izbjeglice nisu živjele na teritoriji Crne Gore pa ih tako član 17 Dopunskog protokola navodno nije štutio. Ustvari, protivno ovakvom zaključivanju Apelacionog suda i sada Vrhovnog suda, iz autoritativnih izvora međunarodnog prava proizilazi da je “svoja teritorija” iz člana 17 Dopunskog protokola – kao teritorija sa koje civili ne smiju biti prisiljeni da odu – teritorija na kojoj civili **zakonito borave** (engl. *lawfully present*), **a ne obavezno teritorija na kojoj “žive” u smislu dugotrajnog, svojom voljom izabranog stanovanja, obavljanja radnih aktivnosti, i slično.** U presudama MKSJ, uključujući pomenutu presudu Stakić iz 2006. godine, zločin nasilnog premještanja civila sa teritorije jedne države na teritoriju druge postoji ako su civili bili prisiljeni da napuste “područje na kom zakonito borave”.²⁰⁸ Civili u predmetu Deportacija izbjeglica zakonito su boravili na području Crne Gore, tako da je prisiljavanje tih osoba da napuste teritoriju Crne Gore predstavljalo povredu člana 17 Dopunskog protokola II.

Napokon, **Viši sud i Apelacioni sud su primjenili pogrešne kriterijume za ocjenu karaktera oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini.** (Vrhovni sud Crne Gore se o tom pitanju nije izjašnjavao, jer Vrhovno državno tužilaštvo nije u zahtjevu za zaštitu zakonitosti tražilo da Vrhovni sud okvalifikuje oružani sukob u BiH u vrijeme izvršenja djela kao sukob međunarodnog karaktera.) Prema Višem sudu i Apelacionom sudu, radilo se o sukobu koji nije bio međunarodnog karaktera, a to zato što su u sukobu učestovali predstavnici naroda koji su živjeli na teritoriji BiH: Srba, Hrvata i Muslimana.²⁰⁹ Međutim, taj standard je pogrešan, jer sukob i u takvoj situaciji može biti međunarodni ako postoji određen oblik i intenzitet umiješanosti drugih država. To što je na dijelu teritorije BiH formirana Srpska Republika BiH i što je ona imala svoje oružane snage ne znači samo po sebi da je sukob bio nemeđunarodni, jer u oružanom sukobu unutar jedne države mogu učestovati i strane trupe, ili „domaća“ strana u sukobu može biti u tako tijesnoj vezi sa nekom drugom državom da to pretvara sukob iz naizgled nemeđunarodnog u, ustvari, međunarodni.

U tom smislu, u presudi Žalbenog vijeća MKSJ u predmetu Tadić, 1999. godine, utvrđeno je, uz navođenje niza argumenata, da je SR Jugoslavija, naročito intenzivno u prvim mjesecima oružanog sukoba u BiH, na razne načine bitno pomagala vojne napore snaga bosanskih Srba. Takođe, u presudi Međunarodnog suda pravde u predmetu Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore (2007.), utvrđeno je da je SR Jugoslavija „stavljala na raspolaganje Republici Srpskoj znatnu vojnu i finansijsku podršku, pri čemu bi uskraćivanje te podrške uveliko ograničilo opcije koje su bile na raspolaganju vlastima Republike Srpske“. Viši sud u Podgorici nije o ovim činjenicama koje su utvrdili MKSJ i Međunarodni sud pravde rekao ništa, a karakter oružanog sukoba u BiH se bez toga ne može vjerodostojno utvrditi. Uprkos tome, Apelacioni sud je u svojoj presudi iznio tvrdnju da su u presudi Višeg suda „dati jasni razlozi da se radilo o oružanom sukobu između Srba, Muslimana i Hrvata koji žive na teritoriji BiH i time da se radilo o oružanom sukobu koji nema međunarodni karakter“.²¹⁰

Uprkos tome što je državni tužilac kao radnju izvršenja krivičnog djela Ratni zločin protiv civilnog stanovništva, koje je stavio optuženima na teret, kvalifikovao samo ”nezakonito preseljavanje civilnog stanovništva državljana Bosne i Hercegovine muslimanske i srpske nacionalnosti koja su imala status ’izbjeglice’”, prilikom ranijeg i ponovljenog prvostepenog postupka sud je nedvosmisleno utvrdio da su optuženi izvršili i neke druge radnje izvršenja krivičnog djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva (iz čl.

²⁰⁸ Presuda Žalbenog vijeća MKSJ u predmetu Tužilac protiv Milomira Stakića, IT-97-24-A, 22. mart 2006, stav 278.

²⁰⁹ Presuda Višeg suda u Podgorici u predmetu Ks.br.6/12, 22. novembar 2012., str. 206-07; presuda Apelacionog suda Crne Gore u predmetu Kžs.18/2013, 17. maj 2013, str. 8.

²¹⁰ Presuda Apelacionog suda Crne Gore u predmetu Kžs.18/2013, 17. maj 2013, str. 8.

142, st. 1, KZ SRJ): protivzakonita zatvaranja,²¹¹ uzimanje talaca,²¹² i lišavanje prava na pravilno i nepristrasno suđenje.²¹³ Sa tim zaključcima sud nije uradio ništa, iako ZKP izričito navodi da sud nije vezan za predloge tužioca u pogledu pravne ocjene djela.²¹⁴ Pravilo o identitetu optužbe i presude (čl. 369, st. 2 ZKP) ne vezuje sud pravnom kvalifikacijom činjenica istaknutih u optužnici. Sud je bio obavezan da obezbijedi ostvarivanje pravde tačnom i potpunom kvalifikacijom u skladu s *maximom iura novit curia* (sud zna pravo).²¹⁵ Apelacioni sud Crne Gore je podržao Viši sud u Podgorici, stavom da bi prvostepeni sud prekoračio optužbu i time povredio objektivni identiteti optužbe.²¹⁶

Posebnu kritiku zavređuje državno tužilaštvo, koje je propustilo da u optužnici navede protivzakonito odvođenje u koncentracione logore i druga protivzakonita zatvaranja, uzimanje talaca, i lišavanje prava na pravilno i nepristrasno suđenje, kao radnje izvršenja kojima je u odnosu na civile iz BiH u ovom slučaju takođe izvršeno krivično djelo Ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Istraga, kao i optuženje, bili su selektivni i u personalnom smislu, svedeni na uzak krug lica koji, iako je uključio tadašnje šefove državne i javne bezbjednosti, nije uključio i zamjenika ministra unutrašnjih poslova, Vrhovnog državnog tužioca, koji je prema pisanim dokazima i svjedočenjima svjedoka odobrio postupanje policije, kao i predsjednika i premijera RCG koji su po službenoj dužnosti dobijali dnevne policijske biltene i imali zakonska ovlašćenja da izdaju obavezujuće naredbe. Poslije svjedočenja tadašnjeg predsjednika RCG, Momira Bulatovića, o tome da je slučaj bio "državna greška", za koju okrivljeni nisu pojedinačno odgovorni, tužilaštvo je ostalo pasivno. Nije objavljeno da je preduzeta ijedna radnja u odnosu na krivičnu prijavu koja je podnijeta u maju 2012. protiv nekadašnjeg državnog vrha i Vrhovne državne tužiteljke.

Vrhovno državno tužilaštvo je u zahtjevu za zaštitu zakonitosti iz marta 2015. godine propustilo da zatraži zaštitu zakonitosti u odnosu na stav Višeg i Apelacionog suda da deportacija i prisilno premještanje moraju biti preduzeti sa diskriminatornom namjerom kako bi bila kažnjiva. Takođe, Tužilaštvo se u zahtjevu za zaštitu zakonitosti nije bavilo dvijema greškama Višeg i Apelacionog suda kojima je i samo doprinjelo, naime, propustom da se optuženi osude za krivično djelo ratnog zločina protivpravnim zatvaranjem i uzimanjem talaca, kao i pogrešnim kvalifikovanjem oružanog sukoba u BiH kao sukoba nemeđunarodnog karaktera.

²¹¹ Presuda Višeg suda u Podgorici u predmetu Ks.br.6/12, 22. novembar 2012, str. 179 i str. 184.

²¹² Isto, str. 179-80 i 211-12.

²¹³ Isto, str. 184.

²¹⁴ Čl. 369 (2) ZKP.

²¹⁵ Vrhovni sud RCG je u predmetu Klapuh 1994. godine utvrdio, na osnovu činjenica utvrđenih u predmetu, da nije izvršeno teško ubistvo, kako je prvostepeni sud u presudi kvalifikovao djelo, već ratni zločin protiv civilnog stanovništva.

²¹⁶ Presuda Apelacionog suda Crne Gore u predmetu Kžs.18/2013, 17. maj 2013, str. 7-8.

Kaluđerski laz

Kaluđerski laz je selo u Crnoj Gori na području rožajske opštine prema granici sa Kosovom. Za vrijeme NATO intervencije prema Saveznoj Republici Jugoslaviji, 1999. godine, na teritoriji Kaluđerskog laza i okolnih sela, gdje nije bilo sukoba, pripadnici Vojske Jugoslavije (VJ) ubili su 22 civila albanske nacionalnosti, koji su sa ratom zahvaćenog Kosova prešli u Crnu Goru.²¹⁷ U javnosti je ovaj zločin nazvan „Kaluđerski Laz“, po nazivu jednog od sela u kojima su zločini izvršeni. Do danas su procesuirana ubistva jedanaest civila, od kojih je šestoro ubijeno u Kaluđerskom laz, a ostali na drugim lokacijama. Prema tvrdnjama advokata Velije Murića, koji je zastupao oštećene, ostale žrtve tog zločina nisu navedene u optužnici na osnovu koje je bilo u toku suđenje pred Višim sudom u Bijelom Polju.²¹⁸ Iako su u krivičnoj prijavi navedene sve žrtve, tužilaštvo nije obrazložilo zašto sve nisu obuhvaćene istragom i optuženjem.

Postupajući po krivičnoj prijavi Crnogorskog komiteta pravnika za zaštitu ljudskih prava (CKP) iz juna 2005, poslije godinu i po dana, Viši državni tužilac iz Bijelog Polja podnio je istražnom sudiji Višeg suda u Bijelom Polju zahtjev za sprovođenje istrage protiv 12 lica zbog krivičnog djela Ratni zločin protiv civilnog stanovništva u selu Kaluđerski laz i okolnim mjestima, koji je izvršen u periodu od sredine aprila do početka juna 1999. godine.²¹⁹

Istraga je otvorena početkom marta 2007. godine protiv aktivnog oficira Vojske Jugoslavije Predraga Strugara, iz Beograda, sa prebivalištem u Podgorici, i jedanaestorice pripadnika rezervnog sastava Podgoričkog korpusa Vojske Jugoslavije sa područja beranske opštine. Prilikom podnošenja Zahtjeva za sprovođenje istrage, bilo je očigledno da su Zahtjevom obuhvaćena četvorica za koje nije bilo osnova da se procesuiraju, pa je kasnije tužilac i odustao od krivičnog gonjenja u odnosu na njih.²²⁰ Podnosilac prijave, advokat Velija Murić, zastupnik oštećenih, tvrdio je da tužilac optužnicom nije obuhvatio sve izvršioci zločina, kao ni sve žrtve. Tužilac nije predložio određivanje pritvora u istrazi za osumnjičene, već je pritvor, neuobičajeno, predložio tek nakon optuženja, kada je i određen. Posljedice inertnosti tužilaštva bile su nedostupnost sudu glavnog optuženog, Predraga Strugara, predugo držanje sedmorice optuženih u pritvoru (maksimalne tri godine) i praktično vođenje istrage na prvostepenom suđenju.

Vrhovno državno tužilaštvo je 1. avgusta 2008. godine podiglo optužnicu protiv Predraga Strugara, komandanta Prvog bataljona Treće lake pješadijske brigade Podgoričkog korpusa Druge armije Vojske Jugoslavije, Momčila Barjaktarovića, komandira Treće čete Prvog bataljona, Petra Labudovića, komandira Prvog voda Treće čete Prvog bataljona, Aca Kneževića, zamjenika komandira Treće čete Prvog bataljona, te Branislava Radnića, Bora Novakovića, Mira Bojovića i Radomira Đuraškovića, pripadnika rezervnog sastava Treće čete Prvog bataljona, zbog krivičnog djela Ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Okrivljenima je stavljeno na teret da su 18. aprila 1999. godine, u Kaluđerskom Laz, kršeći pravila međunarodnog prava, nečovječno postupali prema civilnom stanovništvu albanske nacionalnosti, a okrivljenom Predragu Strugaru, da je u istom svojstvu, u vremenu od 18. aprila do 21. maja 1999. godine, na području opštine Rožaje koja je bila u zoni njegove odgovornosti, naredio ubistva civilnog stanovništva albanske nacionalnosti, koje je došlo u Crnu Goru bježeći

²¹⁷ „Šta kriju vojni arhivi“, *Monitor*, 16. februar 2007; isto, informacija advokata oštećenih Velije Murića.

²¹⁸ Advokat Velija Murić, predsjednik Crnogorskog komiteta pravnika za zaštitu ljudskih prava, zastupao je oštećene u krivičnom postupku i podnio krivičnu prijavu.

²¹⁹ „Stojanka preuzima slučajeve ratnih zločina“, *Dan*, 23. maj 2007.

²²⁰ Ranka Radnića, Veselina Čukića, Veska Lončara i Zorana Kneževića.

od sukoba sa Kosova.

Predrag Strugar je jedini od optuženih bio aktivni oficir Vojske Jugoslavije.²²¹ Teritorija na kojoj su se zločini desili je bila komandno pokrivena od strane Druge armije Vojske Jugoslavije, na čijem čelu se nalazio Milorad Obradović. Eventualna komandna odgovornost je preko njega išla niže ka komandantu Podgoričkog korpusa Savu Obradoviću i načelniku Štaba toga korpusa, Velimiru Jovanoviću, zatim komandantu Treće pješadijske brigade (iz sastava Podgoričkog korpusa) Slavoljubu Stojanoviću, sve do osumnjičenog komandanta Prvog bataljona Treće brigade, Predraga Strugara, u čijoj je zoni djelovanja bio i Kaluđerski laz. Milorad Obradović i Savo Obradović se u istrazi spominju jedino kao svjedoci, no tokom istrage nisu saslušani, zato što im je prebivalište u Republici Srbiji.²²² U ovom slučaju krivični postupak je bio usmjeren na neposredne izvršioce i na Pavla Strugara kao najniže pozicionirano nadređeno lice, s tim da je Strugar optužen kao navodni naredbodavac, a ne na osnovu komandne odgovornosti zbog propusta da spriječi izvršenje zločina i/ili preduzme neophodne korake ka kažnjavanju izvršilaca. Oštećeni tvrde da su od tridesetak osoba koje su postupile po naređenju da se na civile otvori puščana vatra, samo sedmorica optuženi. Pored toga, po komandnoj liniji osim Strugara niko nije obuhvaćen istragom.

Suđenje je počelo 19. marta 2009. godine.²²³ Vanpretresno vijeće Višeg suda u Bijelom Polju je 1. avgusta 2011. godine ukinulo pritvor optuženima Barjaktaroviću, Labudoviću, Novakoviću, Bojoviću i Đuraškoviću, jer prvostepena presuda nije bila donijeta u roku od tri godine od određivanja pritvora.²²⁴ Predrag Strugar je krajem jula 2012. godine izručen iz Srbije, a 15. novembra 2012. godine pušten je iz pritvora uz jemstvo od 575.000 eura (stavljanjem hipoteke na imovinu).²²⁵

Tokom postupka je ispitano oko 108 svjedoka i održano preko 80 pretresa. Dužina postupka se objašnjavala činjenicom da optužnica devet mjeseci nije mogla biti uručena optuženom Predragu Strugaru, kao i to da se mjesecima čekalo na dokumenta iz Vojnog arhiva iz Beograda, kojem su pet puta upućivane zamolnice.²²⁶ Advokat oštećenih je ocijenio da je na dugo trajanje postupka uticalo, pored sporog dostavljanja dokaza iz Srbije i saslušanje velikog broja svedoka sa Kosova, kao i to što istraga nije sprovedena blagovremeno, kvalitetno i sveobuhvatno.²²⁷

U međuvremenu je došlo do promjene jednog od troje sudija, pa je ponovljeno suđenje počelo 26. decembra 2012. godine.

Konačno, poslije godinu i po dana predistražnog postupka, dvije godine istrage i četiri godine suđenja, donijeta je 6. decembra 2013. godine prvostepena presuda kojom su optuženi oslobođeni optužbe da su izvršili krivično djelo – ratni zločin protiv civilnog stanovništva.²²⁸ Uz to, tužilac je u odnosu na prvooptuženog Predraga Strugara odustao od optužbe u dijelu koji se odnosio na navodno izdavanje naređenja vojnicima, čiji identitet je ostao nepoznat, u pet

²²¹ „Šta kriju vojni arhivi“, *Monitor*, 16. februar 2007.

²²² Podaci Seada Sadikovića, novinara i autora više tekstova o ratnim zločinima u Crnoj Gori, 14. marta 2008, i Velije Murića, advokata oštećenih u maju 2013. godine.

²²³ „Strugaru poziv upućen u Srbiju“, *Vijesti*, 3. februar 2009; „Strugaru poziv upućen u Srbiju“, *Vijesti*, 4. februar 2009.

²²⁴ Saopštenje Višeg suda, 2. avgust 2011.

²²⁵ „Strugar: Rat će se završiti kada pobijedim u sudnici“, *Dnevne novine*, 16. novembar 2012.

²²⁶ „Premijer presudio prije suda“, *Dan*, 23. jul 2011.

²²⁷ „Suđenje za Kaluđerski laz predugo traje“, Radio Slobodna Evropa, 26. jul 2011, informacija dostupna na: http://www.slobodnaevropa.org/content/sudjenje_za_kaludjerski_laz_predugo_traje/24277322.html.

²²⁸ Presuda Višeg suda u Bijelom Polju u predmetu Ks.br. 1/08, 6. decembar 2013.

odvojenih slučajeva ubistva albanskih civila u aprilu i maju 1999. godine na području opštine Rožaje.

Nakon izjavljenih žalbi od strane Vrhovnog državnog tužioca i punomoćnika oštećenih, Apelacioni sud je 8. decembra 2014. godine donio presudu kojom je žalbe odbio kao neosnovane i potvrdio oslobađajuću presudu Višeg suda. Apelacioni sud je ocijenio pravilnim zaključak prvostepenog suda da ne postoji ni jedan valjan dokaz kojim bi se na pouzdan način utvrdilo da su optuženi počinili krivično djelo za koje su optuženi.²²⁹

Analiza

Oslobađajuća presuda u predmetu Kaluđerski laz treća je presuda crnogorskih sudova, od četiri suđenja za ratne zločine u nezavisnoj Crnoj Gori, kojom su svi optuženi pravosnažno oslobođeni. U ovom slučaju, prilika da se kredibilno utvrde činjenice vezane za navode iz optužnice propuštena je još u aprilu 1999. godine, prilikom preduzimanja istražnih radnji od strane nadležnih vojnih organa. Ipak, i sam sud – Viši sud u Bijelom Polju – je propustio da pruži odgovore na važna pitanja na koja je mogao da odgovori uprkos propustima iz istrage. Najvažnije takvo pitanje je, da li je 18. aprila 1999. godine, kod sela Kaluđerski laz, uopšte počinjen ratni zločin?

Iz presude Višeg suda u Bijelom Polju je jasno da je sud smatrao da nema dokaza da su optuženi preduzeli radnje koje su izazvale smrt desetero albanskih civila i tjelesne povrede njih petoro. Međutim, presuda ne daje odgovor na pitanje da li događaj koji zauzima centralno mesto u optužnici – stradanje albanskih civila 18. aprila 1999. godine kod Kaluđerskog laza – uopšte predstavlja krivično djelo.

Svjedočenja albanskih civila pred Višim sudom, s jedne strane, i bivših oficira, vojnih tužilaca i istražnih sudija, s druge, ponudila su dijametralno suprotne opise događaja. Od prihvatanja jednog ili drugog opisa zavise zaključci o postojanju krivičnog djela. Međutim, sud se nije izjasnio o tome koju verziju događaja smatra kredibilnom, odnosno čija svjedočenja prihvata, a čija ne.

Prema albanskim svjedocima, pripadnici vojske su 18. aprila 1999. godine, u popodnevnom satima, ničim izazvani i bez prethodnog upozorenja, otvorili vatru na kolonu sačinjenu isključivo od nenaoružanih civila. Neki civili su svjedočili da je tokom događaja padao snijeg,²³⁰ potvrđujući tako navode iz odbrane koju je više optuženih dalo u istrazi. No, istovremeno su neki od ovih svjedoka Albanaca,²³¹ kao i drugi svjedoci koji nisu pominjali snijeg,²³² tvrdili da je vidljivost 18. aprila popodne bila dobra, iz čega proizilazi da su pripadnici vojske mogli da vide na koga pucaju. Da je sud poklonio vjeru ovim iskazima, vjerovatno bi zaključio da se radilo o krivičnom djelu, odnosno o ratnom zločinu.

Nasuprot tome, prema svjedočenjima nekadašnjih oficira Vojske Jugoslavije, kao i vojnih tužilaca i vojnih istražnih sudija, na mjestu pogibije civila su prilikom uviđaja, 19. aprila 1999.

²²⁹ Presuda Apelacionog suda Crne Gore u predmetu KŽ-S br.20/2014, 8. decembar 2014, dostupna na internet adresi http://sudovi.me/odluka_prikaz.php?id=98433.

²³⁰ Npr. svjedočenja Hatmone Bajraktari, Hadži Ahmeti-ja (u istrazi), Huseina Ljajića, i Nife Brahimaj (u istrazi).

²³¹ Svjedočenje Huseina Ljajića.

²³² Svjedočenja Lindite Kastrati, Braima Ljajića, Besima Azemaja, i Rifata Elšanija.

godine, pronađene čaure od ispaljene municije, uglavnom kineske proizvodnje, pa čak i bijela supstanca za koju ti svjedoci vjeruju da se radilo o drogi.²³³ Prema iskazima optuženih, kao i iskazima, iz druge ruke, koje su na suđenju dali ratni komandanti i vojni tužioci, na pripadnike Treće čete je u suton 18. aprila 1999. godine otvorena vatra iz kolone u kojoj su se, pored civila, nalazila i naoružana lica.²³⁴ U kolonama izbjeglica koje su tokom oružanog sukoba na Kosovu prelazile u Crnu Goru, navodno su se, osim civila, redovno pojavljivala i naoružana lica koja su ih pratila.²³⁵ Međutim, prema presudi, svjedoci Dema Ramović, vođa sektora u Odjeljenju bezbjednosti Rožaje u aprilu 1999. godine, i Suljo Škrijelj, pripadnik Odjeljenja, rekli su sudu da Odjeljenje bezbjednosti nije imalo saznanja o kretanju i nalaženju pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) na teritoriji opštine Rožaje u tom periodu.

Ovakva svjedočenja nekadašnjih pripadnika Vojske Jugoslavije su u skladu sa saopštenjem koje je Druga armija Vojske Jugoslavije izdala 20. aprila 1999. godine, dva dana nakon spornog događaja: "Veća grupa terorista tzv. OVK, koja se kretala u koloni, naišla je na jedinicu Druge Armije VJ i napala je u rejonu sela Kaluđerski laz. Odlučnom akcijom VJ teroristička grupa je razbijena i tom prilikom su likvidirana četiri lica."²³⁶ Da je sud poklonio vjeru iskazima nekadašnjih pripadnika Vojske Jugoslavije, moguće je da bi zaključio da se nije radilo o ratnom zločinu, već o proporcionalnom odgovoru vojske na napad iz kolone i o stradanju civila u unakrsnoj vatri.

U presudi čija elektronska verzija zauzima gotovo 170 strana teksta, postoji rečenica – da "postoji veza između počinjenog *zločina* i oružanog sukoba" – koju je moguće tumačiti kao stav suda da u konkretnom slučaju jeste počinjen ratni zločin. No, vjerovatnije je da ta rečenica u konkretnom kontekstu samo izražava pravni stav da se, *u slučaju da* radnje optuženih predstavljaju zločin, ne bi radilo o "običnom" krivičnom djelu već o ratnom zločinu (zbog veze sa oružanim sukobom). Sud nije u presudi na nedvosmislen način iznio stav da je 18. aprila 1999. godine ratni zločin zaista i izvršen. Naročito, sud nije, u odgovarajućim djelovima presude, istakao da je povjerovao iskazima civila iz kolone i pripadnicima Odjeljenja bezbjednosti Rožaje, u kom slučaju bi iskaze nekadašnjih oficira i vojnih tužilaca, odnosno vojnih istražnih sudija, morao da ocjeni kao sračunate na zaštitu optuženih i izbjegavanje sopstvene odgovornosti u moguće budućem postupku.

Fokusiranjem na to da li postoje, ili ne postoje, dokazi da su upravo optuženi pucali na civile i usmrtili ih, sud je izabrao takav pristup rješavanju predmeta spora koji nosi nevelik pravni i politički rizik. Sud je iz raspoloživih dokaza izveo korektan zaključak da nema ni indicija da je Predrag Strugar naredio ubistva albanskih civila, kao i zaključak da se ne može utvrditi da li su na albanske civile pucali upravo optuženi, a ne neki drugi pripadnici Treće čete Prvog bataljona.

²³³ Svjedočenja Željka Bogavca, Slavoljuba Stojanovića (komandanta Treće lake pješadijske brigade u aprilu 1999. godine), Branislava Dašića (zamjenika vojnog tužioca pri komandi korpusa), i Miladina Joksimovića (dežurnog sudije Vojnog suda koji je 19. aprila 1999. obavio uviđaj na mjestu na kom su ubijeni civili). U presudi se navodi da je u zapisniku o uviđaju istražnog sudije Vojnog suda pri komandi Podgoričkog korpusa, 19. aprila 1999, naznačeno da su na „terenu na kom se desio događaj ... pronađene čaure kalibra 7,62 mm. i to osam čaura za pušku i jedna čaura za mitraljez“.

²³⁴ Svjedočenje Slavoljuba Stojanovića (komandanta Treće lake pješadijske brigade u aprilu 1999), Milana Vujovića (u to vrijeme vojnog tužioca pri komandi Podgoričkog korpusa), i Miroslava Samardžića (tadašnjeg vojnog tužioca u Podgorici).

²³⁵ Svjedočenja Vlajka Kneževića (pomoćnika komandanta Prvog bataljona za moral) i Željka Bogavca (zamjenika komandanta bataljona).

²³⁶ Citirano prema Veseljko Koprivica, "Osumnjičena grupa beranskih rezervista", *Danas*, 15. februar 2007. http://www.danas.rs/vesti/drustvo/terazije/osumnjicena_grupa_beranskih_rezervista.14.html?news_id=102886 (pristupljeno 30. marta 2015. godine). Isto tako, jedan od dokaza prikupljenih za potrebe suđenja pred Višim sudem u Bijelom Polju postupku bio je vide zapis sa naznakom "snimak Vojne policije sa pretrage šireg prostora na lokaciji Kaluđerski laz dana 20.04.1999. godine, a povodom napada terorističke grupe tzv. OVK na jedinice VJ".

U tom smislu, sud je konstatovao propust iz istrage, kada nije izuzeto i vještačeno oružje od vojnika koji su se nalazili na zadatku, a nisu nađene niti izuzete ni čaure sa mjesta sa koga su vojnici djelovali. Zbog tih propusta, prema presudi, nije bilo moguće utvrditi tokom suđenja ko je ustvari pucao na civile.

Čini se onda da je Državno tužilaštvo moglo da pređe prag dokazivanja jedino da je imalo na raspolaganju svjedoke "insajdere", odnosno pripadnike Treće čete koji su se 18. aprila 1999. godine nalazili na licu mjesta i koji bi bili voljni da posvjedoče – pod pretpostavkom da je četa neopravdano otvorila vatru – o tome kako je došlo do pucnjave i ko je pucao na civile. Međutim, u ovom postupku nije obezbjeđena saradnja nekog takvog svjedoka.

Usmjerenost suda na djelovanje konkretnih optuženih omogućila mu je da se ne opredjeljuje o postojanju krivičnog djela, odnosno da ne ocjenjuje vjerodostojnost svjedočenja vojnih zvaničnika, s jedne strane, i albanskih civila i lokalnih policajaca, s druge. Time je sud posredno izbjegao situaciju u kojoj bi, eventualnim odbacivanjem svjedočenja nekadašnjih pripadnika Vojske Jugoslavije, implicitno okarakterisao svojevremeno saopštenje Vojske Jugoslavije (od 20. aprila 1999. godine) kao neistinu sračunatu na prikrivanje zločina.

Redukcionista pristup suda u odnosu na pitanje izvršenja ratnog zločina, iako ne predstavlja povredu nekih zakonskih odredbi, teško se može opravdati. Takav pristup bi imao smisla da je sud želio da uštedi vrijeme i resurse time što će utvrditi postoje li dokazi o djelovanju optuženih, pa ako je jasno da takvih dokaza nema, onda bi sud, vođen razlozima procesne ekonomije, odustao od izvođenja dokaza o tome da li je uopšte počinjen ratni zločin. Međutim, u konkretnom slučaju sud nije slijedio takav, ekonomičan i racionalan pristup. Naprotiv, sud je saslušao ogroman broj svjedoka i izveo druge dokaze upravo o pitanjima na koja na kraju nije dao bilo kakav odgovor: ko je na koga otvorio vatru, kakvi su bili vremenski uslovi i u koje doba dana se događaj odigrao.

Osim toga, Tužilaštvo nije dovoljno učinilo da dođe do ključnih dokaza koji bi pružili potpunu sliku o tome šta se ustvari dogodilo 18. aprila 1999. godine. **Pored očigledno nedjelotvorne istrage, koja nije obezbijedila adekvatne materijalne dokaze o upotrebi vatrenog oružja na terenu na kome su civili ubijeni, sjenku na pravosnažno utvrđenje suda baca i izostanak rasvjetljavanja okolnosti da je VJ u svom strogo poverljivom naređenju dan poslije ubistava civila 18. aprila zahtijevala doslijedno pridržavanje pravila međunarodnog ratnog prava.** U presudi se pominje naređenje Komande Strogo pov. 518/2, od 19. aprila 1999. godine, u kojem je napisano da je "uočeno nedolično ponašanje u borbenim dejstvima u kojim nijesu u potpunosti primjenjivane odredbe uputstva – instrukcije o ponašanju u borbi i odredbama međunarodnog ratnog prava", pa je izdata naredba "da se u toku izvršenja borbenih dejstava u potpunosti primjenjuju sve odredbe međunarodnog ratnog prava". Ovakav sadržaj naređenja sugerije da je unutar vojnih krugova ustvari postojala svijest o tome da su prethodnog dana, 18. aprila, pripadnici Vojske Jugoslavije izvršili ratni zločin – suprotno zvaničnom saopštenju VJ od 20. aprila – koje će potom kroz svjedočenja reciklirati svjedoci-bivši pripadnici VJ deceniju-i-po kasnije na suđenju pred Višim sudom u Bijelom Polju. Ovo naređenje je potpisao Slavoljub Stojanović, ratni komandant Treće lake pješadijske brigade. Stojanović nije svedočio pred sudom u Bijelom Polju, već je u februaru 2012. godine ispitivan po zamolnici od strane sudije za prethodni postupak Višeg suda u Beogradu. Prema zapisniku o ispitivanju Stojanovića, ni tužilac ni predsjednik Vijeća suda u Bijelom Polju nisu postavljali pitanja o naređenju od 19. aprila 1999. godine.²³⁷

²³⁷ Pom. Ik. 2 Po. 2.3/2012, pred istražnim sudijom za prethodni postupak, dostavljen uz akt Višeg suda u Beogradu od 23. februara 2012. godine.

Apelacioni sud Crne Gore se u presudi od 8. decembra 2014. godine bavio, kao i Viši sud, samo time da li dokazi upućuju na zaključak da su upravo optuženi ti koji su ispalili projekte kojima su lišena života i povrijeđena lica, ili je projekte ispalio neko od preostalih vojnika toga voda i ko od njih. Apelacioni sud je zaključio da dokazi ne terete optužene, a takav zaključak je jedino i bio moguć s obzirom na prezentovane dokaze.

Kako Viši sud nije utvrdio da li je 18. aprila 1999. godine u okolini Kaluđerskog laza uopšte izvršen zločin, bitno je umanjena mogućnost da se ubuduće u sudskom postupku bez dodatne istrage ispituje eventualna odgovornost nadređenih lica za neki oblik saučesništva ili po osnovu komandne odgovornosti.²³⁸ Istina o tome šta se zapravo dogodilo u ovom slučaju nije utvrđena.

²³⁸ U krug osoba za koje postoji mogućnost da su odgovorni po osnovu pozicije u vojnoj hijerarhiji spadali bi: komandant Druge armije Vojske Jugoslavije Milorad Obradović; komandant Podgoričkog korpusa Savo Obradović i načelnik Štaba toga korpusa Velimir Jovanović i komandant Treće lake pješadijske brigade (iz sastava Korpusa) Slavoljub Stojanović.

Zaključak

U odnosu na sudove

Posmatrano u cjelini, sudovi u Crnoj Gori, umjesto da primjene humanitarno i krivično pravo na način koji obezbjeđuje zaštitu žrtava ratnih zločina i obezbijede kažnjavanje za ratne zločine koji su nesumnjivo izvršeni prema njima – što je pravac koji obezbjeđuje savremeno međunarodno humanitarno i međunarodno krivično pravo – primjenili su ili sasvim pogrešno ili najrestriktivnije tumačenje domaćih i međunarodnih pravnih normi, i tako spriječili kažnjavanje okrivljenih pripadnika crnogorske policije i nekadašnje Vojske Jugoslavije za ratne zločine za koje su bili optuženi.

Primjera radi, uslove čije je ispunjenje u slučaju Deportacija izbjeglica zahtijevao Viši sud u Podgorici da bi se o djelu govorilo kao o ratnom zločinu, a koji se odnose na svojstvo počinioca, nisu zahtijevali ni Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), ni Međunarodni krivični sud, ni zakonodavstva i sudovi u okruženju, kao ni Krivični zakonik Crne Gore. Zaključak crnogorskog suda da hapšenje i izručenje civila u svojstvu talaca bosanskim Srbima od strane službenika policije Crne Gore nije bio ratni zločin, jer službenici Crne Gore nisu imali navodno potrebno svojstvo pripadnika strane u sukobu u Bosni i Hercegovini da bi mogli biti odgovorni za taj zločin, je apsurdan, usmjeren na zaštitu zvanične politike da Crna Gora nije učestvovala u ratu u BiH.

Slično tome, dok je Sud Bosne i Hercegovine uveliko obezbjeđivao procesuiranje zločina protiv čovječnosti izvršenih na teritoriji bivše Jugoslavije u Bosni i Hercegovini, Apelacioni sud Crne Gore je to onemogućio na teritoriji Crne Gore neopravdano limitirajući pojam međunarodnog običajnog prava koje sadrži zabranu zločina protiv čovječnosti. U predmetu Morinj, Apelacioni sud je u zaštiti okrivljenih otišao dotle da je od Višeg suda u Podgorici zatražio da u ponovljenom, trećem, suđenju pojasni zašto smatra da se ratni zarobljenici u logoru Morinj uopšte mogu podvesti pod kategoriju „vojnog osoblja koje ne učestvuje u aktivnim neprijateljstvima“, iako je to bilo sasvim očigledno iz njihovog statusa razoružanih, zatočenih zarobljenika!²³⁹

U odnosu na Državno tužilaštvo

Na drugoj strani, **ozbiljni nedostaci u radu Državnog tužilaštva bili su: nedostatak inicijative, izrazita sporost u sprovođenju istraga, propust da se otvore istrage protiv lica koja su zauzimala viša mjesta u vojnoj ili političkoj hijerarhiji, izbjegavanje instituta komandne odgovornosti, neprecizno kvalifikovanje djela koje se stavlja na teret okrivljenima, odbijanje da se optužnice tokom postupka odgovarajuće preciziraju.**

Sve istrage u predmetima analiziranim u izvještaju su bile iznuđene pritiskom žrtava i javnosti, odnosno tužilaštva Republike Hrvatske u slučaju Morinj, pa je očigledan nedostatak proaktivnog postupanja u skladu s načelom legaliteta krivičnog gonjenja ili dužnosti državnih tužilaca da

²³⁹ Presuda Apelacionog suda Crne Gore u predmetu Kžs. br. 24/2012, 6. jul 2012. godine.

istražuju i sprovode krivično gonjenje za ovu vrstu djela po službenoj dužnosti. Ovakvo neraspoloženje za procesuiranje obilježilo je i tok istraga, koje su onda dovele i do nepotpunih i nepreciznih optužnica, koje su sudovi odbijali umjesto da izmjenom neprecizne pravne kvalifikacije obezbijede kažnjavanje. Ovakav pristup je zadržan uprkos kontinuiranim apelima međunarodnih organizacija da državno tužilaštvo proaktivnijim pristupom obezbijedi kažnjivost ratnih zločina.

Napokon, niko od državnih aktera uključenih u procesuiranje ratnih zločina – državno tužilaštvo, prvostepeni sud, drugostepeni sud – nije primijenio oblike krivične odgovornosti na strani okrivljenih koji bi bitno uvećali vjerovatnoću njihovog osuđivanja - saizvršilaštvo, pomaganje, krivična odgovornost i kažnjivost organizatora zločinačkih udruženja i komandnu odgovornost, za razliku od prakse u državama regiona.²⁴⁰ Ovakav pristup je zadržan uprkos blagovremenim upozorenjima međunarodnih organizacija da se pomenuti instituti primjenjuju, u skladu sa praksom Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju.

Pogrešna ili krajnje sužena primjena instituta međunarodnog humanitarnog i domaćeg krivičnog prava ne može se objasniti nedovoljnom stručnošću crnogorskog sudskog i tužilačkog kadra. U poglavlju o edukaciji predstavljene su činjenice o investicijama međunarodnih organizacija i stranih država u obuku crnogorskih sudija i tužilaca koji su postupali u ovim predmetima.

Na osnovu svega toga, može se izvesti zaključak o svjesnom djelovanju pravosudnih organa Crne Gore u pravcu obezbjeđivanja nekažnjivosti za ratne zločine.

²⁴⁰ Vidjeti poglavlje Pravna regulativa, Komandna odgovornost i zločin protiv čovječnosti.